

รายงานการวิจัย

เรื่อง

รูปแบบการจัดการเรียนสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุ

เทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

THE INSTRUCTIONAL MODEL WITH BUDDHIST PRINCIPLE OF

ELDERLY SCHOOL OF WANGHONG MUNICIPALITY,

MEUANG PHRAE DISTRICT, PHRAE PROVINCE

โดย

พระวุฒิชัย ขนติพโล (แย้มรับบุญ)

นายอภิชา สุขจีน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

พ.ศ. ๒๕๖๔

ได้ทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

รายงานการวิจัย

เรื่อง

รูปแบบการจัดการเรียนสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุ
เทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

โดย

พระวุฒิชัย ขนติพโล (แย้มรับบุญ)

นายอภิชา สุขจีน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

พ.ศ. ๒๕๖๔

ได้ทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

The Instructional Model with Buddhist Principle of Elderly school of
Wang Hong Municipality, Meuang Phrae District, Phrae Province

by

Phrawutthichai Khantibalo (Yamrubboon)

Mr. Aphicha Sukjeen

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Phrae Campus

B.E. 2021

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya
University, Phrae Campus

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Phrae Campus)

ชื่อรายงานการวิจัย	: รูปแบบการจัดการเรียนสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่
ผู้วิจัย	: พระวุฒิชัย ขนติพโล (แย้มบุญ), นายอภิชา สุขจีน
ส่วนงาน	: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่
ปีงบประมาณ	: ๒๕๖๔
ทุนอุดหนุนการวิจัย	: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการจัดการเรียนสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่” มีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษาการจัดการเรียนสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ และ ๒) เพื่อเสนอรูปแบบการจัดการเรียนสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) คณะผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) พระสงฆ์ ผู้บริหาร คุณครู และนักเรียนผู้สูงอายุ จำนวน ๑๐ รูป/คน สรุปผลการศึกษาวิจัย ดังนี้

การจัดการเรียนสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ มี ๔ ด้านที่สำคัญ ประกอบไปด้วย ๑. หลักการจัดการเรียนการสอน คือ แบบเน้นตัวผู้เรียน, แบบเน้นความรู้ความสามารถ, แบบเน้นประสบการณ์, แบบเน้นทักษะกระบวนการ และแบบเน้นการบูรณาการ ๒. ทฤษฎีการจัดการเรียนการสอน คือ จัดการเรียนการสอนแบบกลุ่ม, จัดการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม, การเรียนรู้แบบสรรค์สร้างความรู้ ๓. การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน คือ การจัดกิจกรรม, การฝึกทักษะ, การเรียนรู้จากประสบการณ์จริง, และการสร้างบรรยากาศในห้องเรียน ๔. อาจารย์ผู้สอน คือ การใช้สื่อและภาษา, การใช้เทคนิคการตั้งคำถาม, การใช้เทคโนโลยีช่วยสอน และ ความหลากหลายในการใช้สื่อ ๕. การประเมินการจัดการเรียนการสอน คือ ประเมินจากความสนใจ, พฤติกรรม, การค้นคว้างาน และการทำแบบทดสอบ

รูปแบบการจัดการเรียนสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ โดยการนำหลักทฤษฎี ๔ ประยุกต์ ประกอบไปด้วย การจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ผู้เรียนมีบทบาทหรือส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาทางกาย เรียกว่า กายภาวนา การจัดการเรียนการสอนให้ผู้เรียนเกิดแรงจูงใจสามารถนำตนเองสู่การ

เรียนรู้และพัฒนาตนเอง เสริมสร้างความรู้ความคิดความเข้าใจ รู้จริง เรียกว่า จิตตภาวนา กระบวนการเรียนรู้แบบกลุ่มการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างนักเรียน การทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อพัฒนาทางสังคม เรียกว่า ศีลภาวนา การพัฒนาปัญญาเพื่อให้เกิดขึ้นกับตนเองได้หลายทาง ทั้งจากการคิด การเขียน การถาม การอ่าน การฟัง การดู และการลงมือปฏิบัติ โดยสามารถพัฒนาปัญญาความรู้ให้เกิดขึ้นกับตนเอง จากรายวิชาที่ต้องลงมือปฏิบัติ มีการบูรณาการจัดการเรียนการสอนตามบริบทของชุมชน เรียกว่า ปัญญาภาวนา

Research title : THE INSTRUCTIONAL MODEL WITH BUDDHIST PRINCIPLE OF ELDERLY SCHOOL OF WANGHONG MUNICIPALITY, MEUANG PHRAE DISTRICT, PHRAE PROVINCE

Researchers : Phrawutthichai KhanDhipalo (Yamrubboon)
Mr. Apicha Sukjeen

Department : Mahachulalongkornrajavidyalaya University Phrae Campus

Fiscal year : 2021

Research grant : Mahachulalongkornrajavidyalaya University Phrae Campus

Abstract

research study on “The model of teaching management according to Buddhist principles of the Wang Hong Subdistrict Municipality Elderly School Muang Phrae District, Phrae Province” has objectives as follows: 1) to study the teaching and learning management according to Buddhism principles of the Wang Hong Subdistrict Municipality Elderly School; Muang Phrae District, Phrae Province, and 2) to propose a model of teaching management according to Buddhism principles of the Wang Hong Subdistrict Municipality Elderly School. Muang Phrae District, Phrae Province was a qualitative research study. The research team studied the data from documents, textbooks and related research. Data were collected from in-depth interviews with 10 monks, administrators, teachers, and elderly. The results of the study were summarized as follows:

Teaching management according to Buddhist principles of the Wang Hong Subdistrict Municipality Elderly School Mueang Phrae District, Phrae Province has 4 important aspects as follows: 1. Principles of teaching and learning which are learner-focused model, knowledge-ability model, experience-based model, process skill-based model. and an integrated approach Activities, skill training, hands-on learning, and creating an atmosphere in the classroom 4. Teachers are using media and language, using

questioning techniques, using teaching aids and using media diversity 5. Assessment of teaching and learning management is assessed from interests, behaviors, research work. and doing the test

Teaching management model according to Buddhism principles of the Elderly School, Wang Hong Subdistrict Municipality Mueang Phrae District, Phrae Province, by applying the four prayer principles, consisting of teaching and learning that focuses on learners as the center; Learners have a role or involvement in teaching and learning for physical development, called body meditation. Teaching and learning management provides students with motivation to lead themselves to learning and self-development. Enhance knowledge, understanding, real knowledge, known as cittabhavana. Group learning process, interaction between students. Doing activities together for social development is called the precepts. The development of wisdom so that it can happen to oneself in many ways. from thinking, writing, asking, reading, listening, watching and doing. by being able to develop wisdom and knowledge to occur with oneself from the courses that need to be practiced There is an integrated teaching and learning management in the context of the community called Panya Phawana.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเล่มนี้สำเร็จได้ด้วยดี ด้วยความเมตตาอนุเคราะห์ของผู้บริหารมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ ที่ได้สนับสนุนงบประมาณในการดำเนินการวิจัยจนสำเร็จ ลุล่วงไปด้วยดี คณะผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอเจริญพรขอบพระคุณรองศาสตราจารย์พูนทรัพย์ เกตุวีระพงษ์ หัวหน้าหน่วยวิจัยวิทยาเขตแพร่ที่ดูแลเอาใจใส่ช่วยเหลือในการตรวจสอบปรับปรุงแก้ไขงานด้วยดีตลอดมา

ขอกราบขอบพระคุณพระครูวิมลขันติพลากร ผู้อำนวยการ ครู และนักเรียนโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ที่ได้ให้สัมภาษณ์และเสียสละเวลาเอื้อเพื่อข้อมูลจากประสบการณ์ที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

ขอเจริญพรขอบคุณคณาจารย์ เจ้าหน้าที่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ที่ได้สนับสนุนเอื้อเพื่อข้อมูลในการดำเนินการวิจัย จนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

องค์ความรู้ที่เกิดจากงานวิจัยเรื่องนี้ขอน้อมถวายเป็นพุทธบูชา และเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาสติปัญญาสำหรับผู้สนใจเพื่อให้เกิดความก้าวหน้าในงานวิชาการต่อไป

พระวุฒิชัย ขนติพิโล (แยมรับบุญ)

๓๐ กันยายน ๒๕๖๔

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ง
สารบัญ.....	จ
สารบัญแผนภาพ.....	ช
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๓
๑.๓ ปัญหาการวิจัย.....	๓
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย.....	๓
๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย.....	๕
๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย.....	๖
๑.๗ ประโยชน์ที่จะได้รับ.....	๗
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
๒.๑. แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้.....	๘
๒.๒ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน.....	๑๗
๒.๓ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนตามหลักพระพุทธศาสนา ..	๒๓
๒.๔ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับผู้สูงอายุ.....	๒๙
๒.๕ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับหลักภาวนา.....	๔๑
๒.๖ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับโรงเรียนผู้สูงอายุ.....	๔๔
๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๕๓

บทที่ ๓	วิธีดำเนินการวิจัย	
	๓.๑ รูปแบบการวิจัย	๕๙
	๓.๒ พื้นที่การวิจัย และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	๖๐
	๓.๓ เครื่องมือการวิจัย.....	๖๑
	๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล	๖๒
	๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล	๖๒
บทที่ ๔	ผลการวิจัย	
	๔.๑ ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑.....	๖๑
	๔.๒ ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒.....	๖๗
	๔.๓ องค์กรความรู้จากการวิจัย.....	๗๔
บทที่ ๕	สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	
	๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๗๗
	๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๘๐
	บรรณานุกรม.....	๘๒
	ภาคผนวก.....	๘๗
	ภาคผนวก ก. รายชื่อกลุ่มตัวอย่าง	๘๘
	ภาคผนวก ข. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๙๙
	ภาคผนวก ค. รูปภาพประกอบ	๑๐๔
	ประวัติผู้วิจัย.....	๑๐๘

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การศึกษามีความสำคัญสูงสุดและมีบทบาทต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศ ฉะนั้นต้องจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข (มาตรา ๕) และสาระในหมวด ๔ แนวการจัดการศึกษา แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการพัฒนาผู้เรียนว่า ผู้เรียนทุกคนมีความสามารถในการเรียนรู้ และพัฒนาตนเองได้ ผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติ และเต็มศักยภาพ (มาตรา ๒๐) ทั้งนี้สถานศึกษาจะต้องพัฒนากระบวนการเรียนรู้การสอนที่มีประสิทธิภาพ (มาตรา ๒๑) และจัดกระบวนการเรียนรู้ โดยจัดเนื้อหาสาระ และกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจ และความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลฝึกทักษะกระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกัน และการแก้ไขปัญหา โดยจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนเรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ ทำเป็นรักการอ่าน และเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง (มาตรา ๒๔)^๑

โรงเรียนผู้สูงอายุเป็นการจัดการศึกษารูปแบบหนึ่งที่ส่งเสริมให้ผู้สูงอายุได้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความสำคัญของการดำเนินชีวิต ที่เกิดจากแนวคิดที่ตระหนักคุณค่า ความสำคัญของผู้สูงอายุ โดยการสร้างพื้นที่การเรียนรู้ การส่งเสริมศักยภาพของผู้สูงอายุในชุมชนบนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของชุมชน ภาควิชาครีเอทีฟในชุมชนนั้น ๆ การเกิดขึ้นของโรงเรียนผู้สูงอายุสอดคล้องกับแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๖๔) ฉบับปรับปรุง ครั้งที่ ๑ (พ.ศ. ๒๕๕๒) และพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. ๒๕๖๔ ข้อเสนอเชิงนโยบายในเวทีการประชุมสมัชชาผู้สูงอายุระดับชาติ ปี พ.ศ. ๒๕๕๓ และ พ.ศ. ๒๕๕๖ และแผนระดับชาติหลายฉบับที่ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ตลอดชีวิต การพัฒนาศักยภาพของบุคคลอย่างต่อเนื่อง การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม

^๑ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: พริกหวานกราฟิก, ๒๕๔๒), หน้า ๒๒-๓๑.

และการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ โดยการถ่ายทอดภูมิความรู้ประสบการณ์ ที่สั่งสมแก่บุคคลอื่น เพื่อสืบสานภูมิปัญญาให้คงคุณค่าคู่กับชุมชน^๒

โรงเรียนผู้สูงอายุหลายแห่งตั้งขึ้นโดยใช้อาคารเรียนเก่าของโรงเรียนที่เลิกกิจการหรือตั้งอยู่ในชมรมผู้สูงอายุ ภายในวัด บางแห่งใช้บ้านของผู้ริเริ่มก่อตั้งเป็นสถานที่ดำเนินการการจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุในระยะแรก อาจเป็นเพียงการรวมกลุ่มพบปะพูดคุยกัน แล้วจึงค่อยๆ มีรูปแบบชัดเจนขึ้น มีกิจกรรมที่หลากหลายตามความต้องการของผู้สูงอายุ หรืออาจเป็นการขยายกิจกรรมจากที่มีการดำเนินการอยู่แล้ว เช่น ศูนย์บริการทางสังคมแบบมีส่วนร่วม (ศาลาสร้างสุข) ศูนย์สามวัย ธนาคารความดี เป็นต้น การจัดการเรียนการสอนภายใต้แนวคิดกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุเน้นพัฒนาทักษะการใช้ชีวิตบนพื้นฐานแนวคิดที่ว่า ผู้สูงอายุมีคุณค่า และมีศักยภาพ ควรได้รับการส่งเสริม สนับสนุนให้มีส่วนร่วมในการทำประโยชน์ให้สังคม โดยเชื่อมโยงกับประสบการณ์ของผู้สูงอายุ การเรียนรู้อาจต้องทำให้ผู้สูงอายุสามารถนำไปใช้ได้จริงในชีวิตปัจจุบัน เพิ่มโอกาสในการรวมกลุ่มในลักษณะเครือข่ายชุมชน ยึดหลักการเรียนการสอนตามหลักพระพุทธศาสนา ๔ ด้าน ได้แก่ ๑. ด้านกาย ๒. ด้านสังคม ๓. ด้านจิตใจ ๔. ด้านปัญญา เรียกว่า หลักภาวนา ๔^๓ เป็นแนวทางการพัฒนาการเรียนการสอนตามหลักพระพุทธศาสนา

โรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ เปิดสอนตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๕๘ เริ่มต้นมีนักเรียนผู้สูงอายุ ๘๒ คน เปิดเรียนทุกวันพุธ เรียนวันละ ๔ ชั่วโมง โดยเริ่มแรกเรียนที่วัดวังหงส์ใต้ ตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ปัจจุบันมีนักเรียนผู้สูงอายุ ๑๕๒ คน ย้ายไปเรียนที่เทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ โดยมีการจัดการเรียนการสอนที่เน้นกิจกรรมให้ความรู้เกี่ยวกับการปรับตัวให้เข้าสถานการณ์ปัจจุบัน กิจกรรมศิลปวัฒนธรรม กิจกรรมถ่ายทอดภูมิปัญญา และกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ เป็นต้น แต่ยังคงจัดการเรียนการสอนที่ให้ผู้สูงอายุได้พัฒนาตนเองตามหลักพระพุทธศาสนาทางด้านร่างกาย สังคม จิตใจ และสติปัญญา ดังนั้น ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการจัดการเรียนการสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่” เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา โดยให้ผู้สูงอายุได้แสดงศักยภาพผ่านกิจกรรมของโรงเรียนผู้สูงอายุด้วยการถ่ายทอดประสบการณ์ที่สั่งสมแก่บุคคลอื่นเพื่อสืบสานภูมิปัญญาให้คงคุณค่าคู่กับชุมชนสืบไป

^๒ กรมกิจการผู้สูงอายุ, **คู่มือโรงเรียนผู้สูงอายุ**, (กรุงเทพมหานคร: กองส่งเสริมศักยภาพผู้สูงอายุ, ๒๕๕๙), หน้า ค่าน้ำ.

^๓ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๗, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๗๐.

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาการจัดการเรียนสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

๑.๒.๒ เพื่อเสนอรูปแบบการจัดการเรียนสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

๑.๓ ปัญหาการวิจัย

๑.๓.๑ การจัดการเรียนสอนของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ มีการดำเนินงานอย่างไร

๑.๓.๒ การเรียนการสอนของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ สามารถนำมาบูรณาการกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้อย่างไร

๑.๓.๓ รูปแบบการจัดการเรียนสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ มีรูปแบบอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยศึกษาเรื่อง “รูปแบบการจัดการเรียนการสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่” ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัย ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้ศึกษาได้กำหนดขอบเขตของเนื้อหาโดยการทบทวนเอกสารจากพระไตรปิฎก เอกสาร ตำรา รายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ โดยศึกษาประเด็นที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการจัดการเรียนการสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ โดยมีประเด็นดังต่อไปนี้

(๑) ด้านร่างกาย (กายภาวนา)

(๒) ด้านสังคม (ศีลภาวนา)

(๓) ด้านจิตใจ (จิตตภาวนา)

(๔) ด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา)

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ในการวิจัย ได้แก่ โรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ พระสงฆ์ ผู้บริหาร คุณครู และนักเรียนโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งมีคุณสมบัติสอดคล้องกับประเด็นสาระที่สำคัญที่อยู่ในกรอบของวัตถุประสงค์ของการวิจัย จำนวน ๑๐ รูป/คน ดังนี้

๑) พระสงฆ์	จำนวน	๑ รูป
๒) ผู้บริหารโรงเรียน	จำนวน	๒ คน
๓) คุณครู	จำนวน	๒ คน
๔) นักเรียน	จำนวน	๕ คน

โดยคณะผู้วิจัยได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการพิจารณาคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างสำหรับนำมาใช้ในกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (Quantitative Research) ด้วยวิธีการสัมภาษณ์เจาะลึก (In Depth Interview) อันมีหลักเกณฑ์ประการสำคัญในการพิจารณาคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างที่มีลักษณะเป็นบุคคลที่มีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

๑.๔.๔ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ในส่วนของการกำหนดกลุ่มตัวอย่างสำหรับกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพครั้งนี้ ได้กำหนดกลุ่มตัวอย่าง สำหรับการสัมภาษณ์เจาะลึก^๔ จากบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนการสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ อันมีหลักเกณฑ์ประการสำคัญในการพิจารณาคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๑๐ รูป/คน

(๑) พระครูวิมลขันติพลากร เจ้าคณะตำบลวังหงส์-ท่าข้าม อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

^๔ สุวิมล ตรีภานนท์, ระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๑๗๐.

(๒) นายดำรงศักดิ์ คำมัน ผู้อำนวยการโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

(๓) นางยลกานต์ สุขภัทรสิริ รองผู้อำนวยการโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

(๔) นายพิเชษฐ์ หงษ์สินสี คุณครูโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

(๕) นางสมคิด ดวงตา คำ คุณครูโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

(๖) นายมนู อนุวงศ์ นักเรียนโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

(๗) นายปิ่น โปรงเส็ง นักเรียนโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

(๘) นางประทุม เทสสะ นักเรียนโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

(๙) นางทองหน่วย ม้ายอง นักเรียนโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

(๑๐) นางพิณ พงษ์พนาพร นักเรียนโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

๑.๔.๕ ขอบเขตด้านระยะเวลา

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ได้กำหนดระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย ใช้ระยะเวลาตั้งแต่เดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๓ ถึง เดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๖๔

๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

รูปแบบ หมายถึง แบบการเรียนสอนที่นำมาใช้ในโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับทักษะด้านการเรียนรู้

การจัดการเรียนการสอน หมายถึง การจัดทำหลักสูตรการเรียนรู้ที่เน้นผู้สูงอายุเป็นหลัก ให้มีความรู้เกี่ยวกับทักษะการดำเนินชีวิตในสถานการณ์ต่าง ๆ โดยมีการมีกิจกรรมต่าง ๆ เข้า

มาช่วยฝนการจัดการเรียนการสอนโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

บูรณาการ หมายถึง กระบวนการเรียนการสอนที่นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มาผสมผสานกับการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ เพื่อนำมาเป็นแนวทางพัฒนากระบวนการสอนที่ให้ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพตามหลักพระพุทธศาสนา

โรงเรียนผู้สูงอายุ หมายถึง โรงเรียนที่การจัดการศึกษาอีกรูปแบบหนึ่งให้ผู้สูงอายุมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต เป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อพัฒนาทักษะ และคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ

หลักพระพุทธศาสนา หมายถึง หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่นำมาบูรณาการกับการเรียนการสอนของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ได้แก่ หลักภาวนา ๔ ได้แก่

(๑) กายภาวนา หมายถึง การเรียนการสอนที่เน้นให้ผู้สูงอายุได้พัฒนาด้านร่างกายด้วยการจัดกิจกรรมให้ผู้สูงอายุได้มีการออกกำลังกาย และให้ความรู้เกี่ยวกับการเตรียมร่างกายให้พร้อมสำหรับการดำเนินชีวิตประจำวัน

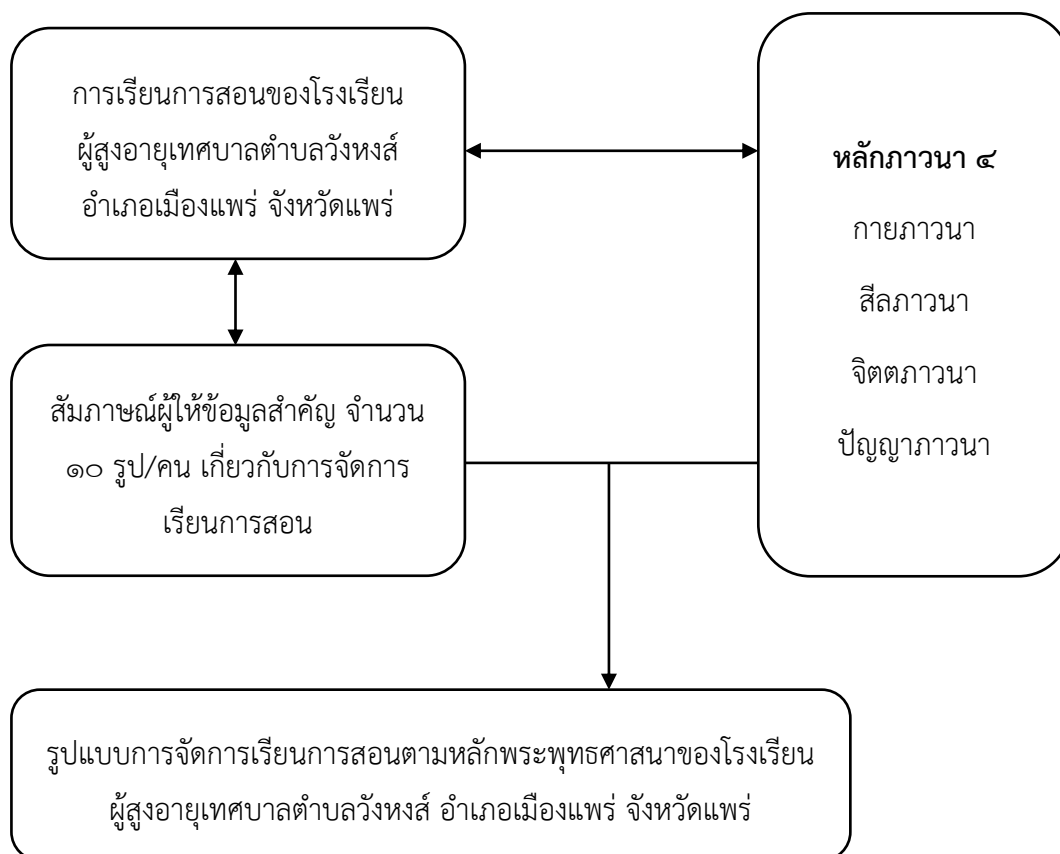
(๒) สीलภาวนา หมายถึง การเรียนการสอนที่เน้นให้ผู้สูงอายุได้พัฒนาด้านสังคมให้ผู้สูงอายุสามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบันที่มีการพัฒนาด้านเทคโนโลยีการสื่อสารต่าง ๆ

(๓) จิตตภาวนา หมายถึง การเรียนการสอนที่เน้นให้ผู้สูงอายุได้พัฒนาด้านจิตใจให้มีความเข้มแข็ง ด้วยการฝึกสมาธิทำจิตใจให้สดชื่น เบิกบาน พร้อมการทำใจรับรู้ถึงความ เป็นจริงของทุกสิ่ง

(๔) ปัญญาภาวนา หมายถึง การเรียนการสอนที่เน้นให้ผู้สูงอายุเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านร่างกาย และด้านจิตใจ การทำตัวมีความสุขปราศจากความทุกข์ และการยอมรับว่าทุกสิ่งล้วนเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ นั่นคือ การเกิด แก่ เจ็บ ตาย

๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย

จากวัตถุประสงค์ ขอบเขตการวิจัย สามารถกำหนดเป็นกรอบแนวคิด (Conceptual Framework) ในการตั้งฐานของการวิจัยได้ ดังนี้

๑.๗ ประโยชน์ที่จะได้รับ

๑.๘.๑ ได้การจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

๑.๘.๒ รูปแบบการจัดการเรียนการสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร ตำรา บทความวิจัย บทความทางวิชาการ และผลงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการจัดการเรียนการสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ดังนี้

๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้

๒.๒ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน

๒.๓ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนตามหลักพระพุทธศาสนา

๒.๔ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับผู้สูงอายุ

๒.๕ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับหลักภาวนา ๔

๒.๖ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับโรงเรียนผู้สูงอายุ

๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้

มนุษย์เกิดมาพร้อมกับความต้องการ (needs) หลากอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ความต้องการหากไม่ได้รับการตอบสนองเป็นสาเหตุให้เกิดความเครียดบีบคั้นทางจิตใจ กระวนกระวายใจ เป็นทุกข์ ความต้องการทางจิตใจ และสังคมมีแรงขับ (drive) อันเกิดจากการเรียนรู้ แรงขับมีพลังผลักดันพฤติกรรม และเป็นสภาพส่งผลให้เกิดความเครียด ความคับข้องใจ ทำให้มนุษย์ดิ้นรน และมีการกระทำหรือพฤติกรรมเพื่อแสวงหาสิ่งที่จะตอบสนองความต้องการ เมื่อได้รับการตอบสนองก็พอใจเป็น

สุข เมื่อไม่ได้รับการตอบสนองก็รู้สึกขัดเคืองใจเป็นทุกข์ มนุษย์จึงกระทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยความคาดหวังที่จะได้รับสิ่งจูงใจเป็นผลตอบแทนเสมอ^๑

๒.๑.๑ ความหมายของการเรียนรู้

สุวิทย์ หิรัญยกานต์ และคณะ ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ไว้ว่า การเรียนรู้เป็นการแก้ไขเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม (changing behavior) ของผู้เรียนไปในทางที่ดีขึ้น อันเนื่องมาจากอินทรีย์ (organism) ได้รับการปะทะกับสิ่งแวดล้อม^๒

สุชา จันทน์เอม การเรียนรู้ คือ กระบวนการเจริญงอกงามของอินทรีย์ ทำให้อินทรีย์สามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ดีขึ้น หรือปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ใหม่ ๆ ได้ดี^๓

สถิต วงศ์สุวรรณ การเรียนรู้ หมายถึง กระบวนการการเปลี่ยนแปลงปฏิกิริยาตอบสนองหรือพฤติกรรม อันเนื่องมาจากการได้มีประสบการณ์บางส่วนหรือทั้งหมด และพฤติกรรมนั้นค่อนข้างถาวร^๔

Jerome KaGan and Ernest Havemann การเรียนรู้เป็นการแสดงพฤติกรรมที่สำคัญต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์ โดยเรียนรู้จากการสังเกตและการเลียนแบบ^๕

Abraham P. Spering ได้กล่าวไว้ว่า การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอย่างถาวรไม่มากก็น้อย ทำให้เกิดการตอบสนองจนเป็นนิสัย เกิดการคิดแก้ปัญหา อันเป็นผลจากประสบการณ์^๖

^๑ มาโนช ตัณชวณิชย์, การศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์, (ขอนแก่น: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๕), หน้า ๗๖.

^๒ สุวิทย์ หิรัญยกานต์ และคณะ, พจนานุกรมศัพท์การศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทไอ.คิว.บุ๊คเซ็นเตอร์ จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔๒.

^๓ สุชา จันทน์เอม, จิตวิทยาทั่วไป ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๑๕๑.

^๔ สถิตี วงศ์สุวรรณ, จิตวิทยาการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บำรุงสาสน์, ๒๕๒๕), หน้า ๒๔๘.

^๕ J. KaGan and E. Havemann, *Psychology : An Introduction*, 2nd edition, (United States of America: Harcourt Brace Jovanovich, Inc., 1972), pp. 68-69.

^๖ A. P. Spering, *Psychology Made Simple*, (Great Britain: W. H. Allen & Company, inc., 1967), p. 252.

Ernest R. Hilgard การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปจากเดิม อันเป็นผลมาจาก การฝึกฝนหรือประสบการณ์ แต่มิใช่การเปลี่ยนแปลงชั่วคราวของร่างกาย เช่น ความเมื่อยล้า หรือการใช้ยา^๗

สรุปได้ว่า การเรียนรู้ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ดีขึ้นด้วยการเรียนรู้ หรือจากประสบการณ์ที่ผ่านมา และอาจจะมาจากการสังเกต การเลียนแบบเกิดเป็นนิสัยส่วนตัวทำให้สามารถแก้ไขปัญหิต่าง ๆ ได้

๒.๒.๒ กระบวนการของการเรียนรู้

มนุษย์จะเรียนรู้ได้ดีหรือไม่เพียงไร ย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยประกอบต่าง ๆ เช่น อิทธิพลของ พันธุกรรม สิ่งแวดล้อม วัย วุฒิภาวะ เพศ ประสบการณ์เดิม สิ่งเร้า ภูมิหลังหรือศักยภาพของตัว ผู้เรียนเอง เป็นต้น ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์เกิดความพร้อมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ^๘ การเรียนรู้จะ เริ่มต้นขึ้นได้เมื่อผู้เรียนมีความสนใจหรือมีความต้องการในบางสิ่งบางอย่าง และได้ลงมือปฏิบัติด้วยความสนใจเพื่อให้ได้สิ่งที่ตนต้องการ นอกจากนี้การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยการรับรู้ (perception) ซึ่งเกี่ยวเนื่องควบคู่กันไป กล่าวคือ มีการรับรู้จึงเกิดการเรียนรู้ หรือมีประสบการณ์ เดิมอยู่ก่อนแล้วจึงทำให้การเรียนรู้ง่ายและเร็วขึ้น

การรับรู้จึงเป็นการเรียนรู้อย่างหนึ่ง และเป็นพื้นฐานที่สำคัญของกระบวนการเรียนรู้ การรับรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นระหว่างสิ่งเร้า และการตอบสนองต่อสิ่งเร้า กล่าวคือ เมื่อมีสิ่งเร้ามาเร้า ประสาทสัมผัส การรับรู้จะดำเนินต่อเนื่องไปตามลำดับ ดังนี้

๑. เกิดความรู้สึกจากการรับสัมผัส (sensation) คือ การที่อวัยวะของร่างกายได้รับ รู้ต่อสิ่งเร้าทำให้รู้สึกตื่นตัว และตอบสนองต่อสิ่งเร้า นั้น และถูกนำส่งไปสู่สมองและประสาทบอก ความรู้สึก (sensory nerve) ซึ่งได้แก่ ความรู้สึกในทางกลิ่น รส เสียง แสง ความร้อน ความเย็น ฯลฯ^๙ แสดงให้เห็นเป็นตารางได้ดังนี้

^๗ E. R. Hilgard, *Introduction to Psychology*, (United States of America: Harcourt Brace & World, inc., 1962), p. 623.

^๘ สุชา จันทน์เอม, *จิตวิทยาทั่วไป ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม*, หน้า ๑๕๒.

^๙ สุวิทย์ หิรัญยกานต์ และคณะ, *พจนานุกรมศัพท์การศึกษา*, หน้า ๒๓๗.

ตารางที่ ๒.๑ แสดงการเกิดขึ้นของความรู้สึกจากการสัมผัส

สิ่งเร้า	อวัยวะรับสัมผัส	ความรู้สึกจากการสัมผัส
รูป (form)	ตา (eye)	เห็น (eye consciousness)
เสียง (sound)	หู (ear)	ได้ยิน (ear consciousness)
กลิ่น (smell)	จมูก (nose)	ได้กลิ่น (nose consciousness)
รส (taste)	ลิ้น (tongue)	รู้รส (tongue consciousness)
สัมผัส (touch)	กาย (body)	รู้สึก (body consciousness)

นอกจากนี้มนุษย์ยังมีสัมผัสภายในอีก ๓ ประเภท ได้แก่

๑) สัมผัสที่เกิดจากการเคลื่อนไหวหรือกล้ามเนื้อสัมผัส (kinesthetic sense) เช่น เอ็น ข้อต่อ ซึ่งทำให้เราทราบว่ากำลังอยู่ในตำแหน่งใดหรืออยู่ในสภาพใด รู้และเข้าใจขนาดรูปร่างของวัตถุ น้ำหนักของวัตถุ โดยการใช้มือลูบ จับหรือคลำ และทำให้ทราบถึงลักษณะการเคลื่อนไหวส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย เช่น หลับตาแล้วเตะเหยียงขา เราสามารถรู้ได้ว่า ขาที่เตะออกไปนั้นสูงเท่าใดทั้งๆ ที่ยังหลับตาอยู่^{๑๐}

๒) สัมผัสการทรงตัว (vestibules sense or sense of balance) ทำให้เราทราบว่า การทรงตัวของเราอยู่ในลักษณะใด^{๑๑} เช่น เวลายืนเราทรงตัวได้ดีหรือไม่ หรือโอนเอนไปมา

๓) สัมผัสจากอวัยวะภายในร่างกาย (organic sense)^{๑๒} เช่น ถ้ารู้สึกหิวจะมีอาการ แสบท้อง เวลากระหายน้ำจะรู้สึกแห้งในลำคอ

๒. ทบทวนกับความรู้เดิมหรือประสบการณ์เดิม (previous experience)
ประสบการณ์เดิม คือ ความคิด ความรู้ และการกระทำที่เคยทำหรือได้พบเห็นมาบ่อย ๆ หรือกล่าวได้ว่าประสบการณ์เดิมเป็นผลของการปะทะ (interaction) ระหว่างระบบหรือส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย กับสิ่งเร้า ซึ่งมีความสำคัญมากสำหรับการแปลความหมายความรู้สึกจากการสัมผัสได้โดยแจ่มชัด^{๑๓}

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๘.

^{๑๑} สถิติ วงศ์สุวรรณ, จิตวิทยาการศึกษา, หน้า ๗๖.

^{๑๒} อ้างแล้ว.

^{๑๓} ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, จิตวิทยาการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์สื่อเสริมกรุงเทพ, ๒๕๔๘),

๓. แปลความหมายความรู้สึกจากการรับสัมผัส (interpretation of sensation)

ในการแปลความหมายของความรู้สึกจากการรับสัมผัสต้องมีเจตนาที่จะแปลสัมผัสนั้น ๆ โดยสามารถรู้ได้จากอาการสัมผัส ซึ่งดูได้จากพฤติกรรมที่แสดงออก และขึ้นอยู่กับประสบการณ์เดิมหรือสิ่งที่เคยพบเห็นมาแล้ว เช่น เมื่อได้ยินเสียงตะโกนเรียกชื่อของตน สมองต้องแปลโดยเปรียบเทียบกับเสียงที่เคยได้ยินว่าเป็นเสียงของใคร เช่น เสียงของพ่อ เสียงของแม่ เสียงของพี่ชาย เพราะโดยปกติเมื่อมนุษย์ได้รับสัมผัสอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วมักจำแนกอาการสัมผัสนั้น ๆ ตามประสบการณ์ที่ตนมีอยู่เกือบทุกครั้ง ดังนั้น สิ่งที่เคยได้เห็น ได้ยินได้กลิ่นมาแล้ว เป็นต้น ย่อมประทับอยู่ในสมอง เมื่อได้รับสิ่งเร้าสมองก็จะทบทวนกับประสบการณ์เดิมว่าสิ่งนั้นคืออะไร การที่จะแปลความหมายได้ดีจึงขึ้นอยู่กับองค์ประกอบดังนี้

ก) เป็นความรู้ที่แน่นอน ถูกต้อง และชัดเจน

ข) ความรู้มีปริมาณมาก การรู้ที่หลากหลายจะช่วยแปลความหมายของสิ่งต่าง ๆ ได้สะดวกและถูกต้อง^{๑๔}

จึงสรุปได้ว่า การรับรู้เป็นกระบวนการที่เกิดจากองค์ประกอบดังนี้

๑. สิ่งเร้าที่จะรับรู้ (stimulus) ได้แก่ รูป รส กลิ่น เสียง ความร้อน ความเย็น
๒. อวัยวะรับสัมผัส (sense organs) ได้แก่ ตาหู จมูก ลิ้น ผิวหนัง
๓. การแปลความหมายจากความรู้สึกที่ได้สัมผัส ซึ่งขึ้นอยู่กับประสบการณ์เดิม (previous experience) ซึ่งประทับอยู่ในสมอง เมื่อได้สัมผัสสิ่งเร้าสมองจะทบทวนประสบการณ์เดิมว่า ความรู้สึกจากการรับสัมผัสคืออะไร แสดงให้เห็นเป็นแผนภาพได้ดังนี้

แผนภาพที่ ๒.๒ แสดงกระบวนการรับรู้ตามแนวตะวันตก

สรุปได้ว่า การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยการรับรู้ การรับรู้จึงเป็นการเรียนรู้อย่างหนึ่ง และเป็นพื้นฐานที่สำคัญของกระบวนการเรียนรู้การรับรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นระหว่างสิ่งเร้า และ

^{๑๔} อ่างแล้ว.

การตอบสนองต่อสิ่งเร้า โดยมีกระบวนการ ได้แก่ เกิดความรู้สึกรับสัมผัส ทบทวนกับความรู้อื่นหรือประสบการณ์เดิม และแปลความหมายความรู้สึกรับสัมผัส

๒.๑.๓ ทฤษฎีการเรียนรู้

โครงสร้างพื้นฐานของทฤษฎีการเรียนรู้ ไม่ว่าจะเป็นสำนักหรือกลุ่มทฤษฎีการเรียนรู้ใดก็ตาม สิ่งที่จะเป็นตัวกำหนดโครงสร้างของทฤษฎีนั้น ๆ ขึ้นอยู่กับแนวความคิดใน ๓ ประการ คือ

๑. แนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติเบื้องต้นของมนุษย์
๒. ความคิดทางจิตวิทยา
๓. พื้นฐานสำหรับใช้ในการถ่ายโยงการเรียนรู้^{๑๕}

ประการแรกแนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติเบื้องต้นของมนุษย์ คำว่าธรรมชาติ หมายถึง ลักษณะที่สืบต่อมาทางพันธุกรรม และมีคำถามต่าง ๆ เช่น มนุษย์โดยธรรมชาติเลวหรือดีหรือเป็นกลาง ๆ ไม่ดีไม่เลว นอกจากนี้ยังมีปัญหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมอื่น เช่น โดยธรรมชาติมนุษย์เป็นฝ่ายกระทำหรือเป็นฝ่ายปฏิกิริยาตอบโต้ หรือว่าเป็นทั้งฝ่ายกระทำและฝ่ายถูกกระทำ ถ้ายอมรับว่าโดยธรรมชาติแล้วมนุษย์นั้นแล้ว จะไม่สามารถคาดหวังสิ่งดีได้จากมนุษย์เลย แต่ถ้ายอมรับว่ามนุษย์โดยธรรมชาตินั้นแล้วดี ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดจากมนุษย์นั้นย่อมดีทั้งสิ้น และถ้ายอมรับว่ามนุษย์โดยธรรมชาติแล้วเป็นกลางหมายความว่ามนุษย์ไม่มีทั้งดีและเลวมาแต่กำเนิด

ถ้ากล่าวว่ามีมนุษย์โดยธรรมชาติแล้วเป็นฝ่ายกระทำซึ่งเป็นลักษณะมาแต่กำเนิดย่อมหมายความว่า พฤติกรรมของมนุษย์นั้นมาแต่ภายใน สิ่งแวดล้อมจะทำหน้าที่เพียงแต่เป็นสถานที่ให้ลักษณะ พฤติกรรมเช่นนั้นงอกงามออกมาเท่านั้น แต่ถ้าเรายอมรับว่ามนุษย์โดยธรรมชาตินั้นเป็นฝ่ายถูกกระทำหรือฝ่ายปฏิกิริยาตอบโต้แล้ว พฤติกรรมของมนุษย์นั้นส่วนใหญ่ย่อมเป็นผลผลิตของอิทธิพลแห่งสิ่งแวดล้อม แต่ถ้ายอมรับว่าลักษณะของมนุษย์เป็นทั้งฝ่ายกระทำและ ถูกกระทำ ลักษณะพฤติกรรมของบุคคลย่อมเป็นผลมาจากสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและสังคมของมนุษย์ นั่นคือสิ่งที่เกิดจากประสบการณ์นั่นเอง

ทฤษฎีการเรียนรู้นอกจากอาศัยความคิดเกี่ยวกับธรรมชาติเบื้องต้นแล้ว ยังอาศัยแนวความคิดประการที่สอง คือ ความคิดทางจิตวิทยา เช่น ทฤษฎีการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนอง อาศัยความคิดทางจิตวิทยาที่เรียกว่าทฤษฎีการเชื่อมโยง (Connectionism) ทฤษฎีการ

^{๑๕} M. L. Bigge, P. M. Hunt, *Psychology Foundations of Education*, (New York: Haper & Row, Publishers, 1968), pp. 262-263.

เรียนรู้ของนักจิตวิทยากลุ่มเกสตัลต์ที่แยกออกไปเป็นทฤษฎีการหยั่งเห็น อาศัยความคิดทางจิตวิทยาที่เรียกว่าทฤษฎีกลุ่มเกสตัลต์ (Gestalt's Theory)

โครงสร้างพื้นฐานของทฤษฎีการเรียนรู้ที่เป็นตัวกำหนดทฤษฎีการเรียนรู้ในประการที่สาม คือ การถ่ายโยงการเรียนรู้ (transfer of learning) หมายถึง การที่บุคคลเรียนรู้สิ่งใดแล้ว ประสบการณ์ที่ได้จากการเรียนรู้นั้นจะส่งผลหรือมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้อันใหม่ ทำให้การเรียนรู้อันใหม่่ง่ายและเร็วขึ้น หรือผลจากการเรียนรู้อันเดิมไปช่วยเสริมอำนวยความสะดวกแก่การเรียนรู้อันใหม่ เช่น เราเคยเรียนภาษาอังกฤษ เมื่อเรียนสูงขึ้นเราจึงเรียนภาษาฝรั่งเศสเพิ่ม ภาษาอังกฤษช่วยให้การเรียนภาษาฝรั่งเศสคล่องขึ้นกว่าผู้ไม่เคยเรียนภาษาอังกฤษเลย^{๑๖}

การถ่ายโยงการเรียนรู้ซึ่งเกิดขึ้นได้ ๒ ลักษณะ ดังนี้

๑. การถ่ายโยงการเรียนรู้ทางบวก (positive transfer) คือ การถ่ายโยงการเรียนรู้ชนิดที่ผลของการเรียนรู้สิ่งหนึ่งช่วยให้มนุษย์เกิดการเรียนรู้อีกสิ่งหนึ่งได้เร็วขึ้น ง่ายขึ้นหรือดีขึ้น การถ่ายโยงการเรียนรู้ทางบวกมักเกิดจาก

- ๑.๑) เมื่องานหนึ่งมีความคล้ายคลึงกับอีกงานหนึ่ง และเกิดการเรียนรู้งานแรก
- ๑.๒) เมื่อมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างงานหนึ่งกับอีกงานหนึ่ง
- ๑.๓) เมื่อมีความตั้งใจที่จะนำผลการเรียนรู้จากงานหนึ่งไปใช้ให้เป็นประโยชน์กับการเรียนรู้อีกงานหนึ่ง และสามารถจำวิธีเรียนหรือผลของการเรียนรู้งานแรกได้อย่างแม่นยำ
- ๑.๔) มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ โดยชอบที่จะนำความรู้ต่าง ๆ ที่เคยเรียนรู้มาก่อน มาลองคิดและทดลองจนเกิดความรู้ใหม่ ๆ

๒. การถ่ายโยงการเรียนรู้ทางลบ (negative transfer) คือ การถ่ายโยงการเรียนรู้ชนิดที่ผลการเรียนรู้งานหนึ่งไปขัดขวางทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อีกงานหนึ่งได้ช้าลง หรือยากขึ้น และไม่ได้ดีเท่าที่ควร การถ่ายโยงการเรียนรู้ทางลบ อาจเกิดขึ้นได้ ๒ แบบ คือ

- ๒.๑) แบบตามรบกวน (proactive inhibition) ผลของการเรียนรู้งานแรกไปขัดขวางการเรียนรู้งานที่สอง
- ๒.๒) แบบย้อนรบกวน (retroactive inhibition) ผลการเรียนรู้งานที่สอง ทำให้การเรียนรู้งานแรกน้อยลง เกิดเป็นการเรียนรู้ทางลบซึ่งมักเกิดจาก

^{๑๖} สุวิทย์ หิรัณยกานนท์ และคณะ, พจนานุกรมศัพท์การศึกษา, หน้า ๒๖๗.

- เมื่องานสองอย่างคล้ายกันมาก แต่ผู้เรียนยังไม่เกิดการเรียนรู้งานใดงานหนึ่งอย่างแท้จริงก่อนที่จะเรียนอีกงานหนึ่ง ทำให้การเรียนงานสองอย่างในเวลาใกล้เคียงกันเกิดความสับสน

- เมื่อผู้เรียนต้องเรียนรู้งานหลาย ๆ อย่างในเวลาติดต่อกัน ผลของการเรียนรู้งานหนึ่งอาจไปทำให้ผู้เรียนเกิดความสับสนในการเรียนรู้อีกงานหนึ่งได้^{๑๗}

สรุปได้ว่า สิ่งที่จะเป็นตัวกำหนดโครงสร้างของทฤษฎีนั้น ๆ ขึ้นอยู่กับแนวความคิดใน ๓ ประการ คือ ๑. แนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติเบื้องต้นของมนุษย์ ๒. ความคิดทางจิตวิทยา และ ๓. พื้นฐานสำหรับใช้ในการถ่ายโยงการเรียนรู้ การถ่ายโยงการเรียนรู้ซึ่งเกิดขึ้นได้ ๒ ลักษณะ คือ ๑. การถ่ายโยงการเรียนรู้ทางบวก คือ การถ่ายโยงการเรียนรู้ชนิดที่ผลของการเรียนรู้สิ่งหนึ่งช่วยให้มนุษย์เกิดการเรียนรู้อีกสิ่งหนึ่งได้เร็วขึ้น และ ๒. การถ่ายโยงการเรียนรู้ทางลบ คือ การถ่ายโยงการเรียนรู้ชนิดที่ผลการเรียนรู้งานหนึ่งไปขัดขวางทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อีกงานหนึ่งได้ช้าลง

๒.๑.๔ การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ

การบูรณาการเป็นการกำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ของผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยนำกระบวนการเรียนรู้กลุ่มสาระเดียวกันหรือต่างกลุ่มสาระการเรียนรู้มาบูรณาการในการจัดการเรียนการสอนซึ่งจัดได้หลายลักษณะ การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ หมายถึง เป็นการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียน ได้แก่

๑. ผสมผสานหลักสูตร – ความรู้ในสาขาวิชาต่าง ๆ เข้าด้วยกัน

๒. ผสมผสานกระบวนการสอน /กระบวนการเรียนรู้ /ปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมอันดีงาม โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล และความสามารถทางสติปัญญา

การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ (Integrated Learning Management) หมายถึง กระบวนการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ตามความสนใจ ความสามารถ โดยเชื่อมโยงเนื้อหาสาระของศาสตร์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันให้ผู้เรียนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม สามารถนำความรู้ ทักษะและเจตคติไปสร้างงาน แก้ปัญหาและใช้ในชีวิตประจำวันได้ด้วยตนเอง

รูปแบบของการบูรณาการ (Models of Integration) ๔ รูปแบบ ดังนี้

๑) บูรณาการแบบสอดแทรก (Infusion Instruction) ผู้สอนสามารถจัดการเรียนรู้ต่าง ๆ กับหัวข้อเรื่องสอดคล้องกับชีวิตจริงหรือสาระที่กำหนดขึ้นมา เช่น เรื่อง น้ำ พิษ ผู้สอนสามารถ

^{๑๗} ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, จิตวิทยาการศึกษา, หน้า ๑๙๓-๑๙๗.

เชื่อมโยงสาระ และกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มสาระต่าง ๆ เช่น การอ่าน การเขียน การคิดคำนวณ การคิดวิเคราะห์ทำให้ผู้เรียนได้ใช้ทักษะกระบวนการเรียนรู้ไปแสวงหาความจริงจากหัวข้อเรื่องที่กำหนด

๒) บูรณาการแบบคู่ขนาน (Parallel Instruction) มีผู้สอนตั้งแต่สองคนขึ้นไปร่วมกันจัดการเรียนการสอนโดยอาจยึดหัวข้อเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง แล้วบูรณาการเชื่อมโยงแบบคู่ขนาน เช่น ผู้สอนวิทยาศาสตร์ เรื่อง เงาน ผู้สอนอาจสอนคณิตศาสตร์เรื่องวัฏธนะยะทางโดยการวัดเงา คิดคานวณในเรื่องเงาในช่วงเวลาต่าง ๆ หรืออีกคนหนึ่งอาจให้ผู้เรียนรู้ศิลปะเรื่องเทคนิคการวาดรูปที่มีเงา

๓) บูรณาการแบบสหวิทยาการ (Multidisciplinary Instruction) การบูรณาการในลักษณะนำเนื้อหาจากหลายกลุ่มสาระมาเชื่อมโยงเพื่อจัดการเรียนรู้ ซึ่งโดยทั่วไปผู้สอนมักจัดการเรียนการสอนแยกตามรายวิชาหรือกลุ่มวิชา แต่ในบางเรื่องผู้สอนจัดการเรียนร่วมกันในเรื่องเดียวกัน เช่น วันสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ผู้สอนภาษาไทยจัดให้ผู้เรียนรู้ภาษาคำศัพท์ เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ผู้สอนวิทยาศาสตร์จัดกิจกรรมค้นคว้าเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ผู้สอนสังคมให้ผู้เรียนค้นคว้าหรือทำกิจกรรมเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม และครูผู้สอนสุขศึกษาอาจจัดให้ทำกิจกรรมเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมให้ถูกสุขลักษณะ

๔) บูรณาการแบบโครงการ (Disciplinary Instruction) ผู้สอนสามารถบูรณาการเป็นโครงการ โดยผู้เรียนและครูผู้สอนร่วมกันสร้างสรรค์โครงการขึ้น โดยใช้เวลาการเรียนต่อเนื่องกันได้หลายชั่วโมง ด้วยการนำเอาชั่วโมงของวิชาต่าง ๆ ที่ครูผู้สอนเคยแยกกัน มาร่วมเป็นเรื่องเดียวกัน มีเป้าหมายเดียวกันในลักษณะของการสอนเป็นทีม (Team) เรียนเป็นทีม ในกรณีที่ต้องการเน้นทักษะเป็นพิเศษ ครูผู้สอนสามารถแยกกันสอนได้ เป็นฐานค่าย เช่น ค่ายวิทยาศาสตร์ ค่ายดนตรี ค่ายภาษาอังกฤษ ค่ายศิลปะ เป็นต้น^{๑๘}

สรุปได้ว่า การเรียนรูปแบบบูรณาการเป็นการกำหนดให้ผู้เรียนมีความสำคัญ เป็นการจัดการประสบการณ์การเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียน คือ การผสมผสานหลักสูตรในสาขาวิชาต่าง ๆ เข้าด้วยกัน และผสมผสานกระบวนการสอนโดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล และความสามารถทางสติปัญญา โดยรูปแบบการบูรณาการมี ๔ รูปแบบ ได้แก่ การบูรณาการแบบสอดแทรก การบูรณาการแบบคู่ขนาน การบูรณาการแบบสหวิทยาการ และการบูรณาการแบบโครงการ

^{๑๘} กรมวิชาการ, กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือการจัดการสาระการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔, (กรุงเทพมหานคร: องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, ๒๕๔๕), หน้า ๒๑-๒๒.

๒.๒ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน

การจัดการเรียนการสอนที่มีคุณภาพนั้น จะช่วยให้ผู้เรียนบรรลุจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ได้โดยง่าย ดังนั้น การจัดการเรียนการสอนจึงควรดำเนินการอย่างเป็นระบบเพื่อให้การจัดการเรียนการสอนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และประสบความสำเร็จตามที่ได้กำหนดความมุ่งหมายไว้

๒.๒.๑ ความหมายของการจัดการเรียนการสอน

ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของการเรียนการสอนว่า คำว่า “เรียน” หมายถึง การเข้ารับความรู้จากผู้สอนรับการฝึกฝนอบรมเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ หรือความชำนาญ เช่น เรียนหนังสือ เรียนวิชาความรู้^{๑๙} ส่วนคำว่า การสอน หมายถึง การบอกความรู้ให้ เช่น ครูสอนหนังสือให้นักเรียนแสดงให้เข้าใจโดยวิธีบอกหรือทำให้เป็นตัวอย่างเพื่อให้รู้ดีชั่ว เป็นต้น^{๒๐} ดังนั้น การเรียนการสอนจึงเป็นกิจกรรมที่ผู้สอน และผู้เรียนร่วมมือกันถ่ายทอดความรู้ ทักษะ เจตคติ โดยมีการวางแผนเป็นลำดับขั้นตอนมาก่อน^{๒๑}

ทิศนา แคมมณี ได้ให้คำนิยามเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนเอาไว้ดังนี้ว่า

๑. การเรียนการสอนมีความหมายแตกต่างไปจากการสอน (Teaching) เพราะการเรียนการสอน คำนึงถึงการเรียนรู้ของผู้เรียน ผู้เรียนมีส่วนร่วมมากกว่าการสอน ที่ครูมีบทบาทสำคัญ
๒. การเรียนการสอนเป็นการถ่ายทอดความรู้ ทักษะ และเจตคติอย่างมีขั้นตอน หรือมีกระบวนการมากกว่าการสอน
๓. การเรียนการสอนกว้างกว่าการสอน เพราะครอบคลุมปฏิสัมพันธ์มากกว่าระหว่างบุคคลกับบุคคล เช่น บุคคลกับสื่อ อุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้ประกอบมากกว่าการสอนที่เน้นครูกับนักเรียน
๔. การเรียนการสอน จัดขึ้นโดยตั้งใจให้เกิดสถานการณ์ แต่การสอนเกิดได้ทุกเวลาและสถานที่^{๒๒}

^{๑๙} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๖, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๑๕

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๖๙.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๔๗.

^{๒๒} ทิศนา แคมมณี, ศาสตร์การสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๔-๗.

สุมิตร คุณานุกร ให้ความหมายของการจัดการเรียนการสอนไว้ว่า การจัดการเรียนการสอน คือ กระบวนการจัดประสบการณ์ให้กับผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยวิธีต่าง ๆ เพื่อช่วยให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาไปตามเป้าหมายที่หลักสูตรต้องการ การจัดการเรียนการสอนแต่ละครั้งนั้นจำเป็นต้องเริ่มจากการพิจารณาถึงจุดหมายของหลักสูตรที่กำหนดไว้ในแผนการสอนว่ามีจุดหมายหรือจุดประสงค์ที่สำคัญอย่างไร จะก่อให้เกิดความรู้หรือมีประสบการณ์ และสามารถทำให้ได้บรรลุจุดหมายหรือจุดประสงค์นั้น ๆ ได้ง่ายที่สุด ประหยัดทั้งเวลา แรงงาน และค่าใช้จ่ายมากที่สุด^{๒๓}

วัลลภา เทพหัสดิน ณ อยุธยา ได้กล่าวถึงการจัดการเรียนการสอนเอาไว้ว่า การจัดการเรียนการสอน หมายถึง กระบวนการดำเนินงานด้านการเรียนการสอนในสถานศึกษาเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามเป้าหมายที่กำหนดซึ่งองค์ประกอบการเรียนการสอนจะประกอบไปด้วยหลักสูตร วิธีการเรียนการสอน และการประเมินผล^{๒๔}

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ ได้ให้คำนิยามเอาไว้ว่า การจัดการเรียนการสอนมีความหมายกว้างกว่าการสอน หมายถึง กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการสอนด้วย เช่น การใช้สื่อการสอน การจัดกิจกรรมระหว่างสอน การทดสอบ เป็นต้น^{๒๕}

อาภรณ์ ใจเที่ยง ได้ให้ความหมายว่า การเรียนการสอน คือ กระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามจุดประสงค์ที่กำหนด ซึ่งต้องอาศัยทั้งศาสตร์และศิลป์ของผู้สอน^{๒๖}

สรุปได้ว่า การจัดการเรียนการสอน หมายถึง กระบวนการเรียนการสอนที่ดำเนินในสถานศึกษาเพื่อให้ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้จากการเรียนตามที่ได้กำหนดไว้ด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น การใช้สื่อการสอน การจัดกิจกรรมระหว่างสอน การทดสอบ เป็นต้น ก่อให้เกิดความรู้หรือมีประสบการณ์ และสามารถทำให้ได้บรรลุจุดหมายที่ตั้งไว้

^{๒๓} สุมิตร คุณานุกร, การบริหารโรงเรียนด้านวิชาการ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓๗.

^{๒๔} วัลลภา เทพหัสดิน ณ อยุธยา, การพัฒนาการเรียนการสอนทางอุดมศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาอุดมศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐.

^{๒๕} ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, การบริหารงานวิชาการ, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ดี, ๒๕๔๒), หน้า ๕๓-๕๔.

^{๒๖} อาภรณ์ ใจเที่ยง, หลักการสอน (ฉบับปรับปรุง), (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๒.

๒.๒.๒ ความสำคัญของการจัดการเรียนการสอน

การจัดการเรียนการสอนเป็นส่วนสำคัญในกระบวนการจัดประสบการณ์ให้แก่ผู้เรียนโดยมีจุดมุ่งหมายของหลักสูตรเป็นจุดหมายปลายทาง และมีเนื้อหาเป็นสื่อที่จะทำให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนารวมทั้งปัจจัยเกื้อหนุนซึ่งประกอบด้วยผู้สอนเทคนิคการสอนการใช้สื่อในการเรียนรู้ที่จะช่วยในการส่งเสริมการจัดกิจกรรมให้บังเกิดผล เพราะฉะนั้น จึงมีท่านผู้รู้ได้ให้ความหมายเอาไว้หลายท่านด้วยกัน

สายหยุด จำปาทอง ได้ให้ความหมายของความสำคัญของการจัดการเรียนการสอนไว้ว่าการดำเนินการจัดการเรียนการสอนจึงเป็นศิลปะที่ยาก และเป็นศาสตร์ที่ลึกซึ้ง เพราะต้องใช้เทคนิคหลายประการ จะต้องมีความรู้ในวิชาการ ความรู้ในตัวผู้สอน กระบวนการสอน อุปกรณ์การสอน และสภาพการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอน เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ได้มากที่สุด และสามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้เรียนได้^{๒๗}

วิชัย วงษ์ใหญ่ ได้กล่าวถึงความสำคัญของการจัดการเรียนการสอนเอาไว้ว่า การจัดการเรียนการสอนต้องยึดหลักว่าผู้เรียนมีความสำคัญ สามารถเรียนรู้ และพัฒนาตนเองได้ กระบวนการจัดการศึกษาจึงต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาตามธรรมชาติ และเห็นศักยภาพ ต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนจัดบรรยากาศ และสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้^{๒๘}

สำนักงานปลัดทบวงมหาวิทยาลัย ได้กล่าวไว้ว่า การจัดการเรียนการสอนเป็นงานสำคัญ และเป็นงานหลักของสถาบันอุดมศึกษา เนื่องจากทุกสถาบันการศึกษามีจุดมุ่งหมายให้การเรียนการสอนประสบผลสำเร็จ และมีประสิทธิภาพโดยการพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอนนั้นตามแผนพัฒนาการอุดมศึกษาระยะยาว ได้ระบุไว้ว่า การพัฒนาคุณภาพของหลักสูตร และการเรียนการสอนเป็นไปเพื่อสร้างบัณฑิตที่มีความรู้ และคุณธรรมซึ่งเป็นเป้าหมายที่ต้องให้ความสำคัญลำดับสูงสุด

ดังนั้น การจัดการเรียนรู้ควรมุ่งให้ผู้เรียนได้รับความรู้ด้านเนื้อหาสาระพัฒนาทักษะกระบวนการคิดเตรียมการเพื่อเผชิญสถานการณ์รวมถึงการประยุกต์ความรู้เพื่อป้องกัน และแก้ปัญหา เน้นการศึกษาตลอดชีวิตสอดคล้องกับหลักการจัดประสบการณ์เรียนรู้ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้หลัก ๔

^{๒๗} สายหยุด จำปาทอง, แนวคิดในการพัฒนางานทางวิชาการของวิทยาลัยครู, (กรุงเทพมหานคร: กรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๑), หน้า ๑.

^{๒๘} วิชัย วงษ์ใหญ่, การพัฒนาหลักสูตรแบบครบวงจร, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๔.

ประการของยูเนสโก คือ การเรียนเพื่อรู้ การเรียนรู้เพื่อปฏิบัติได้จริง การเรียนรู้เพื่ออยู่ร่วมกัน และการเรียนรู้เพื่อชีวิต^{๒๙}

สรุปได้ว่า การจัดการเรียนการสอนมีความสำคัญต่อสถาบันอุดมศึกษา เนื่องจากทุกสถาบันการศึกษามีจุดมุ่งหมายให้การเรียนการสอนประสบผลสำเร็จ และมีประสิทธิภาพโดยการพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอนนั้นตามแผนพัฒนาการอุดมศึกษาระยะยาว โดยยึดหลักว่าผู้เรียนมีความสำคัญสามารถเรียนรู้ และพัฒนาตนเองได้ และหลักการจัดประสบการณ์เรียนรู้ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้หลัก ๔ ประการของยูเนสโก คือ การเรียนเพื่อรู้ การเรียนรู้เพื่อปฏิบัติได้จริง การเรียนรู้เพื่ออยู่ร่วมกัน และการเรียนรู้เพื่อชีวิต

๒.๒.๓ องค์ประกอบของการจัดการเรียนการสอน

การจัดการเรียนการสอนเป็นกระบวนการสำคัญที่ส่งเสริมการเรียนรู้ให้เป็นอย่างดีมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล การจัดการเรียนการสอนที่มีคุณภาพจะช่วยให้ผู้เรียนบรรลุจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ได้โดยง่าย ดังนั้น การจัดการเรียนการสอนจึงควรดำเนินการอย่างเป็นระบบดังที่มีผู้รู้ได้กล่าวเอาไว้ ดังนี้

สัจด์ อุทรานันท์ ได้ให้นิยามระบบการเรียนการสอนว่า หมายถึง การจัดองค์ประกอบของการเรียนการสอนให้มีความสัมพันธ์กัน เพื่อสะดวกต่อการนำไปสู่จุดหมายปลายทางที่ได้กำหนดไว้^{๓๐}

ปรัชญา เวสารัชช ได้กล่าวเอาไว้ว่า องค์ประกอบของการเรียนการสอนประกอบไปด้วย ๘ องค์ประกอบด้วยกัน ได้แก่

๑. สารเนื้อหาในการจัดการเรียนการสอน คือ การจัดทำหลักสูตรเป็นตัวกำหนด เนื้อหาสาระ ซึ่งเนื้อหาสาระในการเรียนการสอนควรทันสมัย เหมาะสมกับความต้องการของผู้เรียน

๒. ครูผู้สอนหรือผู้ให้การเรียนรู้ ผู้ถ่ายทอดเนื้อหาสาระ ได้แก่ ครูอาจารย์ต้องได้รับการศึกษาอบรมมาทั้งในด้านเนื้อหา และวิธีการถ่ายทอด เพื่อให้สามารถถ่ายทอดความรู้ และสาระวิชาที่เป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

^{๒๙} สำนักงานปลัดทบวงมหาวิทยาลัย, **ประมวลเกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรของทบวงมหาวิทยาลัยและหนังสือเวียนที่เกี่ยวข้อง**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕๕, ๑๖๗.

^{๓๐} สัจด์ อุทรานันท์, **เทคนิคการจัดการเรียนการสอนอย่างเป็นระบบ**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาการบริหารการศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๖.

๓. สื่อและอุปกรณ์สำหรับการเรียนการสอน เช่น อาคาร สถานที่ อุปกรณ์ในห้องปฏิบัติการต่าง ๆ เครื่องคอมพิวเตอร์ เป็นต้น สื่อและอุปกรณ์เป็นส่วนประกอบที่จำเป็นสำหรับการจัดการเรียนการสอน จึงต้องมีปริมาณอย่างเพียงพอ อยู่ในสภาพที่ใช้งานได้เหมาะสมมีประสิทธิภาพ

๔. รูปแบบวิธีการเรียนการสอน ผู้สอนควรเลือกใช้รูปแบบวิธีการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับกลุ่มผู้เรียนแต่ละกลุ่ม จำเป็นต้องใช้ความคิดสร้างสรรค์ประกอบกับการทำความเข้าใจธรรมชาติการเรียนรู้ของผู้เรียน

๕. ผู้บริหารและบุคลากรที่ทำหน้าที่สนับสนุนการศึกษา ในการจัดการเรียนการสอน ต้องมีความรับผิดชอบที่อาจไม่ได้เป็นผู้ถ่ายทอดโดยตรง ได้แก่ ผู้บริหารที่มีหน้าที่จัดการเรียนการสอน ที่ตนรับผิดชอบให้เป็นที่ไปด้วยความเรียบร้อยนำไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ

๖. เงินทุนสนับสนุน การเรียนการสอนเป็นเรื่องของการลงทุน ซึ่งผู้ลงทุนอาจเป็นรัฐบาลในฐานะผู้รับผิดชอบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เงินทุนจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยให้การจัดการเรียนการสอนเกิดผลตามเป้าหมาย

๗. สถานที่ศึกษาและบรรยากาศแวดล้อม สิ่งที่ผู้บริหารและผู้จัดการเรียนการสอนต้องดูแล คือ การมีสถานที่ ห้องเรียน และบรรยากาศแวดล้อมที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอนให้เพียงพอเหมาะสมและปลอดภัยซึ่งเป็นที่เอื้อต่อการเรียนรู้

๘. ผู้เรียน ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดของการเรียนการสอน เพราะผู้เรียนเป็นเป้าหมายหลักของการจัดการเรียนการสอน โดยมีปรัชญาพื้นฐานสำคัญ คือ ทุกคนต้องมีส่วนร่วมสำคัญของการจัดการเรียนการสอน^{๓๑}

บุญชม ศรีสะอาด ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของการเรียนการสอนเอาไว้ว่า

๑. ปัจจัยนำเข้าหรือตัวป้อน (Input) คือ ส่วนประกอบต่าง ๆ ที่นำเข้าสู่ระบบ ได้แก่ ผู้สอน ผู้เรียน หลักสูตร และสิ่งอำนวยความสะดวกหรือสิ่งแวดล้อมการเรียนรู้

๒. กระบวนการดำเนินงาน (Process) คือ การนำเอาปัจจัยนำเข้าหรือตัวป้อนมาเข้ากระบวนการเรียนการสอนเพื่อให้เกิดผลผลิตตามที่ต้องการ ซึ่งในการดำเนินการเรียนการสอนอาจมี

^{๓๑} ปรัชญา เวสารัชช์, **หลักการจัดการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักปฏิรูปการศึกษา, ๒๕๔๕),

กิจกรรมต่าง ๆ หลายกิจกรรม เช่น การสร้างความพร้อมในการเรียน การใช้เทคนิคการสอนต่าง ๆ และการใช้กิจกรรมเสริม เป็นต้น

๓. ผลผลิต (Output) คือ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนไปในทางที่พึงประสงค์ ในด้านต่าง ๆ ดังนี้

(๑) พุทธิพิสัย (Cognitive domain) คือ ผู้เรียนเกิดความรู้ ความเข้าใจใน เนื้อหาวิชาที่เรียน สามารถคิดเปรียบเทียบ เชื่อมโยงความสัมพันธ์หรือที่เรียกว่า คิดวิเคราะห์ได้เพื่อนำไปสู่การตัดสินใจ สรุปชี้ขาด ประเมินค่า และใช้ความรู้ในการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ

(๒) จิตพิสัย (Affective domain) คือ ผู้เรียนเกิดเจตคติที่ดีและเหมาะสม เช่น มีเจตคติที่ดีต่อการเรียน วิชาเรียน เพื่อน ๆ ชุมชน และประเทศชาติ มีความสนใจในสิ่งที่เรียน และมีค่านิยมที่เหมาะสม

(๓) ทักษะพิสัย (Psychomotor domain) คือ ผู้เรียนมีความคล่องแคล่วชำนาญในการเคลื่อนไหวส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย เช่น การใช้มือ ใช้สายตา ตัวอย่างทักษะพิสัย เช่น ทักษะด้านพิมพ์ดีด เล่นดนตรี และด้านการสร้างหรือผลิตผลงานศิลปะและหัตถกรรม เป็นต้น

๔. การติดตามประเมินผลและปรับปรุง คือ การวิเคราะห์ข้อมูลหลังจากเสร็จสิ้นกิจกรรมการเรียนการสอน โดยผู้สอนจะต้องพิจารณาองค์ประกอบต่าง ๆ ทั้งหมดในระบบ และประเมินว่าได้ผลผลิตตามจุดมุ่งหมายหรือไม่ และมีจุดบกพร่องในส่วนใดที่จะต้องแก้ไขปรับปรุงและพัฒนาต่อไป^{๓๒}

สรุปได้ว่า องค์ประกอบของการจัดการเรียนการสอนต้องมีความสัมพันธ์กัน เพื่อนำไปสู่จุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ โดยมี ๘ องค์ประกอบ ได้แก่ ๑. สารเนื้อหาในการจัดการเรียนการสอน ๒. ครูผู้สอนหรือผู้ให้การเรียนรู้ ๓. สื่อและอุปกรณ์สำหรับการเรียนการสอน ๔. รูปแบบวิธีการเรียนการสอน ๕. ผู้บริหารและบุคลากรที่ทำหน้าที่สนับสนุนการศึกษา ๖. เงินทุนสนับสนุน ๗. สถานที่ศึกษาและบรรยากาศแวดล้อม และ ๘. ผู้เรียน ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดของการเรียนการสอน

^{๓๒} บุญชุม ศรีสะอาด, การพัฒนาการสอน, พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร: ชมรมเด็ก, ๒๕๔๑),

๒.๓ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนตามหลักพระพุทธศาสนา

หลักพระพุทธศาสนาจัดว่าเป็นจุดหลักที่นำมาใช้เป็นวิชาพระพุทธศาสนากล่าวถึงมนุษย์จะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งเป็นที่มีอยู่ในธรรมชาติ ไม่ว่าจะมนุษย์จะต้องการหรือไม่ต้องการจะยอมรับว่ามันมีอยู่หรือไม่ยอมรับ คือ ชีวิตต้องกล้ารับรู้ต่อปัญหาทุกอย่าง จัดการแก้ไขปัญหาวัยวิธีการที่ถูกต้อง อันเป็นสิ่งที่มนุษย์พึงรับรู้และจัดการแก้ไขโดยถูกต้องและถือว่าเป็นภารกิจของพระพุทธศาสนาและระบบการศึกษาของพระพุทธศาสนา ก็คือการช่วยมนุษย์ให้แก้ไขปัญหาของตนได้ ดังนั้น ภารกิจของการศึกษาตามหลักของพระพุทธศาสนาก็คือ การฝึกอบรมบุคคลให้พัฒนาปัญญา ให้เกิดความรู้ความเข้าใจในข้อเท็จจริงและสภาวะของสิ่งทั้งหลายเพื่อให้เกิดเป็นประโยชน์ตน^{๓๓}

๒.๓.๑ กระบวนการจัดการเรียนการสอนตามหลักพระพุทธศาสนา

แบ่งได้เป็น ๓ ชั้น เรียกว่า ไตรสิกขา ซึ่งวางรูปขึ้นโดยมุ่งให้เกิดผลขึ้นตามหลักปฏิบัติแห่งอริยมรรค ซึ่งหมายถึง ทางดำเนินไปสู่ความดับทุกข์ที่ทำให้เป็นอริยชน หรือ วิธีการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐนั่นเอง การฝึกฝนอบรมในองค์ทั้ง ๘ แห่งมรรคนั้นเกิดมีและเจริญงอกงาม ใช้ประโยชน์ได้บริบูรณ์ แก้ไขปัญหาดับทุกข์ได้ดียิ่งขึ้นตามลำดับจนถึงที่สุด กล่าวคือ

๑. อธิศีลสิกขา คือ การฝึกฝนอบรมในด้านความประพฤติ ระเบียบวินัย ความสุจริตทางกายวาจาและอาชีวะ หรือเรียกว่า ศีล ซึ่งเป็นกระบวนการฝึกพฤติกรรมและการติดต่อสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมหรือโลกภายนอก จนบุคคลมีความพร้อมทางความประพฤติ วินัย และความสัมพันธ์ทางสังคมถึงมาตรฐานอารยชน เป็นพื้นฐานแก่การเสริมสร้างคุณภาพจิตได้ดี

๒. อธิจิตตสิกขา คือ การฝึกฝนอบรมทางจิตใจ การปลูกฝังคุณธรรม เสริมสร้างคุณภาพ สมรรถภาพ และสุขภาพของจิต หรือเรียกว่า สมาธิ หรือกระบวนการพัฒนาจิตใจซึ่งมีคุณสมบัติมากมายที่พึงต้องการ เช่น เมตตา กรุณา ศรัทธา กตัญญูกตเวที ความเคารพ ความเพียร ความเข้มแข็ง อดทน ความมีสติ ความมีสมาธิ ความร่าเริงเบิกบาน ผ่องใส ความสุข ฯลฯ จนบุคคลมีความพร้อมทางคุณธรรม มีคุณภาพจิต สมรรถภาพจิตและสุขภาพจิต พัฒนาถึงมาตรฐานของอารยชน เป็นพื้นฐานแห่งการพัฒนาปัญญาได้ดี

๓. อธิปัญญาสิกขา คือ การฝึกฝนอบรมทางปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้ความเป็นไปไปตามเหตุปัจจัยที่ทำให้แก้ไขปัญหไปตามแนวทางเหตุผล

^{๓๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *รู้หลักก่อนแล้วศึกษาและสอนให้ได้ผล*, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์สวายจำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๒๐๙-๒๒๗.

รู้เท่าทันโลกและชีวิต จนสามารถทำจิตใจให้บริสุทธิ์ หลุดพ้นจากความยึดมั่นถือมั่น ในสิ่งต่าง ๆ ดับกิเลสดับทุกข์ได้ เรียกว่า ปัญญา จนบุคคลมีความพร้อมทางปัญญาถึงมาตรฐานของอารยชน สามารถดำรงชีวิตอยู่ด้วยปัญญา มีจิตใจผ่องใส เบิกบาน ไร้ทุกข์ หลุดพ้นจากความยึดติดถือมั่นต่าง ๆ เป็นอิสระเสรีด้วยปัญญา

หลักไตรสิกขานี้ คือ กระบวนการพัฒนาพฤติกรรม พัฒนาจิตใจ และพัฒนาปัญญา เพื่อให้ชีวิตดำเนินไปสู่ความสมบูรณ์ คือ ภาวะที่เป็นผู้มีวิชาแล้ว มีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา ไม่ต้องมีชีวิตอยู่โดยพึ่งพาอาศัยยิววิชา ตัณหา อุปาทาน และไม่ต้องตกอยู่ใต้อำนาจครอบงำของมันอีกต่อไป ซึ่งก็คือ การพ้นทุกข์ โดยกำจัดเหตุแห่งทุกข์ หรือสมุทัยได้ บรรลุจุดมุ่งหมาย คือ นิโรธ เพราะปฏิบัติตามมรรคได้ครบถ้วน ดังนั้น จะเห็นได้ว่า หลักไตรสิกขา จัดวางขึ้นโดยอาศัยหลักปฏิบัติที่เรียกว่า อริยมรรค หมายถึง ทางดำเนินสู่ความดับทุกข์ที่ทำให้เป็นอริยชน หรือวิธีดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ นั่นเอง ในแง่นี้ คือ การดำเนินชีวิตที่ดีของมนุษย์ ที่เรียกว่ามรรค ให้เป็นอันเดียวกัน คือ การดำเนินชีวิตชนิดที่มีการพัฒนาชีวิตไปด้วยในตัวจึงเป็นชีวิตที่ดี^{๓๔}

สรุป อมรวิวัฒน์ กล่าวว่า การพัฒนาการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์ มีหลักการเรียนรู้ ๖ หลัก ดังนี้

๑. พระพุทธศาสนามองมนุษย์ในฐานะเอกัตบุคคล คือ แต่ละคนมีนิสัย จริตความตอง การ ความสนใจ และศักยภาพแตกต่างกัน ในเวลาเดียวกันมนุษย์ ก็เป็นสมาชิกของสังคม ซึ่งต้องอยู่ด้วยกัน อยู่ร่วมกับผู้อื่น

๒. มนุษย์เป็นเวไนยสัตว์หรือเวไนยบุคคล สามารถได้รับการสั่งสอนฝึกฝนและอบรม บ่มนิสัยได้ วัดได้ที่จิต ปัญญา และการแสดงออก

๓. มนุษย์มีภาวะทางสติปัญญามาตั้งแต่กำเนิดที่เรียกว่า สขาคติปัญญา มนุษย์สามารถได้รับการพัฒนาให้เกิดการเรียนรู้ (โยคะปัญญา) ได้ และจำเป็นจะต้องได้รับการฝึกฝนอย่างต่อเนื่องยาวนาน

๔. การเรียนรู้ของมนุษย์เกิดขึ้นในวิถีชีวิตของมนุษย์ทั้งชีวิต การศึกษาจะต้องพัฒนาทั้ง กายและจิต พัฒนาขั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ และเรียนรู้ไปตามความเจริญเติบโต ตามพัฒนาการของชีวิต

^{๓๔} พระพรศักดิ์ ธมฺวโร (วรณวงศ์), “ความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อการจัดการเรียนการสอนวิชา พระพุทธศาสนา โรงเรียนวัดเวตวันธรรมवास เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๙.

๕. การเรียนรู้ของมนุษย์มีหลักไตรสิกขาเป็นแกนหลัก คือ การฝึกฝนตนเองเรื่องศีล สมาธิ ปัญญา โดยฝึกฝนตนเองเรื่องศีลเพื่อที่จะให้อยู่ได้ในสังคม ฝึกฝนสมาธิเพื่อที่จะควบคุมอารมณ์ และภาวะของจิต ฝึกฝนปัญญา คือ ความรู้คิด ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายการเรียนรู้ ที่สำคัญที่สุด

๖. การพัฒนาปัญญาหรือการทำให้เกิดปัญญา ต้องพัฒนาโดยการแสวงหาความรู้ซึ่งเป็นกระบวนการรวบรวมข้อมูลที่เรียกว่า สุตมยปัญญา การฝึกฝนคัมภีร์ คือ จินตามยปัญญา และเน้นการฝึกฝนตนเอง คือ ภาวนามยปัญญา

กระบวนการพัฒนาปัญญาตามแนวทางของพุทธศาสนานั้น มีคุณลักษณะเป็นกระบวนการพัฒนาปัญญาที่มีความครบถ้วนสมบูรณ์ตั้งแต่ปัจจุบัน อนาคตประกอบ ขบวนการและผลที่ประจักษ์ มีลักษณะบูรณาการสอดคล้องกลมกลืนได้สัดส่วนสมดุลนำไปใช้ได้จริงในชีวิต มีลักษณะเป็นการพัฒนาที่ก้าวเวียน (Spiral Growth) คือ เริ่มจากจุดใดก็ได้ ทบทวนย้อนกลับ มีลักษณะที่หยั่งรากลึก ลงไปมิใช่พุ่งขึ้นอย่างเดียว เน้นการสร้างแรงจูงใจ สิ่งเร้า (ศรัทธา) และการฝึกฝนตนเอง แต่เมื่อเกิดสมาธิ และปัญญาแล้วก็ละสิ่งเร้า นั้น โดยมีอัครมการณ์สูงสุด คือ การใช้ปัญญาปฏิบัติให้เกิดอิสรภาพอันสมบูรณ์^{๓๕}

สรุปได้ว่า การจัดการเรียนการสอนตามหลักพระพุทธศาสนามีกระบวนการอยู่ ๓ ขั้นตอน คือ การฝึกฝนอบรมในด้านความประพฤติ ระเบียบวินัย ความสุจริตทั้งทางกาย และวาจา เรียกว่า อธิศีลสิกขา การฝึกฝนอบรมทางจิตใจ ปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม เรียกว่า อธิจิตตสิกขา และการฝึกฝนอบรมทางปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง เรียกว่า อธิปัญญาสิกขา สรุปรวมเป็นหลักไตรสิกขา คือ กระบวนการพัฒนาพฤติกรรม พัฒนาจิตใจ และพัฒนาปัญญา เพื่อให้ชีวิตดำเนินไปสู่ความสมบูรณ์

๒.๓.๒ รูปแบบการสอนวิชาพระพุทธศาสนาตามแนวพุทธวิธี

ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงรูปแบบการสอนของพระพุทธเจ้าไว้ ดังนี้

๑. การสอนแบบอุปมา อุปไมย

วิธีสอนแบบอุปมาอุปไมย หมายถึง วิธีสอนโดยการบรรยายเนื้อหาเปรียบเทียบกับคน สัตว์ หรือสิ่งของเพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจและมองเห็นภาพ เกิดมโนทัศน์ง่าย ชัดเจนและสมจริง ใช้วิธีการบรรยายอธิบายเนื้อหาที่เป็นนามธรรมหรือเรื่องที่เข้าใจยาก เปรียบเทียบกับสิ่งที่ผู้เรียนเข้าใจ และ

^{๓๕} สุมล อมรวิวัฒน์, พระพุทธศาสนาของมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ การศาสนากรรมกรศาสนา, ๒๕๔๕,) หน้า ๗.

มองเห็นเป็นรูปธรรมได้ ในการเปรียบเทียบอุปมา อุปไมย จะต้องเลือกตัวอย่างสิ่งของที่นำมาเปรียบเทียบอุปมา อุปไมย ที่ชัดเจนและตรงกับเนื้อหา ตรงกับจุดมุ่งหมายของการสอน

๒. วิธีสอนแบบปุจฉาวิสัจฉนา

วิธีการสอนแบบปุจฉาวิสัจฉนา หมายถึง วิธีสอนที่ใช้การถาม-ตอบ ระหว่างผู้สอนและนักเรียน โดยผู้สอนเป็นผู้ถาม นักเรียนเป็นผู้ตอบ หรือนักเรียนเป็นผู้ถาม นักเรียนเป็นผู้ตอบ เพราะในการถาม-ตอบนี้ ผู้สอนจะไม่ตอบคำถามเอง แต่จะกระตุ้นหรือส่งเสริมให้นักเรียนช่วยกันตอบ เป็นวิธีการทำให้นักเรียนเกิดปัญญาขึ้นในตนเอง คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น

๓) วิธีสอนแบบธรรมสากัจฉา

การสอนแบบธรรมสากัจฉา หมายถึง วิธีการสอนที่ผู้สอนเสนอสถานการณ์ที่เป็นปัญหาของการปฏิบัติศีล หรือการขาดหลักธรรม ให้นักเรียนสนทนากันจนได้ข้อสรุปความรู้ทางธรรม โดยมีลักษณะการสนทนา ดังนี้

(๑) อภิปรายตามหัวข้อธรรมในหมู่นักเรียน จนนักเรียนสรุปหลักธรรมได้

(๒) ชักถามกันระหว่างนักเรียนกับนักเรียน นักเรียนกับครูผู้สอน โดยนักเรียนเป็นฝ่ายถาม หรือเป็นฝ่ายตอบสลับกัน หรือนักเรียนและครูเป็นผู้สอนผลัดกัน

(๓) ตั้งตัวแทนขึ้นชักถามกันระหว่างนักเรียนสองฝ่ายจนสรุปหลักธรรมได้วิธีการสอนแบบนี้เหมาะกับนักเรียนที่มีพื้นฐานความรู้ในเนื้อหาพอสมควร และต้องการที่จะหาความกระจ่างในเนื้อหาเพิ่มขึ้น วิธีการนี้ใช้ได้ดีกับนักเรียนจำนวนน้อยและมีความสามารถในการใช้ภาษา การชักถาม โต้ตอบ แสดงความคิดเห็น อภิปราย อธิบายได้ดี

๔) วิธีสอนแบบอริยสัจ ๔

วิธีสอนแบบอริยสัจ ๔ มีขั้นตอนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ดังนี้

(๑) ขึ้นกำหนดปัญหา หรือขั้นทุกข์ ครูช่วยนักเรียนให้ได้ศึกษาพิจารณาดูปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง ด้วยความรอบคอบ และพยายามกำหนดขอบเขตของปัญหา ซึ่งนักเรียนจะต้องคิดแก้ไขให้ได้

(๒) ขึ้นตั้งสมมติฐาน หรือขั้นสมุทัย ครูช่วยนักเรียนให้ได้พิจารณาตัวเองว่า สาเหตุของปัญหาที่ยกขึ้นมากล่าวในขั้นที่ ๑ นั้นมีอะไรบ้าง ครูช่วยนักเรียนให้เกิดความเข้าใจว่า ในการแก้ปัญหาใด ๆ นั้นจะต้องดับที่ต้นตอ หรือแก้ปัญหาเหล่านั้น คิดว่าในการแก้ที่สาเหตุนั้น

(๓) ชั้นทดลองและเก็บข้อมูล หรือชั้นนิโรธ ชั้นทำให้แจ้ง ครูต้องสอนให้นักเรียนได้กระทำหรือทำการทดลองด้วยตนเอง ตามหัวข้อต่าง ๆ ที่ได้กำหนดไว้ในชั้นที่ ๒ เมื่อทดลองได้ผลประการใด ต้องบันทึกผลการทดลองแต่ละอย่าง หรือที่ เรียกว่าเก็บข้อมูลไว้เพื่อพิจารณาในชั้นต่อไป

(๔) ชั้นวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผล หรือชั้นมรรค จากการทดลองกระทำด้วยตนเองหลาย ๆ อย่างนั้น ย่อมจะได้ผลออกมาให้เห็นชัด ผลบางประการชี้ให้เห็นว่า แก้ปัญหาได้บ้าง แต่ไม่ค่อยชัดเจนนัก ผลที่ถูกต้องชี้ให้เห็นว่า แก้ปัญหาได้บ้าง ได้แนวทางหรือข้อปฏิบัติที่เราต้องการแล้ว เหล่านี้หมายความว่า จะต้องวิเคราะห์และเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้นบันทึกไว้ในชั้นที่ ๓ นั้นจนกระจ่างแจ้งว่าทำอย่างไรจึงจะแก้ปัญหาก็กำหนดในชั้นที่ ๑ ได้สำเร็จ

จากการวิเคราะห์ดังกล่าวนี้ จะทำให้เห็นว่าสิ่งใดแก้ไขปัญหาก็จริงต่อไป ก็สรุปการกระทำที่ได้ผลไว้เป็นข้อ ๆ หรือเป็นระบบหรือเป็นแนวทางปฏิบัติและให้ลงมือกระทำหรือปฏิบัติอย่างเต็มที่ ตามแนวทางนั้นโดยทั่วกัน

๕) วิธีสอนแบบสืบสวน สอบสวนตามแนวพุทธศาสตร์

ระบบการเรียนการสอนแบบสืบสวน สอบสวน มีแนวคิดว่าการสืบสวน สอบสวนเป็นกระบวนการหาความจริงและวิธีการแก้ปัญหาคำถามในแนวกระบวนการวิทยาศาสตร์ทั้งทางโลกและทางธรรม โดยมีขั้นตอนการจัดการเรียนการสอนดังนี้

- (๑) การเห็นความจริง และการวิเคราะห์ปัญหา
- (๒) การเสนอเหตุแห่งปัญหาในรูปของการตั้งสมมติฐาน
- (๓) การเก็บรวบรวมข้อมูล
- (๔) การทดสอบสมมติฐานด้วยข้อมูล
- (๕) การสรุปผล

๖) วิธีสอนแบบไตรสิกขา

วิธีการสอนที่ประกอบด้วยขั้นตอนในการศึกษา ๓ ชั้น ดังนี้

(๑) ชั้นศีล (ศีลสิกขา) คือ การควบคุมให้นักเรียนอยู่ในระเบียบวินัยทั้งทางกายและวาจาให้อยู่ในสภาพเรียบร้อยเป็นปกติ พร้อมทั้งจะเรียน

(๒) ชั้นสมาธิ (จิตตสิกขา) คือ การฝึกสมาธิขั้นต้นในการควบคุมสติ ให้นักเรียนรวมจิตใจความคิดแน่วแน่เป็นจุดเดียว นักเรียนตัดสิ่งรบกวนอื่น ๆ ออกจากความคิดและจิตใจ

(๓) ชั้นปัญญา (ปัญญาสิกขา) คือ ชั้นนักเรียนใช้สมาธิ ความมีจิตใจ ที่แน่วแน่ทำ ความเข้าใจปัญหา การหาสาเหตุของปัญหาเพื่อการแก้ไข พิจารณาผลที่เกิดขึ้นจนเกิดความรู้แจ้ง เข้าใจ และแก้ปัญหาได้เกิดการเรียนรู้ เกิดปัญญาญาณขึ้นในตนเองมีโมหะในเรื่อนั้นได้ถูกต้อง ตามความเป็นจริง

กล่าวโดยสรุป วิธีการสอนแบบไตรสิกขา มีความเชื่อว่า คนจะมีปัญญาเกิดจากการฝึก กำลังใจให้แน่วแน่ มีสมาธิ การที่จะมีสมาธิแน่วแน่ก็ต่อเมื่อร่างกายอยู่ในสภาพปกติ อยู่ในระเบียบ วินัยอันได้แก่ การมีศีล เมื่อทางกายควบคุมสติได้ จิตใจก็สงบ ช่วยให้เกิดความคิดคมกล้า เกิดปัญญา รู้แจ้ง

๗) วิธีสอนแบบเบญจชั้น

การสอนแบบเบญจชั้นใช้กับการยึดมั่นถือมั่นในชั้น ๕ อันได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ซึ่งมี ๕ ขั้นตอนคือ

(๑) ชั้นกำหนดและเสนอสิ่งเร้า(ชั้นรูป) โดยครูกำหนดสิ่งเร้าเป็นสิ่งที่สัมผัสรับรู้แล้ว เกิดอารมณ์ ความรู้สึก เป็นสถานการณ์หลาย ๆ สถานการณ์

(๒) ชั้นรับรู้ (ชั้นเวทนา) ครูควบคุมการสัมผัสให้นักเรียนได้สัมผัส โดยอายตนะทั้ง ๖ ให้ถูกช่องทางการรับรู้อย่างแท้จริง และใช้คำถามการเรียนการสอนทางรับรู้

(๓) ชั้นวิเคราะห์เหตุผลและสังเคราะห์ความรู้สึก (ชั้นสัญญา) ครูตั้งคำถามเพื่อให้นักเรียนคิดแยกแยะว่ามีอะไรเกิดขึ้น ใครทำอะไร ที่ไหน เมื่อไร ผลเป็นอย่างไร ใช้คำถามเพื่อให้นักเรียนรู้ความรู้สึกขั้นต้นที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ

(๔) ชั้นตัดสินความดีงาม (ชั้นสังขาร) เป็นชั้นให้นักเรียนวิจารณ์ความผิด ความถูก ความดีงาม ความชั่วร้าย ความเหมาะสม ควรประพฤติและไม่ควรประพฤติ

(๕) ชั้นก่อเกิดอุปนิสัยหรือคุณธรรมฝังใจ (ชั้นวิญญาณ) เป็นชั้นใช้คำถาม ที่นำ ความดีหรือความรู้สึกอันชอบธรรมเข้ามาไว้ในใจของตนเป็นคำถามให้นักเรียนตอบโดยคำนึงถึงตัวเอง เป็นที่ตั้ง

๘) วิธีการสอนโดยการสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ

วิธีการสอนโดยการสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการประกอบด้วย ๓ ขั้นตอน คือ

(๑) ชั้นนำ การสร้างเจตคติที่ดีต่อวิธีการเรียนและบทเรียน เช่น การจัดบรรยากาศ ในชั้นเรียนให้เหมาะสม บุคลิกภาพของครู และการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูกับนักเรียน การเสนอสิ่งเร้าและแรงจูงใจ

(๒) ชั้นสอน มีขั้นตอนดังนี้ ครูเสนอปัญหาที่เป็นสาระสำคัญของบทเรียนหรือเสนอหัวข้อเรื่องประเด็นสำคัญของบทเรียน ด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น ครูแนะแหล่งวิทยาการและแหล่งข้อมูล นักเรียนฝึกรวบรวมข้อมูล ข้อเท็จจริง ความรู้และหลักการ โดยใช้ทักษะที่เป็นเครื่องมือของการเรียนรู้ ทักษะทางวิทยาศาสตร์และทักษะทางสังคมกิจกรรมที่เร้าให้เกิดความคิดวิธีต่าง ๆ และยกตัวอย่างวิธีคิด ๔ อย่าง คือ คิดสืบค้นต้นเค้า คิดสืบสาวตลอดสาย คิดสืบค้นต้นปลาย คิดโยงสายสัมพันธ์ ฝึกการสรุปประเด็นใจของข้อมูล ความรู้และเปรียบเทียบ ประเมินค่าโดยวิธีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ทดลอง ทดสอบ จัดเป็นทางเลือกและทางออก ของการแก้ปัญหา ดำเนินการตัดสินใจกิจกรรมฝึกปฏิบัติ เพื่อพิสูจน์ผลการเลือกและการตัดสินใจให้ประจักษ์จริง

(๓) ชั้นสรุป มีขั้นตอนดังเช่น ครูและนักเรียนสังเกตวิธีการปฏิบัติ ตรวจสอบ และปรับปรุงแก้ไขให้ปฏิบัติถูกต้อง อภิปรายและสอบถามข้อสงสัย สรุปบทเรียน วัดและประเมินผล

กล่าวโดยสรุป การสอนโดยการสร้างศรัทธานั้น ครูเป็นบุคคลสำคัญที่สามารถจัดสภาพแวดล้อม จูงใจและวิธีการสอนให้นักเรียนเกิดศรัทธาที่จะเรียนรู้ และได้ฝึกฝนวิธีการคิดโดยแยกคายนำไปสู่การปฏิบัติ ปฏิบัติจนประจักษ์จริง มุ่งเน้นให้ครูเป็นกัลยาณมิตรของนักเรียน ครูและนักเรียนมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน นักเรียนได้มีโอกาสคิด แสดงออก ปฏิบัติอย่างถูกวิธี จนสามารถใช้ปัญญาแก้ปัญหาได้อย่างเหมาะสม^{๓๖}

๒.๔ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับผู้สูงอายุ

จากการศึกษาค้นคว้าแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับผู้สูงอายุ จากเอกสารทางวิชาการต่าง ๆ ผู้วิจัยจึงได้ประมวลสาระสำคัญไว้ ดังนี้

๒.๔.๑ ความหมายของผู้สูงอายุ

องค์การสหประชาชาติให้คำจำกัดความของคำว่า ผู้สูงอายุ ในการจัดประชุมสมัชชาโลก เรื่องผู้สูงอายุในปี พ.ศ. ๒๕๒๕ ว่าหมายถึง ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ ๖๐ ปีขึ้นไป ทั้งเพศชายและหญิง โดยใช้เกณฑ์อายุเป็นหลักในการเรียก ส่วนคำว่า คนชรา หมายถึง การใช้ลักษณะทางกายภาพเป็นหลักในการเรียก และคำว่า อาวุโส หมายถึง การใช้สถานภาพความชราที่แก่กว่าเป็นหลักในการเรียก^{๓๗}

^{๓๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: ศยาม, ๒๕๕๓), หน้า ๓๘-๔๐.

^{๓๗} บรรลุ ศิริพานิช, *ผู้สูงอายุไทย*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สมาคมผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๐๗.

สำหรับประเทศไทย กำหนดว่า ผู้สูงอายุ หมายถึง ผู้ที่มีอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป เพื่อให้สอดคล้องกับเจตจำนงของที่ประชุมสมัชชาโลก และใช้เป็นเกณฑ์ในการปลดเกษียณของข้าราชการไทย อย่างไรก็ตาม เนื่องจากยังคงมีความแตกต่างกันทางด้านสรีระภาพและความสามารถในการทำหน้าที่ของร่างกายผู้สูงอายุ

ผู้สูงอายุ จึงหมายถึง บุคคลที่สังคมได้กำหนดเกณฑ์อายุเมื่อมีชีวิตอยู่ในช่วงวัยสุดท้ายของชีวิต ซึ่งเป็นวัยแห่งการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม^{๓๘}

ผู้สูงอายุ คือ บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ ๖๐ ปีขึ้นไป โดยนับตามอายุในปีปฏิทิน ซึ่งเน้นเกณฑ์ที่องค์การระหว่างประเทศได้ประชุมตกลงกันเป็นมาตรฐานสากลในการกำหนดความหมายของผู้สูงอายุ ทั้งชายและหญิง^{๓๙}

สรุปได้ว่า ผู้สูงอายุ หมายถึง บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ ๖๐ ปี ขึ้นไป ทั้งเพศชายและหญิงตามเกณฑ์ที่นับในปฏิทินที่องค์การระหว่างประเทศได้ประชุมตกลงกันเป็นมาตรฐานสากล และสังคมได้กำหนดเกณฑ์ของผู้สูงอายุว่าเป็นวัยแห่งการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย จิตใจ และทางสังคม

๒.๔.๒ ความสำคัญของผู้สูงอายุ

บทบาทและความสำคัญต่าง ๆ ของผู้สูงอายุในสังคมไทยก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบครอบครัวจากครอบครัวขยายมาเป็นครอบครัวเดี่ยวอย่างแพร่หลายมากขึ้นนั้น สรุปได้ดังนี้

๑. เป็นศูนย์รวมจิตใจ ครอบครัวใดที่มีผู้สูงอายุอยู่ในครอบครัว เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อแม่ ครอบครัวนั้นจะเต็มไปด้วยความอบอุ่น ลูกหลานมักจะรวมกันเป็นปึกแผ่นและมีความสามัคคีกันดีกว่าครอบครัวที่ไม่มีผู้สูงอายุอยู่ด้วย

๒. เป็นผู้สมานรอยร้าว บางครอบครัวเมื่อมีการทะเลาะเบาะแว้งกัน ผู้ที่จะสมานรอยร้าวแก่สมาชิกในครอบครัวได้ก็คือ ผู้สูงอายุ เพราะคนไทยมีวัฒนธรรมของการเคารพผู้ใหญ่ ดังนั้นเมื่อเกิดการทะเลาะกันระหว่างสมาชิกในครอบครัว ผู้สูงอายุจะเป็นผู้สมานรอยร้าวโดยการไกล่เกลี่ยให้คืนดีกัน

^{๓๘} สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, สังคมวิทยาภาวะสูงอายุ: ความเป็นจริงและการคาดการณ์ในสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๒.

^{๓๙} บรรลุ ศิริพานิช, คู่มือผู้สูงอายุ ฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๘), หน้า ๑.

๓. เป็นคลังปัญญา ในบางครั้งครอบครัวอาจประสบปัญหาขัดแย้งกันภายในครอบครัว แล้วหาทางแก้ไขหรือหาทางออกไม่ได้ เพราะปัญหาหลาย ๆ อย่าง ไม่อาจแก้ไขได้โดยอาศัยเพียง ความรู้อย่างเดียว ยังต้องอาศัยประสบการณ์และความชำนาญเป็นองค์ประกอบ ซึ่งผู้สูงอายุส่วนมาก มักจะผ่านประสบการณ์มาก่อน จึงเป็นผู้แนะนำในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี

๔. เป็นครูสำหรับลูกหลาน ผู้สูงอายุเป็นครูโดยจิตวิญญาณ เพราะผู้สูงอายุมักพอใจสั่งสอนลูกหลานในเรื่องที่ตนเห็นว่าสำคัญ เช่น มารยาท วัฒนธรรมประเพณี แม้แต่เรื่องของการ ประกอบอาชีพการสอนของผู้สูงอายุมักจะเป็นการสอนด้วยความรัก ความห่วงใย และให้สิ่งที่ดีที่สุด สำหรับลูกหลาน

๕. เป็นกำลังใจให้กับลูกหลาน บทบาทสำคัญอีกประการหนึ่งของผู้สูงอายุ คือ เป็นกำลังใจให้ลูกหลาน เมื่อลูกหลานเกิดการท้อแท้ใจหรือหมดกำลังใจในการดำเนินชีวิตตาม จุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ ผู้สูงอายุซึ่งเป็นผู้ผ่านชีวิตมามากจะเป็นกำลังใจแก่ลูกหลานเป็นอย่างดี ช่วยให้ ลูกหลานมีหลักชัยในชีวิตตามที่มุ่งหวังไว้

๖. เป็นผู้สานต่อวัฒนธรรมอันดีงาม สังคมไทยในปัจจุบัน วัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม ของไทยนับวันจะเลือนรางไป เพราะวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาเมื่อมีอิทธิพลต่อเด็กรุ่นใหม่ ซึ่งไม่ค่อยมี ระเบียบเรียบร้อย ซึ่งหากครอบครัวใดมีผู้สูงอายุคอยช่วยเหลือดูแลลูกหลานในบ้าน เด็กย่อมมีความ เกรงใจ และได้รับการขัดเกลาในด้านกิริยามารยาท ดังนั้น ผู้สูงอายุจึงเป็นผู้มีบทบาทอย่างยิ่งในการ สืบสานวัฒนธรรมให้แก่ลูกหลานต่อไป^{๔๐}

สรุปได้ว่า ผู้สูงอายุมีความสำคัญกับครอบครัวตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นศูนย์รวมจิตใจ ที่ทำให้ครอบครัวมีความปึกแผ่น โดยในสังคมไทยมีวัฒนธรรมการเคารพผู้ใหญ่จึงทำให้ผู้สูงอายุเป็นผู้ สมานรอยร้าวในครอบครัว สร้างมีความสามัคคีให้เกิดขึ้น ผู้สูงอายุยังเป็นครูผู้ให้ความรู้ เป็นคลัง ปัญญาในการสั่งสอน ใช้ประสบการณ์ที่ผ่านมาก่อนมาแนะนำลูกหลาน เช่น มารยาท วัฒนธรรม ประเพณี เป็นต้น อีกทั้งยังเป็นกำลังใจให้กับลูกหลานเวลาเกิดความท้อแท้ในการดำเนินชีวิต รวมไปถึง การเป็นผู้สานต่อวัฒนธรรมอันดีงามให้สืบทอดไปสู่รุ่นลูกหลาน

^{๔๐} คณะกรรมการดำเนินการจัดกิจกรรมปีสากลว่าด้วยผู้สูงอายุด้านวิชาการ, **สู่วัยสูงอายุด้วย คุณภาพ: เอกสารประกอบการประชุมวิชาการแห่งชาติว่าด้วยผู้สูงอายุ**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๕๙-๖๑.

๒.๔.๓ ประเภทของผู้สูงอายุ

ผู้วิจัยศึกษาค้นคว้า ประเภทของผู้สูงอายุ จากเอกสารทางวิชาการต่าง ๆ จึงได้ประมวลสาระสำคัญไว้ ดังนี้

องค์การอนามัยโลก แบ่งผู้สูงอายุออกเป็น ๓ ระยะ ได้แก่ ผู้สูงอายุระยะต้น (Young Old, Elderly) อายุระหว่าง ๖๐-๗๔ ปี ผู้สูงอายุระยะกลางหรือคนชรา (Middle Old, Frail Elderly) อายุระหว่าง ๗๕ ปี และผู้สูงอายุระยะท้าย (Very Old, Oldest Old) มีอายุ ๘๐ ปี ขึ้นไป^{๔๑} ผู้สูงอายุหรือผู้สูงวัย (Old Age) เป็นช่วงวัยระยะสุดท้ายของชีวิต^{๔๒} ซึ่งได้มีการกำหนดเกณฑ์ของความเป็นผู้สูงอายุไว้ กล่าวคือ การสูงอายุตามวัย (เป็นการนับจำนวนอายุจริงตามปีปฏิทิน โดยนับจากปีที่เกิดเป็นต้นไป) การสูงอายุตามสภาพร่างกาย (การเปลี่ยนแปลงของร่างกายที่เกิดขึ้น เช่น ผิวหนังเหี่ยวยุบ ผมหงอก เป็นต้น และกระบนหน้าที่ปรากฏขณะที่มีอายุเพิ่มมากขึ้น) การสูงอายุตามสภาพจิตใจ (การเปลี่ยนแปลงในหน้าที่ของการรับรู้แนวความคิด ความจำ การเรียนรู้ เซาว์ปัญญา และลักษณะบุคลิกภาพที่ปรากฏในระยะต่าง ๆ ของชีวิตแต่ละคน เช่น เกิดความกลัวถูกทอดทิ้ง ความจำเสื่อม ใจน้อย เป็นต้น) และการสูงอายุตามสภาพสังคม (การเปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่ สถานภาพของบุคคลในระบบสังคม เช่น ครอบครัว หน่วยงานของราชการ สโมสร เป็นต้น)^{๔๓}

ชราวิทยา (Gerontology) เป็นชื่อสหวิทยาการที่สอนในต่างประเทศเพื่อให้มีการเตรียมพร้อมและเรียนรู้เพื่อนำไปช่วยเหลือผู้สูงอายุ นักชราวิทยาได้แบ่งช่วง และอธิบายลักษณะของผู้สูงอายุ ออกเป็น ๔ ช่วง ได้แก่

๑. ช่วงไม่ค่อยแก่ (The young-old) เป็นผู้สูงอายุที่มีช่วงอายุประมาณ ๖๐-๖๙ ปี มีการเปลี่ยนแปลงหลายอย่างในชีวิต เช่น เป็นช่วงที่ปลดเกษียณจากงาน มีคนใกล้ชิดจากไป รายได้ลดลง บทบาททางสังคมลดลง แต่ยังมีกำลังพอช่วยเหลือตนเองได้ พึ่งพาคนอื่นน้อย และสามารถปรับตัวได้

^{๔๑} วิจิต คะนิงสุขเกษม, “ผู้สูงอายุและการออกกำลังกาย”, วารสารใกล้หมอ, ปีที่ ๒๗ ฉบับที่ ๖ (กรกฎาคม ๒๕๔๖): ๔๖.

^{๔๒} ศรีเรือน แก้วกังวาล, จิตวิทยาพัฒนาการชีวิตทุกช่วงวัย: วัยรุ่น-วัยสูงอายุ, (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาจิตวิทยา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๕๓๘.

^{๔๓} กชกร สังขชาติ, ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับผู้สูงอายุ, (ชลบุรี: ภาควิชาการศึกษานอกระบบ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๓๘), หน้า ๕-๖.

๒. ช่วงแก่ปานกลาง (The middle-aged old) เป็นผู้สูงอายุที่มีอายุประมาณ ๗๐-๗๙ ปี เป็นช่วงที่เริ่มมีความเจ็บป่วย มีโรคประจำตัว คนใกล้ชิดตายจากไปมากขึ้น สังคมน้อยลง ไม่ค่อยยุ่งเกี่ยวกับกิจกรรมของครอบครัวและสังคมเท่าใด

๓. ช่วงแก่จริง (The old-old) เป็นผู้สูงอายุที่มีอายุอยู่ในช่วง ๘๐-๘๙ ปี เป็นช่วงที่ปรับตัวยากขึ้น ไม่ชอบวุ่นวาย ชอบความเป็นส่วนตัว เคยชินกับสิ่งแวดล้อมเดิม ๆ มองย้อนอดีตมากขึ้น วัยนี้ต้องการความช่วยเหลือมากกว่าวัยที่ผ่านมา

๔. ช่วงแก่จริง ๆ (The very old-old) เป็นผู้สูงอายุที่มีอายุประมาณ ๙๐-๙๙ ปี วัยนี้มีจำนวนน้อย เป็นวัยที่มีปัญหาสุขภาพมาก กิจกรรมที่ทำได้จึงไม่ควรมีการแข่งขันควรทำด้วยความสบายใจไม่ต้องกำหนดเวลา เป็นวัยที่ต้องการทำอะไรตามใจตนเอง และต้องการความสุขสงบทางจิตใจ^{๔๔}

สรุปได้ว่า ตามหลักชราวิทยา สามารถแยกประเภทของผู้สูงอายุออกเป็น ๔ ประเภท ได้แก่ (๑) ช่วงไม่ค่อยแก่ เป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงหลายอย่างในชีวิต (๒) ช่วงแก่ปานกลาง เป็นช่วงที่เริ่มมีอาการเจ็บป่วย (๓) ช่วงแก่จริง เป็นช่วงที่ปรับตัวยาก และ (๔) ช่วงแก่จริง ๆ เป็นวัยที่มีปัญหาสุขภาพมาก และต้องการความสงบทางจิตใจ

๒.๔.๔ ลักษณะการเปลี่ยนแปลงของผู้สูงอายุ

ลักษณะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับผู้สูงอายุจะเป็นไปในลักษณะเสื่อมถอย และมีผลกระทบต่อตัวบุคคลทั้งทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในผู้สูงอายุนั้น มีดังนี้

ก. ร่างกาย

อวัยวะต่าง ๆ ของผู้สูงอายุเกิดความเสื่อมถอย นำมาซึ่งโรคภัยไข้เจ็บ แม้ว่าปัจจัยที่มีอิทธิพลทำให้เกิดความเสื่อมถอยดังกล่าว ปัจจัยหนึ่ง คือ ปัจจัยด้านพันธุกรรม เป็นสิ่งที่ไม่สามารถควบคุมได้ แต่ปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อภาวะสุขภาพของผู้สูงอายุ คือ แบบแผนในการดำเนินชีวิต หรือสิ่งที่ผู้สูงอายุประพฤติปฏิบัติเป็นประจำนั่นเอง ซึ่งปัจจัยนี้ผู้สูงอายุสามารถกำหนดและควบคุมได้^{๔๕} ในวัยของผู้สูงอายุจะพบการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพต่าง ๆ ของร่างกาย โดยมีการเปลี่ยนแปลง ดังนี้

^{๔๔} ศรีเรือน แก้วกังวาล, จิตวิทยาพัฒนาการชีวิตทุกช่วงวัย: วัยรุ่น-วัยสูงอายุ, หน้า ๔๕๐-๔๕๑.

^{๔๕} จรัสวรรณ เทียนประภาส และพัชรี ต้นศิริ, การพยาบาลผู้สูงอายุ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการพัฒนาตำราสาขาพยาบาลศาสตร์ คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๖), หน้า ๖๗-๖๘.

๑. ระบบกล้ามเนื้อและกระดูก กล้ามเนื้อมีอาการเหยี่ยวฝ่อ มีเยื่อพังผืดมากขึ้น กล้ามเนื้ออ่อนกำลัง ทำให้สูญเสียความแข็งแรงของไขวและการทรงตัวที่ดี กระดูกจะบางลงและหักง่าย หมอนรองกระดูกสันหลังจะเหยี่ยวเสียความยืดหยุ่น ทำให้ตัวเตี้ยลง ๑ เซนติเมตร ทุก ๒๐ ปี ข้อเสื่อมตามวัยปวดตามข้อ และทำให้เกิดอุบัติเหตุระหว่างเคลื่อนไหวได้ง่าย

๒. ระบบสัมผัสมีการเสื่อมลง ได้แก่ การเห็นเสื่อมลง เลนส์ตาเกิดต้อกระจก สายตายาวขึ้น กล้ามเนื้อลูกตาเสื่อม การปรับสายตาช้า ทำให้เวียนหัวได้ง่าย ประสาทรับเสียงเสื่อมทำให้หูตึง ได้ยินเสียงต่ำหรือเสียงสูงกว่าธรรมดา มีการเสื่อมของหูที่เกี่ยวกับระบบการทรงตัวทำให้ผู้สูงอายุเดินโซเซได้ จมูกมีประสาทรับกลิ่นเลวลง ลิ้มรสได้น้อยลง การรับสัมผัสบริเวณปลายมือปลายเท้าเสื่อมลงทำให้มีความอดทนต่อความเจ็บปวดสูง ซึ่งอาจเป็นอันตรายได้ เช่น ผิวหนังพองจากความร้อน เป็นต้น

๓. ผิวหนังจะบางและเหยี่ยวยุ่น สีของผิวหนังน้อยลง ทำให้เกิดจุดต่างขา แต่บางครั้งเกิดตกกระจากการมีสีเพิ่มขึ้น ต่อมไขมันขับน้ำมันน้อย ทำให้ผิวแห้ง คัน ต่อมเหงื่อขับเหงื่อได้น้อยลง ส่วนผมจะร่วงและเปลี่ยนเป็นสีขาว

๔. ระบบหายใจ ปอดมีสมรรถภาพลดลง ความจุและความยืดหยุ่นของปอดลดลง เลือดจับออกซิเจนขณะผ่านปอดได้น้อยลง ทำให้เหนื่อยง่าย นอกจากนี้ กลไกการไอทำงานได้น้อยลง ทำให้มีเสมหะสะสมภายในปอดมากขึ้น

๕. ระบบหัวใจและการไหลเวียนโลหิต เยื่อผนังด้านในของหัวใจหนาขึ้น และมีคอเลสเตอรอลแทรกในผนังหลอดเลือด ทำให้หลอดเลือดแข็งตัวขาดความยืดหยุ่น การไหลเวียนของเลือดช้าลง ทำให้หัวใจต้องทำงานหนักมากขึ้น เกิดหัวใจเต้นผิดจังหวะ และหัวใจวายได้ง่าย นอกจากนี้ ผู้สูงอายุยังมีอาการหน้ามืดเป็นลมได้ง่าย ขณะที่มีการเปลี่ยนท่าหรืออิริยาบถของร่างกาย

๖. ระบบประสาท สมองมีขนาดเล็กลงเสื่อมหน้าที่ทำให้มีการเคลื่อนไหวช้า มีอาการสั่นตามร่างกายได้ จะเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ได้ยาก แก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ไม่ดี นอกจากนี้ ผู้สูงอายุยังซ้หลังซ้ล้มง่าย โดยเฉพาะเหตุการณ์ในปัจจุบัน แต่สามารถจำเรื่องราวเก่า ๆ ได้ดี

๗. ระบบทางเดินอาหาร ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ฟันจะหัก ต่อมน์ลายขับน้ำลายออกมา น้อยลง ทำให้ปากแห้ง การผลิตน้ำย่อยน้อยลง การเคลื่อนตัวของกระเพาะอาหารและลำไส้ช้าลง ทำให้ท้องอืด อาหารไม่ย่อย นอกจากนี้การดูดซึมอาหารไปสู่เซลล์ต่าง ๆ ทำได้น้อยลง จึงทำให้ผู้สูงอายุขาดสารอาหารได้ง่าย

๘. ระบบขับถ่ายปัสสาวะ เกิดการเสื่อมหน้าที่ ทำให้ไตขับถ่ายของเสียได้น้อยลง ถ่ายปัสสาวะบ่อยเนื่องจากกระเพาะปัสสาวะมีความจุลดลง อาจปัสสาวะขัด โดยเฉพาะผู้ชายจากต่อมลูกหมากโต ส่วนในเพศหญิงอาจมีอาการกลั้นปัสสาวะไม่อยู่ กล้ามเนื้ออุ้งเชิงกรานหย่อนเพราะคลอดลูกหลายคน

๙. ระบบขับถ่ายอุจจาระ ผู้สูงอายุมักจะท้องผูกจากระบบการย่อยอาหารไม่ปกติ และร่างกาย มีกิจกรรมต่าง ๆ น้อยลง

๑๐. ระบบต่อมไร้ท่อ มีการผลิตฮอร์โมนของต่อมไร้ท่อลดลง ตัวย่อยผลิตอินซูลินได้น้อยลง ทำให้ผู้สูงอายุมีโอกาสเป็นเบาหวานได้ง่ายกว่าวัยอื่น

๑๑. ระบบภูมิคุ้มกัน ในผู้สูงอายุจะมีภูมิคุ้มกันเสื่อมลง ทำให้ความต้านทานโรคต่ำ เกิดภูมิแพ้ได้มากขึ้น และมีโอกาสเกิดมะเร็งได้

นอกจากการเปลี่ยนแปลงในระบบต่าง ๆ แล้ว ผู้สูงอายุยังมีลักษณะเฉพาะที่เกิดขึ้น นอกเหนือจากการเปลี่ยนแปลงตามปกติ ได้แก่ เมื่อเจ็บป่วยจะมีพยาธิสภาพผิดปกติหลายอย่าง และไม่มีลักษณะที่เฉพาะโรค มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางเสื่อมลงอย่างรวดเร็ว ถ้าไม่มีการรักษามีโรคแทรกซ้อนในระหว่างการทำการรักษาสูง และต้องการการฟื้นฟูสมรรถภาพมาก

การเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายของผู้สูงอายุดังกล่าวข้างต้น สอดคล้องกับแนวคิดที่เกี่ยวกับความสูงอายุทางด้านชีววิทยา ได้แก่ การทำลายตนเอง (Autoimmunity) และระบบภูมิคุ้มกัน (Immune System) ซึ่งมีแนวคิดว่าการชราเกิดจากร่างกายมีการสร้างภูมิคุ้มกันชนิดที่ทำลายตัวเองมากขึ้น เมื่อระยะวัยเจริญพันธุ์สิ้นสุดลง ทำให้มีการสร้างภูมิคุ้มกันปกติลดลง ระบบภูมิคุ้มกันเริ่มเสื่อมลงเมื่อมีอายุเพิ่มขึ้น ทำให้เกิดความเจ็บป่วยได้ง่าย และเป็นรุนแรง สอดคล้องกับแนวคิดการเปลี่ยนแปลงให้ผิดไปจากเดิมด้านร่างกาย (Somatic Mutation) ที่พบว่า การเปลี่ยนแปลงให้ผิดไปจากเดิม (Mutation) ที่เกิดขึ้นในเซลล์ของร่างกายจะไปทำลายยีนส์ และโครโมโซมอย่างช้า ๆ จนกระทั่งความสามารถด้านหน้าที่ของโครโมโซมในร่างกายถูกทำลายไป เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงที่ผิดไปจากเดิมสะสมเพิ่มมากขึ้น จนถึงจุดที่สูญเสียหน้าที่ของยีนส์ และโครโมโซม จะทำให้ไม่สามารถผลิตโปรตีนได้ ทำให้เซลล์ตายโดยเฉพาะเซลล์ประสาท เซลล์กล้ามเนื้อลาย และเซลล์กล้ามเนื้อหัวใจ^{๔๖}

^{๔๖} ชูศักดิ์ เวชแพทย์, สรีรวิทยาของผู้สูงอายุ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ศุภานิชการพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๒๓.

ข. จิตใจ

การเปลี่ยนแปลงด้านร่างกายและสังคมมีผลต่อโดยตรง ต่อสภาพจิตใจและอารมณ์ของผู้สูงอายุ^{๔๗} การเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจและอารมณ์ในวัยนี้ ส่วนใหญ่เป็นไปในทางลบ ได้แก่ การสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก เช่น คู่ชีวิตหรือญาติสนิท การสูญเสียสัมพันธภาพในครอบครัวจากบุตรหลานแยกย้ายกันไป การสูญเสียสมรรถภาพทางเพศทำให้ผู้สูงอายุวิตกกังวล และความคับข้องในทางสังคมก็เป็นสาเหตุหนึ่งของปัญหาด้านจิตใจ อันเนื่องมาจากการถูกปลดเกษียณต้องหยุดรับผิดชอบงานต่าง ๆ ทั้งที่ผู้สูงอายุบางรายยังไม่พร้อมที่จะหยุดทำงาน จึงมีผลกระทบต่อจิตใจของผู้สูงอายุเป็นอย่างมาก เพราะผู้สูงอายุผู้นั้น ไม่ได้หมายความว่า เป็นผู้หมดสมรรถภาพในการทำงาน แต่สังคมกำหนดให้เป็นเช่นนั้น

ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างระบบครอบครัว จากครอบครัวขยายเป็นครอบครัวเดี่ยวจึงเป็นสาเหตุหนึ่ง จึงทำให้ผู้สูงอายุเกิดความรู้สึกว่าถูกทอดทิ้ง หรือบางรายก็ถูกบุตรหลานทอดทิ้งให้อยู่โดดเดี่ยวตามลำพัง ขาดการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีให้อยู่ดีกินดี จึงเกิดปัญหาด้านสุขภาพและจิตใจ เพราะบางครั้งบุตรหลานเห็นว่า ผู้สูงอายุเป็นภาระความรับผิดชอบที่เกินความสามารถของครอบครัว ทำให้ผู้สูงอายุส่วนหนึ่งต้องพึ่งสถานสงเคราะห์คนชรา และมีปัญหาทางจิตใจเกิดขึ้นได้

นอกจากนี้ ปัญหาด้านอารมณ์ของผู้สูงอายุ ยังขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของชีวิตด้วย ถ้าผู้สูงอายุมีประสบการณ์ชีวิตวัยต้นประสบความสำเร็จจะเป็นผู้ที่มีความเยือกเย็นยอมรับวัยสุดท้ายด้วยความรู้สึกที่ดี ส่วนผู้ที่ประสบความสำเร็จล้มเหลวในชีวิตวัยต้นจะมีชีวิตในทางตรงกันข้าม จากการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ นี้ ทำให้ผู้สูงอายุส่วนใหญ่อารมณ์ไม่มั่นคง เมื่อถูกกระทบ กระเทือนจิตใจเพียงเล็กน้อยจะทำให้เสียใจ หงุดหงิด หรือโกรธง่าย แต่เมื่อผู้สูงอายุยอมรับการเปลี่ยนแปลง ว่าต้องมีการเปลี่ยนแปลงบทบาทจากผู้ปฏิบัติเป็นเพียงผู้แนะนำ หรือบางครั้งต้องเป็นผู้รับการดูแล เพราะข้อจำกัดของร่างกาย จะช่วยให้ผู้สูงอายุรู้จักสกัดกั้นอารมณ์ และแสดง ออกในทางที่ดีขึ้น^{๔๘}

ความเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจของผู้สูงอายุที่พบมาก ได้แก่ การแสดงออกถึงความว่าเหวช่วยตัวเองไม่ได้ รู้สึกว่าตัวเองไม่มีค่า หรือถูกรังเกียจทอดทิ้งจากครอบครัว ตลอดจนปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับสมาชิกในครอบครัว และอาจมีผลไปถึงความไม่ไยดี และเพิกเฉยต่อ

^{๔๗} เกษม ตันติผลาชีวะ และกุลยา ตันติผลาชีวะ, การรักษาสุขภาพในวัยผู้สูงอายุ, (กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๐.

^{๔๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

กิจกรรมทางสังคม โดยมีสาเหตุมาจากการเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย เพราะความเสื่อมของระบบอวัยวะทั้งหลายล้วนมีอิทธิพลต่อสภาพจิตใจของผู้สูงอายุ โดยจะเป็นอุปสรรคต่อการติดต่อกับบุคคล และการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ปัจจัยอื่นที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงด้านจิตใจของผู้สูงอายุ ได้แก่

๑. ความจำเสื่อม จำชื่อคนหรือสถานที่ได้ยากขึ้น จำเหตุการณ์ในอดีตได้ดี แต่ลืมเหตุการณ์ในปัจจุบัน หรือเหตุการณ์ที่เพิ่งเกิดขึ้น กระบวนการจดจำทำได้ในระยะสั้น การคิดคำนวณทำได้ยากขึ้น เป็นเหตุให้ผู้สูงอายุรู้สึกสับสน หงุดหงิด และขาดความมั่นใจในตนเอง

๒. ความหว่าเหว เศร้าหมอง เป็นปัญหาสำคัญของผู้สูงอายุ จากสภาพที่ผู้สูงอายุต้องประสบกับการสูญเสียต่าง ๆ ทั้งสภาวะสุขภาพ บทบาททางสังคม การต้องอยู่อย่างโดดเดี่ยว ถูกทอดทิ้งและความกระทบกระเทือนใจ ทำให้จิตใจเปลี่ยนแปลงไป เกิดความรู้สึกท้อแท้ในชีวิต บางคนอาจมีอาการฉุนเฉียว โกรธง่าย

๓. ความสามารถในการเรียนรู้จะเปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งแรงกระตุ้นต่าง ๆ ช่วงความสนใจ และการแปลความหมายสู่ระบบประสาท การลดทอนการรับรู้หรือการแปลความ ซึ่งจะทำให้ความพร้อมในการเรียนรู้ลดลง ต้องอาศัยประสบการณ์ ในอดีตช่วยในการแก้ปัญหาแทนการค้นคว้าด้วยเทคนิคใหม่

๔. สติปัญญาและความสามารถทางสมองจะลดลง ความสามารถทางคณิตศาสตร์ และการวิเคราะห์จะค่อย ๆ ลดลง แต่ประสบการณ์และความรู้ที่มีในอดีตจะช่วยให้สามารถแก้ไขปัญหาลักษณะต่าง ๆ ได้

นอกจากปัจจัยต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว การที่ผู้สูงอายุขาดการส่งเสริมสนับสนุนทางด้านการศึกษารองรับ เพื่อให้ผู้สูงอายุหรือผู้ที่กำลังจะเปลี่ยนแปลงเข้าสู่วัยสูงอายุ ได้รับความรู้เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ การเตรียมตัวรับความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในวัยผู้สูงอายุ และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม ทำให้ดูเหมือนว่าผู้สูงอายุตัดขาดจากโลกภายนอก ไม่เข้าใจวิถีชีวิตแบบใหม่หรือกระแสความเจริญ ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความไม่เข้าใจกัน ระหว่างผู้สูงอายุกับสมาชิกวัยอื่นในครอบครัว

บุตรหลานอาจมองผู้สูงอายุว่าคร่ำครึไม่ทันสมัย หรือไม่แสดงความเคารพผู้สูงอายุเหมือนในอดีตที่ผ่านมา ที่ผู้สูงอายุเคยเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ ให้บุตรหลาน ซึ่งก็ทำให้เกิดปัญหาด้านจิตใจขึ้นได้เช่นกัน^{๔๙}

^{๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๐-๘๒.

ค. ความคิด

มีความเชื่อกันว่าเมื่อบุคคลเข้าสู่วัยสูงอายุ เขานั้นจะไม่มีอาการเจริญเติบโตทางความคิด และสติปัญญาอีกต่อไป เรียนรู้อะไรก็ไม่ได้อีกแล้ว ที่ร้ายแรงไปกว่านั้นก็คือ ผู้สูงอายุมีความเสื่อมทางสติปัญญาลักษณะเสื่อมมีหลายประการ เช่น ชี้หลงชี้ลืม บ้า ๆ เป๋อ ๆ คตินึกตัดสินใจช้า ไม่เข้าใจภูมิปัญญาของคนรุ่นใหม่หรือวิทยาการใหม่ๆ ฯลฯ

คำกล่าวและความเชื่อข้างต้น เป็นภาพทางด้านลบเกี่ยวกับพัฒนาการทางความคิดในยามสูงอายุ ลักษณะดังกล่าวอาจเป็นจริงและมีความจริงสำหรับผู้สูงอายุบางกลุ่มในปัจจุบันและในอดีต แต่มีการศึกษาทางชีววิทยาที่ได้ทำกันมากมายเกี่ยวกับพัฒนาการทางความคิดของผู้สูงอายุในปัจจุบัน ได้รับรายงานผลการศึกษามีลักษณะตรงกันข้ามกับที่กล่าวมาข้างต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มผู้สูงอายุที่มีสุขภาพดี กระจับกระจาง กระตือรือร้นต่อชีวิตและสังคม จนถึงกับมีคนพูดว่า ยิ่งแก่ยิ่งเก่ง ยิ่งแก่ยิ่งฉลาดเฉลียว ยิ่งแก่ยิ่งมีเมตตา^{๕๐}

ง. สังคม

การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมของผู้สูงอายุ เช่น การสูญเสียบทบาททางสังคม การเป็นผู้บำนาญ การต้องออกจากตำแหน่งหน้าที่การงาน รายได้ลดลง ทำให้ผู้สูงอายุมีการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตใหม่ที่ใช้เวลาในการเตรียมตัวและการปรับตัว การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ความเครียดทางสังคม ปฏิกริยาของสังคมมีอิทธิพลต่อผู้สูงอายุ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางสังคม เดิมผู้สูงอายุเคยมีฐานะเป็นผู้นำให้ความรู้ถ่ายทอดวิชาการ ได้รับการยอมรับนับถือ เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงเป็นลักษณะของสังคมอุตสาหกรรมมากขึ้น

ผู้สูงอายุจะไม่มีบทบาทเหมือนสังคมเดิมที่เป็นสังคมเกษตรกรรม ทำให้ผู้สูงอายุขาดการยอมรับจากสังคมและบุตรหลาน ก่อให้เกิดความว่าเหวได้ การลดความสัมพันธ์กับชุมชนผู้สูงอายุ จึงต้องเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ และความรับผิดชอบจากผู้ที่มีมือทำงานใช้ความคิดกลายเป็นผู้คอยรับคำปรึกษา การยอมรับและพิจารณาอบหมายงานของชุมชนให้ผู้สูงอายุน้อยลง ทำให้ผู้สูงอายุขาดความเชื่อมั่น ไม่กล้าแสดงออก สมรรถภาพลดลง นอกจากนั้น การยอมรับของครอบครัวที่มีต่อผู้สูงอายุก็ลดลงกว่าแต่ก่อนไปด้วย ดังนั้น กิจกรรมต่าง ๆ ในวัยผู้สูงอายุจึงลดลง ความสัมพันธ์กับคนอื่น ก็ลดลงและหยุดตามไปด้วย ลูกหลานต่างโตขึ้น และเป็นตัวของตัวเอง ต่างก็มีความสัมพันธ์กับคนอื่นต่อไป สำหรับผู้สูงอายุบางรายคู่ชีวิตอาจจากไปโดยถึงแก่กรรมหรือหย่าร้าง ในขณะเดียวกัน

^{๕๐} ศรีเรือน แก้วกังวาล, จิตวิทยาพัฒนาการชีวิตทุกช่วงวัย: วัยรุ่น-วัยสูงอายุ, หน้า ๕๗๓-๕๗๔.

ความสัมพันธ์กับคนอื่น ที่ยังมีอยู่ก็ค่อยๆ ขาดหายไปตามธรรมชาติ เช่น คนในครอบครัว เพื่อนฝูง คนรู้จักคุ้นเคย แยกย้ายไปอยู่ที่อื่นหรือตายจากไป

ด้วยเหตุนี้ ผู้สูงอายุจึงจำเป็นที่จะเสริมสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น และหาทางคงสภาพไว้ พร้อมทั้งสร้างสัมพันธ์ภาพใหม่ ๆ ขึ้นมา เพราะผู้อื่นจะเป็นเพื่อนคลายเหงา ทำให้ไม่ต้องอยู่อย่างโดดเดี่ยว มีอารมณ์ดีขึ้นและช่วยทำกิจกรรมบางอย่างที่ทำคนเดียวไม่ได้ ทำให้เกิดความรู้สึกว่าตนเองมีประโยชน์ และไม่ถูกปฏิเสธจากสังคมปัญหาในด้านสังคมที่ผู้สูงอายุในปัจจุบันกำลังประสบอยู่ จึงเป็นไปในลักษณะของการสูญเสียในด้านต่าง ๆ ได้แก่

๑. การสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก เนื่องจากเพื่อน บุคคลที่เป็นญาติสนิท หรือคู่ชีวิต เสียชีวิต หรือย้ายไปอยู่ที่อื่น ทำให้ผู้สูงอายุเกิดความรู้สึกถูกพรากจากบุคคลอันเป็นที่รัก

๒. การสูญเสียสถานภาพทางสังคม เนื่องจากถึงวัยเกษียณอายุ หรือหมดเวลาทำงาน ทำให้ผู้สูงอายุหมดภาวะติดต่อทางด้านธุรกิจการงาน ภาระหน้าที่ที่รับผิดชอบ หรือเคยทำอยู่ ความสัมพันธ์ทางสังคมลดน้อยลง ขาดรายได้หรือมีรายได้น้อยลง เกิดความรู้สึกสูญเสียตำแหน่งหน้าที่เกียรติยศ ชื่อเสียง ความนับหน้าถือตา ความภาคภูมิใจ และเสียคุณค่าในตัวเอง (Self Esteem) รู้สึกหมดหวังขาดเสถียรภาพความมั่นคงทางจิตใจ (Insecure) เกิดความรู้สึกไม่มั่นใจ

๓. การสูญเสียสัมพันธ์ภาพในครอบครัว เนื่องจากบุตรธิดามักจะมีครอบครัว และแยกออกไปตั้งครอบครัวใหม่ ซึ่งสังคมปัจจุบันจะมีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ซึ่งเป็นผู้สูงอายุกับบุตรหลานของตนลดลง โดยต่างคนต่างอยู่หรือมีการติดต่อร่วมกิจกรรมกันน้อยลงกว่าแต่ก่อน บทบาททางด้านกาให้คำปรึกษาดูแลและสั่งสอนจึงน้อยลง^{๕๑}

จ. เศรษฐกิจ

วัยผู้สูงอายุเป็นวัยที่มีการทำงานลดลง หรือเกษียณอายุการงาน ทำให้ผู้สูงอายุมีรายได้น้อยลง ในขณะที่เดียวกันสภาพร่างกายที่เสื่อมถอย มีโรคภัยไข้เจ็บ จะต้องใช้จ่ายเงินเป็นค่ารักษาพยาบาลเพิ่มมากขึ้น ดังนั้น ผู้สูงอายุควรจะต้องมีวางแผนการดำเนินชีวิต ด้านเศรษฐกิจให้รอบคอบ เพื่อที่จะได้ไม่มีปัญหาการเงินมาทำให้กลุ่มใจ กล่าวได้ว่า ผู้สูงอายุควรวางแผนการดำเนินชีวิตด้านเศรษฐกิจ ดังนี้

^{๕๑} อภา ใจงาม, การพยาบาลผู้ใหญ่และผู้สูงอายุ, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันบรมราชชนก, ๒๕๓๘), หน้า ๒๘๘.

๑. ควรทำงบประมาณประจำปี เพื่อที่จะได้ไม่หลงลืมรายได้รายจ่าย ที่มีช่วงการเว้นระยะนาน ๆ หรือไม่สม่ำเสมอ เช่น ค่าธรรมเนียมอนุญาตรายปีภาษีต่าง ๆ เป็นต้น

๒. ควรทำงบประมาณคร่าว ๆ ก่อน แล้วค่อยทำรายละเอียดในภายหลัง

๓. ถ้างบประมาณมีผลออกมาว่า รายจ่ายเกินรายรับ จะต้องพิจารณาหาทางเพิ่มรายได้หรือมีเงินนั้นก็ตัดรายจ่ายลง

การเพิ่มรายได้และการประหยัดค่าใช้จ่าย ผู้สูงอายุสามารถมีวิธีง่าย ๆ ในการเพิ่มรายได้ คือ หางานทำอาจจะเป็นเฉพาะบางช่วงเวลา หรือเต็มเวลาแล้วแต่สถานการณ์ และสภาพสิ่งแวดล้อมการประหยัดค่าใช้จ่ายทำได้โดยใช้จ่ายในเรื่องที่สมควร ลดค่าใช้จ่ายใหญ่ ๆ แทนการตัดรายจ่ายเล็ก ๆ น้อย ๆ หยุ่มหิม และลดเล็กลีบอบายมุข เช่น ต้มเหล้า เล่นการพนัน สูบบุหรี่ เป็นต้น^{๕๒}

นอกจากนั้น ปัญหาการเงินของผู้สูงอายุมักเกิดจากการขาดการวางแผนที่ดี และไม่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงของรายได้ และรายจ่ายที่เกิดขึ้นใหม่ ดังนั้น ผู้สูงอายุจะต้องการวางแผนในการดำเนินชีวิต จะต้องมีพฤติกรรมที่ส่งเสริมสุขภาพ การบริโภคอาหาร การออกกำลังกาย การมีสัมพันธภาพกับผู้อื่น การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รวมทั้งการวางแผนการใช้จ่ายและหารายได้เพิ่ม ซึ่งควรปฏิบัติ ดังนี้

๑. วิเคราะห์สถานการณ์ทางการเงินของตนว่า มีรายได้รายจ่ายจำนวนเท่าไร และได้จากแหล่งใดบ้าง และจะอย่างไรให้รายได้ที่มีอยู่เพียงพอสำหรับการดำเนินชีวิต

๒. ทำบัญชีทรัพย์สินที่มีอยู่ และทำงบประมาณค่าใช้จ่ายทั้งหมดที่ต้องใช้

๓. ควบคุมค่าใช้จ่าย โดยนำรายได้จากทรัพย์สินต่าง ๆ และรายได้ประจำที่ได้หลังเกษียณอายุมาลงรายการเพื่อทำบัญชีงบดุล

๔. ต้องรู้จักค่าของเงิน ใช้จ่ายอย่างประหยัดและคุ้มค่า^{๕๓}

สรุปได้ว่า ผู้สูงอายุมีการเปลี่ยนแปลงด้านร่างกายที่มีความเสื่อมถอยตามอายุที่มากขึ้น มาพร้อมกับปัญหาสุขภาพของตัวผู้สูงอายุ การเปลี่ยนแปลงด้านจิตใจที่ส่งผลมาจากการการเปลี่ยนแปลงด้านร่างกายและด้านสังคมที่ส่งผลโดยตรงกับสภาพจิตใจของผู้สูงอายุ โดยส่วนมากจะเป็นไปในทิศทางลบ จะมากจะน้อยขึ้นอยู่กับประสบการณ์ชีวิตของตัวผู้สูงอายุเองจะเป็นตัวกำหนดการเปลี่ยนแปลงด้านความคิด ในปัจจุบันส่งผลต่อผู้สูงอายุไม่เท่ากันขึ้นอยู่กับสุขภาพของแต่ละคน

^{๕๒} บรรลุ ศิริพานิช, *คู่มือผู้สูงอายุ ฉบับสมบูรณ์*, หน้า ๕๘.

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๙.

การเปลี่ยนแปลงด้านสังคม การสูญเสียตำแหน่งหน้าที่การงาน บทบาทหน้าที่ในการเป็นผู้นำ ทำให้ผู้สูงอายุต้องมีการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตแบบไหนที่ต้องอาศัยระยะเวลาในการปรับตัว การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ ผู้สูงต้องมีการปรับตัวเพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตได้เมื่อมีรายได้ลดลง และสามารถพึ่งพาตนเองได้

๒.๕ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับหลักภาวนา ๔

๒.๕.๑ ความหมายเกี่ยวกับหลักภาวนา ๔

คำว่า “ภาวนา” ก่อนที่จะแปลว่า เจริญภาวนา ถ้าแปลตามตัวอักษรแปลว่า “การทำให้เป็นให้มี” หมายความว่า อันไหนที่ไม่เป็นก็ทำให้เป็นขึ้นอันไหนที่ไม่มีก็ทำให้มีขึ้นซึ่งหมายความว่า การทำให้เพิ่มพูนขึ้นทำให้กล้าแข็งขึ้นจึงแปลกันอีกความหมายหนึ่งว่า “ฝึกอบรม” คำว่า “ฝึกอบรม” ก็ไปใกล้กับความหมายของคำว่าสิกขา เพราะฉะนั้นสิกขากับภาวนาจึงเป็นคำที่ใช้อย่างใกล้เคียงกันในการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าตรัสในคำสอนของพระองค์เองเพื่อใช้เป็นคุณสมบัติของบุคคลท่านใช้ว่า ภาวิตกาโย ภาวิตสีโล ภาวิตจิตโต ภาวิตปัญโญ คือ คำว่า ภาวนา เวลาใช้เป็นคุณศัพท์เป็น ภาวิตะภาวิตกาโย ผู้มีกายที่เจริญแล้วหรือฝึกอบรมแล้ว ภาวิตสีโล ผู้มีศีลที่ฝึกอบรมแล้วหรือเจริญแล้ว ภาวิตจิตโต ผู้มีจิตที่เจริญแล้วหรือมีจิตที่ฝึกอบรมแล้ว ภาวิตปัญโญ ผู้มีปัญญาที่เจริญแล้วหรือปัญญาที่ฝึกอบรมแล้วถ้าเป็นคำนาม ๔^{๕๔} อันนี้ก็ คือ ๑) กายภาวนา คนเป็นภาวิตกาโย ตัวการกระทำเป็นกายภาวนา ๒) ศีลภาวนา คนเป็นภาวิตสีโล ตัวการกระทำเป็นจิตภาวนา ๓) จิตภาวนา คนเป็นภาวิตจิตโต ตัวการกระทำเป็นจิตภาวนา ๔) ปัญญาภาวนา คนเป็นภาวิตปัญโญ ตัวการกระทำเป็นปัญญาภาวนา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า ภาวนา คำในภาษาบาลีที่มีรูปกิริยาศัพท์เป็นภาวิตี มีความหมายตรงกับคำว่า วฑฺฒติ ซึ่งก็คือ วัฒนาหรือการพัฒนาที่ใช้ในภาษาไทยคำว่า ภาวนา ในคำสอนของพระพุทธศาสนาหมายถึงการทำให้มีขึ้นเป็นขึ้น การทำให้เกิดขึ้น การเจริญ การบำเพ็ญ การฝึกอบรมการพัฒนา เพื่อทำสิ่งที่ยังไม่มีให้มีขึ้น^{๕๕} โดยมีความหมายครอบคลุมถึงการปฏิบัติตน

^{๕๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรมกับการพัฒนาชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๕๑.

^{๕๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๒๐๓.

ทั้งหมดที่เป็นไปเพื่อการพัฒนาคุณธรรมภายในตน^{๕๖} ภาวนา ๔ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมักแสดงในรูปที่เป็นคุณสมบัติของบุคคลผู้ได้เจริญกายศีลจิต และปัญญาแล้วตั้งข้อความตัวอย่างต่อไปนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าชื่อว่าทรงอบรมพระองค์แล้วทรงเป็นภาวิตัตต์หรือพระองค์ที่ทรงเจริญหรือพัฒนาแล้ว เป็นอย่างไรคือพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอบรมพระวรกายอบรมศีลอบรมจิตใจอบรมปัญญา (ขยายความต่อไปอีกว่าทรงเจริญโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการแล้ว)^{๕๗}

ความหมายของภาวนา ๔ คือ การเจริญการพัฒนาทั้งทางด้านสมณะและวิปัสสนาเพื่อให้มีผลปรากฏเช่นมีบุคลิกภาพภาพลักษณ์ภายนอกและคุณธรรมภายในตนที่ดีขึ้นซึ่งในความหมายนี้ แบ่งผลที่ปรากฏออกเป็น ๔ ด้าน คือ

๑. กายภาวนาหรือการพัฒนากายคือการมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพหรือทางวัตถุให้รู้จัก “กินอยู่ดูฟัง” เป็นสามารถเสพสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณมิให้โทษรู้จักควบคุมไม่ให้เกิดความต้องการที่ฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็น

๒. ศีลภาวนาหรือการพัฒนาศีลคือการมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางสังคม คือ มนุษย์ตั้งอยู่ในกฎระเบียบเพื่อให้เกิดการตอบสนองความต้องการของตนนั้นไม่ไปเบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหายกับผู้อื่นสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นและเกื้อกูลกันได้ด้วยดี

๓. จิตภาวนาหรือการพัฒนาจิตคือการมีจิตที่สมบูรณ์ด้วยคุณธรรมความดีงามสมบูรณ์ด้วยสมรรถภาพมีความเข้มแข็งมั่นคงและสมบูรณ์ด้วยสุขภาพมีความเบิกบานผ่องใสสงบสุข

๔. ปัญญาภาวนาหรือการพัฒนาปัญญาคือการเสริมสร้างความรู้ความคิดความเข้าใจ อย่างเป็นนายความคิดและการหยั่งรู้ความจริงรู้เห็นเท่าทันโลกและชีวิตตามสภาวะจริง^{๕๘}

๒.๕.๒ ความสำคัญเกี่ยวกับหลักภาวนา ๔

ภิกษุผู้ไม่ได้เจริญการศีลจิตปัญญาจักไม่สามารถแนะนำผู้อื่นให้สามารถประพฤติในอริศีล อริจิต อริปัญญา ไม่สามารถแสดงธรรมอันเยี่ยมยอดที่สร้างความปีติน่าชื่นชมแก่ผู้ฟังถลาลงสู่ธรรมดำได้แก่ แสดงธรรมเพื่อการแข่งดีเพื่อกล่าวะทบบุคคลอื่นหรือเพื่อหวังลาภสักการะ ไม่ใส่ใจไม่ให้

^{๕๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **หลักแม่บทของการพัฒนาดน**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๐-๑๕.

^{๕๗} ดูรายละเอียดใน ชู.จ. (ไทย) ๓๐/๑๘/๑๑๕.

^{๕๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๓๗๑.

ความสำคัญในพระธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้แต่กลับชื่นชมยินดีศึกษาในคำกล่าวของบุคคลนอกพระพุทธศาสนา ประพฤติตนเป็นผู้มักมากเป็นตัวอย่างที่ไม่ดีให้คนรุ่นหลังพากันทำตาม^{๕๙}

ภาวนา ๔ เป็นคุณสมบัติที่มีคุณค่าให้แก่บุคคลพระพุทธศาสนาให้มีความสำคัญกับการพัฒนาตนจึงเชิดชูบุคคลผู้มีกาพัฒนาแล้วว่าเป็นบุคคลสูงสุด^{๖๐} เป็นผู้ควรค่าแก่การบูชา^{๖๑} ซึ่งยกย่องเช่นนั้นเกิดจากคุณสมบัติของภาวนา ๔ ที่เป็นผลของการฝึกตนนั่นเอง^{๖๒}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่าคือภาวนา ๔ ตอนปฏิบัติการฝึกสิกขา มี ๓ แต่ทำไมตอนวัดผลภาวนามี ๔ ไม่เท่ากันทำไม (ในเวลาทำการฝึก)จัดจึงเป็นสิกขา ๓ และ (ในเวลาวัดผลคนที่ได้รับการฝึก) จึงจัดเป็นภาวนา ๔ อย่างไรที่ชี้แจงแล้วว่าธรรมชาติปฏิบัติการจัดให้ตรงสอดคล้องกับระบบความเป็นไปของธรรมชาติแต่ตอนวัดผลไม่ต้องจัดให้ตรงกันแล้ว เพราะวัตถุประสงค์อยู่ที่จะมองดูผลที่เกิดขึ้นแล้วซึ่งมุ่งที่จะให้เห็นชัดเจนตอนนี้ถ้าแยกละเอียดออกไปก็จะยิ่งดีนี้แหละ คือ เหตุผลที่ว่าหลักวัดผลคือภาวนาเพิ่มเป็น ๔ ขอให้ดูความหมายและหัวข้อของภาวนา ๔ นั้นก่อน “ภาวนา” แปลว่า ทำให้เจริญ ทำให้เป็น ทำให้มีขึ้นหรือฝึกอบรม ในภาษาบาลีท่านให้ความหมายว่า “วฑฺฒนา” คือ วัฒนาหรือพัฒนานั่นเองภาวนานี้เป็นคำหนึ่งที่มีความหมายใช้แทนกันได้กับ “สิกขา” ภาวนาจัดเป็น ๔ อย่าง คือ

๑. กายภาวนาการพัฒนาการคือการมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพหรือทางวัตถุ

๒. ศิลภาวนาการพัฒนาการคือการมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางสังคม คือ เพื่อนมนุษย์

๓. จิตภาวนาการพัฒนาปัญญาคือการเสริมสร้างความรู้ความคิดความเข้าใจและการหยั่งรู้ความจริง

๔. ปัญญาภาวนาการพัฒนาปัญญาคือการเสริมสร้างความรู้ความคิดความเข้าใจและการหยั่งรู้ความจริง^{๖๓}

^{๕๙} ดูรายละเอียดใน อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๗๙/๑๔๕.

^{๖๐} ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ (ไทย) ๒๕/๓๒๑/๑๑๓.

^{๖๑} ดูรายละเอียดใน อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๖/๕๙.

^{๖๒} ดูรายละเอียดในขุ.ธ (ไทย) ๒๕/๑๐๖/๖๓.

^{๖๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยายความ**, หน้า ๑๗๒.

๒.๕.๓ กระบวนการเกี่ยวกับหลักภavana ๔

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่าภavana ๔ คือ การเจริญทำให้ให้มีขึ้น การฝึกอบรม การพัฒนา (cultivation training development)

๑. กายภavanaการเจริญกาย พัฒนากาย การฝึกอบรมกายให้รู้จักติดต่อกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้งห้าด้วยดีและปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณมิให้เกิดโทษให้ กุศลธรรมงอกงามให้กุศลธรรมเสื่อมสูญ การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

๒. ศิลภavanaการเจริญศีล พัฒนาความประพฤติ การฝึกอบรมศีลให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัยไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหายอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดีเกื้อกูลแก่กัน

๓. จิตภavanaการเจริญจิต พัฒนาจิต การฝึกอบรมจิตใจให้เข้มแข็งมั่นคงเจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลายเช่นมีเมตตากรุณาขยันหมั่นเพียรอดทนมีสมาธิและสดชื่นเบิกบานเป็นสุขผ่องใส

๔. ปัญญาภavanaการเจริญปัญญา พัฒนาปัญญาการฝึกอบรมปัญญาให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริงรู้เท่าทันเห็นโลกและชีวิตตามสภาวะสามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลอดพ้นจากความทุกข์แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา^{๖๔}

๒.๖ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับโรงเรียนผู้สูงอายุ

ประเทศไทยได้เข้าสู่ “สังคมผู้สูงอายุ” มาตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๕๔๘ กล่าวคือ มีประชากรอายุ ๖๐ ปีขึ้นไปเกินกว่าร้อยละ ๑๐ ของประชากรทั้งประเทศ อันเป็นผลมาจากอัตราการเกิดที่ลดลง และความเจริญก้าวหน้าทางการแพทย์ ทำให้ผู้สูงอายุมีอายุยืนยาวขึ้นการที่ประชากรวัยสูงอายุมิมีแนวโน้มเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้ประเทศต้องมีรายจ่าย ด้านสวัสดิการเพื่อผู้สูงอายุเพิ่มสูงขึ้นครอบครัวต้องแบกรับภาระในการดูแลผู้สูงอายุมากขึ้น ขณะที่ผู้สูงอายุเองเมื่อมีอายุยืนยาวขึ้นก็ยิ่งต้องเผชิญกับปัญหาการขาดแคลนรายได้หรือมีรายได้ไม่เพียงพอแก่การดำรงชีพ รวมถึงความเสี่ยงจากการเจ็บป่วยด้วยโรคเรื้อรังต่าง ๆ ความพิการหรือทุพพลภาพ

นอกจากนี้ สภาพครอบครัวไทยที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต จากที่มีคนหลายรุ่นอยู่ในครัวเรือนเดียวกัน กลายเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น ทำให้ผู้สูงอายุต้องอยู่กันตามลำพังขาดผู้ดูแล และอาจเกิดความรู้สึกว่าชีวิตไร้ความหมาย สถานการณ์ของผู้สูงอายุไทยจึงน่าวิตก การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุจึงควรดำเนินการควบคู่กับมาตรการอื่น ๆ ของรัฐ เพื่อให้ผู้สูงอายุได้รับการดูแลอย่าง

^{๖๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๒๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๗๐.

ทั่วถึง ซึ่งผู้มีบทบาทสำคัญ ได้แก่ สมาชิกในครอบครัว ชุมชน และท้องถิ่น โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีภารกิจโดยตรงในการดูแลผู้สูงอายุรวมทั้งส่งเสริมสนับสนุน และแสวงหาความร่วมมือจากภาคีเครือข่ายเพื่อให้ผู้สูงอายุได้มีพื้นที่ในการเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การถ่ายทอดภูมิปัญญา หรือการพัฒนาตนเองในด้านต่าง ๆ ซึ่งเป็นการยกระดับการจัดสวัสดิการ สำหรับผู้สูงอายุในชุมชน เพื่อให้ผู้สูงอายุมองเห็นคุณค่าและความสำคัญของตนเอง และชุมชนประจักษ์ในศักยภาพและพลังของผู้สูงอายุ ส่งผลให้ผู้สูงอายุใช้ชีวิตอย่างมีคุณค่า มีศักดิ์ศรีและมีความสุข

โรงเรียนผู้สูงอายุ เป็นรูปแบบหนึ่งในการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต การจัดการศึกษา การพัฒนาทักษะเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ และกิจกรรมของโรงเรียนผู้สูงอายุ จะเป็นเรื่องที่ผู้สูงอายุสนใจ และมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิต ช่วยเพิ่มพูนความรู้ ทักษะชีวิตที่จำเป็น โดยวิทยากรจิตอาสาหรือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องขณะเดียวกันก็เป็นพื้นที่ที่ผู้สูงอายุจะได้แสดงศักยภาพ โดยการถ่ายทอดภูมิปัญญาความรู้ประสบการณ์ที่สั่งสมแก่บุคคลอื่น เพื่อสืบสานภูมิปัญญาให้คงคุณค่าคู่กับชุมชน

โรงเรียนผู้สูงอายุหลายแห่งตั้งขึ้นโดยใช้อาคารเรียนเก่าของโรงเรียนที่เลิกกิจการหรือตั้งอยู่ในชุมชนผู้สูงอายุ ภายในวัด บางแห่งใช้บ้านของผู้ริเริ่มก่อตั้งเป็นสถานที่ดำเนินการ การจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุในระยะแรก อาจเป็นเพียงการรวมกลุ่มพบปะพูดคุยกัน แล้วจึงค่อย ๆ มีรูปแบบชัดเจนขึ้น มีกิจกรรมที่หลากหลายตามความต้องการของผู้สูงอายุหรืออาจเป็นการขยายกิจกรรมจากที่มีการดำเนินการอยู่แล้ว เช่น ศูนย์บริการทางสังคมแบบมีส่วนร่วม (ศาลาสร้างสุข) ศูนย์สามวัย ธนาคารความดี เป็นต้น โรงเรียนผู้สูงอายุสามารถมีรูปแบบและกิจกรรมที่หลากหลาย ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับบริบทของพื้นที่ ความต้องการของผู้สูงอายุ การจัดกิจกรรมของโรงเรียนผู้สูงอายุ จะกำหนดตารางกิจกรรมในแต่ละสัปดาห์ไว้ชัดเจน ระยะเวลาเปิดเรียนอาจเป็นตลอดปี หรือเปิดเป็นช่วงเวลาตามหลักสูตรที่จัดอบรมส่วนใหญ่จะจัดกิจกรรมสัปดาห์ละ ๑ วัน

๒.๖.๑ กรอบแนวคิดโรงเรียนผู้สูงอายุ

โรงเรียนผู้สูงอายุดำเนินการภายใต้แนวคิดการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ เพื่อให้ผู้สูงอายุได้เรียนรู้ พัฒนาทักษะในการดูแลตนเอง ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ โดยอยู่บนพื้นฐานแนวคิดที่ว่า “ผู้สูงอายุมีคุณค่าและมีศักยภาพ ควรได้รับการส่งเสริม สนับสนุนให้มีส่วนร่วมทำประโยชน์ให้สังคม และส่งเสริมการเรียนรู้ให้ผู้สูงอายุ โดยเชื่อมโยงกับประสบการณ์ของผู้สูงอายุ สารการเรียนรู้จะต้องทำให้ผู้สูงอายุสามารถนำไปใช้ได้จริงในชีวิตปัจจุบัน เพิ่มโอกาสในการรวมกลุ่มในลักษณะเครือข่ายหรือชุมชน”

การดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วม โดยทุกภาคส่วน “ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสร้าง” และมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน การจัดการเรียนรู้ให้ผู้สูงอายุเพื่อให้ผู้สูงอายุมีความสุข เกิดทักษะในการดูแลตนเอง มีคุณภาพชีวิตที่ดี

๒.๖.๒ วัตถุประสงค์ของโรงเรียนผู้สูงอายุ

๑. เพื่อส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุ
๒. เพื่อส่งเสริมการพัฒนาตนเอง การดูแล คุ้มครอง และพิทักษ์สิทธิผู้สูงอายุ
๓. เพื่อเสริมสร้างสุขภาพที่ดีของผู้สูงอายุทั้งด้านร่างกายและจิตใจ
๔. เพื่อส่งเสริมให้ผู้สูงอายุสร้างสรรค์ประโยชน์แก่ชุมชนและสังคม
๕. เพื่อเสริมสร้างศักยภาพ คุณค่าภูมิปัญญาผู้สูงอายุให้เป็นที่ประจักษ์และยอมรับ
๖. เพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นให้ดำรงสืบทอดต่อไป

๒.๖.๓ ประโยชน์ที่ได้รับ

ประโยชน์ที่ผู้สูงอายุได้รับจากโรงเรียนผู้สูงอายุ

๑. ด้านสุขภาพร่างกาย ทำให้มีสุขภาพแข็งแรง กระฉับกระเฉง ลดความเสี่ยงจากการเจ็บป่วย ลดระยะเวลาการพึ่งพาผู้อื่น อายุยืน
๒. ด้านจิตใจ ช่วยให้คลายเหงา จิตใจกระชุ่มกระชวย สดชื่น รู้สึกภาคภูมิใจและตระหนักในคุณค่าความสามารถของตนเอง มีมุมมองเชิงบวกต่อตนเอง
๓. ด้านสังคม มีความสัมพันธ์ที่ดีกับคนวัยเดียวกันและคนต่างวัย ได้รับการยอมรับในฐานะสมาชิกของกลุ่ม
๔. ด้านจิตปัญญา รู้เท่าทันและเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น สามารถปรับตัวและดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสมตามวัย
๕. ด้านเศรษฐกิจ เรียนรู้ทักษะทางด้านอาชีพ สามารถนำไปประกอบอาชีพสร้างงานสร้างรายได้ ช่วยเหลือตนเองต่อไป

ประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม

๑. โรงเรียนผู้สูงอายุเป็นพื้นที่เรียนรู้และถ่ายทอดประสบการณ์ ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ให้ดำรงสืบทอดเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน

๒. โรงเรียนผู้สูงอายุเป็น “เวที” ที่เปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุมมีส่วนร่วมในการทำประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม รวมทั้งอาจเป็นแรงผลักดันให้เข้าร่วมเป็นอาสาสมัครในชุมชน

๒.๖.๔ แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุ

๑. ขั้นตอนการดำเนินงาน

- (๑) ประชุมประชาคมเพื่อสร้างความเข้าใจและความร่วมมือจากพื้นที่
- (๒) คัดเลือก และแต่งตั้งคณะทำงานขับเคลื่อนการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุ
- (๓) จัดทำแผนขั้นตอนในการดำเนินงาน
- (๔) จัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุ
- (๕) ขับเคลื่อนการดำเนินงาน
- (๖) ติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน

๒. โครงสร้างโรงเรียนผู้สูงอายุ

การขับเคลื่อนการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุให้มีประสิทธิภาพ ควรมีองค์ประกอบดังนี้

ที่ปรึกษาโรงเรียนผู้สูงอายุ การตั้งที่ปรึกษาของโรงเรียนผู้สูงอายุเป็นกลยุทธ์ในการสร้างการมีส่วนร่วมจากภาคส่วนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ให้มีส่วนร่วมในการรับรู้การดำเนินงานของโรงเรียน และเป็น “ใบเบิกทาง” ให้แก่การดำเนินงานของโรงเรียนผู้สูงอายุ ซึ่งมีผลต่อการสร้างความน่าเชื่อถือในการทำงาน และถือเป็นการสร้างพันธมิตรในการทำงานชั้นเยี่ยม ที่ปรึกษาของโรงเรียนผู้สูงอายุ อาจเป็นฝ่ายส่งเสริม ฝ่ายฆราวาส เช่น นายอำเภอ ผู้บริหารขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นักวิชาการ หรือข้าราชการเกษียณ เป็นต้น

ครูใหญ่ หรือประธาน หรือผู้อำนวยการโรงเรียนผู้สูงอายุ องค์ประกอบนี้ เป็นส่วนสำคัญมากและถือเป็น “หัวใจ” ของการขับเคลื่อนงาน ผู้ที่จะทำหน้าที่เป็นครูใหญ่ หรือประธาน หรือผู้อำนวยการโรงเรียนผู้สูงอายุ ส่วนใหญ่เป็นแกนนำที่เป็นผู้ริเริ่มงานของโรงเรียนผู้สูงอายุในแต่ละพื้นที่ที่ได้รับการยอมรับและศรัทธาจากกลุ่มผู้สูงอายุด้วยกัน เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการประสานงาน และจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน

คณะกรรมการและแกนนำร่วมขับเคลื่อน ถือเป็นอีกหนึ่งเงื่อนไขของความสำเร็จ เพราะกลไกหลักในการเคลื่อนงานของโรงเรียนผู้สูงอายุ การกำหนดจำนวนคณะกรรมการหรือแกนนำร่วมขับเคลื่อนขึ้นอยู่กับภาระงานที่ หรือแบ่งงานภายในโรงเรียนผู้สูงอายุแต่ละแห่ง

ทีมวิทยากรจิตอาสา เป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นประการหนึ่งของโรงเรียนผู้สูงอายุ เพราะใช้ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีเป็นตัวตั้งขับเคลื่อน ทำให้กิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนดำเนินไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ เช่น วิทยากรจากสมาชิกกลุ่มผู้สูงอายุด้วยกัน ข้าราชการบำนาญ พระสงฆ์ รวมถึงการขอความอนุเคราะห์วิทยากรจิตอาสาจากหน่วยงาน องค์กรต่าง ๆ ทั้งในลักษณะเครือข่ายทางสังคม เช่น กศน. ศูนย์พัฒนาฝีมือแรงงาน ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร รพ.สต. โรงพยาบาลสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ในแต่ละจังหวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น

๓. การบริหารจัดการด้วยหลัก ๕ ก

(๑) กลุ่ม ต้องสร้างการรวมกลุ่มของผู้สูงอายุให้เกิดขึ้น ทั้งที่เป็นกลุ่มแกนนำ คณะทำงานและกลุ่มสมาชิก หรือกลุ่มนักเรียนผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นเป้าหมายของการทำงาน ในขั้นนี้ อาจมีกลยุทธ์ในการสร้างความเป็นกลุ่มเป็นก้อนได้หลายวิธี เช่น การเปิดรับสมัครสมาชิกหรือนักเรียนผู้สูงอายุ การต่อยอดจากกลุ่มเดิมที่เคนมีอยู่ในชุมชน เช่น ชมรมผู้สูงอายุ การสร้างสัญลักษณ์ของความเป็นกลุ่มสมาชิก อาทิ มีสัญลักษณ์โรงเรียนผู้สูงอายุ มีเสื้อสัญลักษณ์ของนักเรียนผู้สูงอายุ เป็นต้น

(๒) กรรมการ ถือเป็นตัวแทนของสมาชิกกลุ่มที่จะทำหน้าที่ในการบริหารจัดการ กลุ่มให้การทำงานประสบความสำเร็จ ทั้งนี้ควรสร้างกระบวนการคัดเลือกผู้ที่จะทำหน้าที่ดังกล่าว แบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ ช่วยกันขับเคลื่อนการทำงานให้ประสบความสำเร็จ เป็นการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมให้การบริหารจัดการโรงเรียนผู้สูงอายุมีประสิทธิภาพ

(๓) กติกาหรือข้อตกลงร่วมกัน ต้องเกิดจากความเห็นพ้องต้องกันของสมาชิกในโรงเรียนผู้สูงอายุเหมือนเป็นสัญญาใจที่มีต่อกันว่า จะร่วมกันยึดถือ และปฏิบัติตาม ซึ่งจะเป็แนวทางที่ทำให้การดำเนินงานของโรงเรียนผู้สูงอายุมีทิศทางการทำงานที่ชัดเจน แม้ว่าเปลี่ยนแปลง คณะกรรมการชุดใหม่จะยังคงมีแนวทางการทำงานเดิมให้เห็น และพัฒนาต่อยอดได้

(๔) กิจกรรม ในระยะเริ่มแรกอาจเน้นไปที่การสร้างกิจกรรมในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ไม่ซับซ้อน เช่น การจัดให้มาพบปะกันทุกเดือน มีกิจกรรมร้องเพลง กิจกรรมนันทนาการรูปแบบอื่น ๆ กิจกรรมถ่ายทอดภูมิปัญญาให้กับเด็กและเยาวชนหรือการรวมกลุ่มออกกำลังกาย เมื่อมีประสบการณ์มากขึ้น จึงเคลื่อนไปสู่การทำกิจกรรมที่ตอบสนองปัญหา และคสามต้องการที่มีความซับซ้อนมากขึ้น เช่น การบูรณาการโรงเรียนผู้สูงอายุเข้ากับการทำงานของ “ธนาคารความดี”

(๕) กองทุน การขับเคลื่อนงานของโรงเรียนผู้สูงอายุให้เป็นไปอย่างมั่นคง จำเป็นต้องเรียนรู้วิธีการทางงบประมาณเพื่อการดำเนินงานด้วยตนเอง วิธีการทางงบประมาณเข้า

กองทุนของกลุ่ม อาจจำแนกได้เป็นการสร้างกองทุนของตนเอง การเก็บค่าสมาชิก การขอรับบริจาคจากผู้มีจิตศรัทธา การจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม การเขียนโครงการเพื่อเสนอขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงาน แหล่งทุนต่าง ๆ เช่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างสรรค์เสริมสุขภาพ (สสส.) กองทุนผู้สูงอายุ กองทุนสุขภาพตำบลสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด เป็นต้น

๒.๖.๕ ปัจจัยแห่งความสำเร็จของการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุ

ปัจจัยแห่งความสำเร็จ หมายถึง ปัจจัยสำคัญที่ทำให้มีหรือให้เกิดขึ้น เพื่อให้การดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุบรรลุความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ พบว่า ปัจจัยแห่งความสำเร็จของการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุ ประกอบด้วย

๑. มีผู้นำการเปลี่ยนแปลง ที่ทุ่มเท เสียสละ และมีความมุ่งมั่นที่จะสร้างสรรค์กิจกรรมของโรงเรียนผู้สูงอายุ เป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญของความสำเร็จในการดำเนินงานของโรงเรียนผู้สูงอายุ โดยเฉพาะผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่เป็นผู้สูงอายุ หรือผู้นำทางด้านจิตใจ เช่น พระภิกษุ เพราะมีผลโดยตรงต่อการสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นทั้งแก่ผู้สูงอายุที่เป็นสมาชิกของโรงเรียน หน่วยงาน และองค์กรต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่มาของความร่วมมือและการสนับสนุนการดำเนินงานของโรงเรียน

๒. มีเป้าหมายชัดเจนและมีการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง การกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจนถือเป็นการกำหนดทิศทางการทำงานที่สร้างความเข้าใจร่วมกันในหมู่คณะกรรมการหรือแกนนำ จะเป็นพลังที่เข้มแข็งในการทำงานร่วมกันและการจัดให้มีกิจกรรมอย่างต่อเนื่องเป็นประจำ ถือเป็นกลไกในการเชื่อมร้อยความเป็นกลุ่ม และความเป็นชุมชนของผู้สูงอายุให้เกิดขึ้น ส่งผลให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในการขับเคลื่อนงานโรงเรียนผู้สูงอายุให้บรรลุผล

๓. มีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมจะทำให้เกิดความผูกพันและความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน กลไกที่ทำให้สมาชิกมีส่วนร่วมทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น การประชุมประจำเดือน การสร้างเวทีในการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การร่วมกันดำเนินงาน

๔. มีเครือข่ายทางสังคมที่เข้มแข็ง การสร้างเครือข่ายทางสังคมที่เข้มแข็ง อาจพิจารณาได้ ๒ ระดับ คือ การสร้างเครือข่ายทางสังคมภายในกลุ่มหรือในหมู่สมาชิกของโรงเรียนผู้สูงอายุด้วยกัน เช่น ในรูปแบบคณะกรรมการ หรือการมีตัวแทนในแต่ละหมู่บ้าน และการให้ความสำคัญกับการสร้างเครือข่ายกับหน่วยงาน องค์กรภายนอก เพื่อประสานพลังในการทำงานร่วมกัน

๕. มีการเรียนรู้และพัฒนาการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง โดยการทบทวนตนเอง และสรุปบทเรียนในการทำงานเป็นระยะ เรียนรู้จุดแข็ง จุดอ่อน ข้อที่ควรพัฒนาให้ดีขึ้น และนำมาพัฒนากระบวนการทำงานอย่างต่อเนื่อง

๖. เมืองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหนุนเสริม การสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น งบประมาณ บุคลากร สถานที่ การประสานเครือข่าย เป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่สำคัญที่ผลักดันให้การเคลื่อนงานของโรงเรียนผู้สูงอายุเกิดขึ้นได้ และดำเนินการไปอย่างราบรื่น

๒.๖.๖ กรอบหลักสูตรการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ

๑. ชื่อหลักสูตร : หลักสูตรการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ (โรงเรียนผู้สูงอายุ) กรอบหลักสูตรการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ประกอบด้วย ๓ กลุ่ม วิชา คือ

(๑) วิชาชีวิต (๕๐ %) หมายถึง ความรู้ ทักษะที่เป็นประโยชน์ต่อผู้สูงอายุในการนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

(๒) วิชาชีพ (๓๐ %) หมายถึง แนวทางการส่งเสริมความรู้ทักษะด้านอาชีพที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ

(๓) วิชาการ (๒๐ %) หมายถึง การสร้างความรู้ ความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อผู้สูงอายุ

๒. จำนวนชั่วโมงที่เรียนตลอดหลักสูตร

(๑) ระยะเวลาเรียน ๓ เดือน เรียนสัปดาห์ละ ๑ วัน ๆ ละ ๔ ชั่วโมง

(๒) เรียนไม่น้อยกว่า ๔๘ ชั่วโมง แบ่งเป็นภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติ

(๓) ผู้เรียนไม่ควรเกินห้องละ ๒๕ คน

๓. การประเมินผล

ใช้แบบทดสอบ คู่มืองาน วัดความพึงพอใจของผู้เรียน และไม่น้อยกว่าร้อยละ ๕๐

๔. ผลที่คาดหวัง

ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดีอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี มีศักยภาพ พึ่งพาตนเองได้นานที่สุด^{๖๕}

^{๖๕} กรมกิจการผู้สูงอายุ, คู่มือโรงเรียนผู้สูงอายุ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://www.dop.go.th/download/knowledge/th1605680859-197_0.pdf [๕ เมษายน ๒๕๖๔]

๒.๗ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กิตติชัย สุธาสิโนบล ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาารูปแบบการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการตามแนวพุทธเพื่อสะท้อนแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในบริบทแห่งสังคมไทยยุคปัจจุบัน” ผลการวิจัยพบว่า (๑) รูปแบบการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการตามแนวพุทธเพื่อสะท้อนแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในบริบทแห่งสังคมไทยยุคปัจจุบัน ผู้เชี่ยวชาญมีความคิดเห็นอยู่ในเกณฑ์เหมาะสมมากที่สุด (๒) รูปแบบการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการตามแนวพุทธเพื่อสะท้อนแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ๓ ประกอบด้วยกระบวนการจัดการเรียนการสอน ๗ ขั้นตอน คือ ขั้นสร้างศรัทธาและเสนอปัญหาข้อสงสัย ขั้นสังเกต ขั้นสัมผัส ขั้นสำรวจ ขั้นสืบค้น ขั้นสังสมปัญญา และลงข้อสรุป และขั้นประเมินผลและประยุกต์ใช้ (๓) ผลการพัฒนาพฤติกรรมกรเรียนด้วยกาย (กายภาวนา) พฤติกรรมด้านทักษะทางสังคม (ศีลภาวนา) และพฤติกรรมกรเรียนด้านจิตใจ (จิตตภาวนา) และพฤติกรรมกรเรียนด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) แสดงว่า รูปแบบการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการตามแนวพุทธเพื่อสะท้อนแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในบริบทแห่งสังคมไทยยุคปัจจุบัน ที่พัฒนาขึ้นสามารถพัฒนานักเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ^{๖๖}

ศิริลักษณ์ คัมภีรานนท์ และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาารูปแบบการส่งเสริมกรเรียนรู้ และการจัดการเรียนการสอนในหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์ที่มุ่งตอบสนองทักษะกรเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑: กรณศึกษา หมวดยาวิชาเฉพาะ หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์” ผลการวิจัยพบว่า กรออกแบบการจัดการเรียนการสอนที่มุ่งตอบสนองทักษะกรเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ มากที่สุด คือ ทักษะด้านการคิดอย่างมีวิจารณ์ญาณและการแก้ปัญหา รองลงมา คือ ทักษะการสร้างสรรค์และนวัตกรรม และทักษะด้านการร่วมมือการทำงานเป็นทีมและภาวะผู้นำ ส่วนทักษะที่มีค่าน้อยที่สุด คือ ทักษะด้าน Career and Learning skill รองลงมา คือ ทักษะด้านคอมพิวเตอร์ และเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร รูปแบบวิธีการสอนที่วางแผนและมีคุณภาพของผลลัพธ์วิธีการสอนที่สอดคล้องกับทักษะกรเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ คือ การสอนโดยการอธิบาย ถาม – ตอบ การมอบหมายงานกลุ่มให้นักศึกษาร่วมกันศึกษาค้นคว้า/ฝึกปฏิบัติด้วยตนเองแล้วนำข้อมูลมาสะท้อนกลับ การสอนโดยใช้กรณีศึกษา/กรณีตัวอย่าง และการสอนโดยใช้สื่อ/สารสนเทศมาอภิปราย/แลกเปลี่ยนความเห็น โดยทั้งนี้ การจัดการเรียนการสอนผ่านรูปแบบกิจกรรมในห้องเรียน กิจกรรมเสริมรายวิชา และกิจกรรมเรียนรู้ด้วยตนเองได้เน้นทักษะด้านการคิดวิเคราะห์

^{๖๖} กิตติชัย สุธาสิโนบล, “การพัฒนาารูปแบบการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการตามแนวพุทธเพื่อสะท้อนแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในบริบทแห่งสังคมไทยยุคปัจจุบัน”, บทความวิจัย, วารสารพฤติกรรมศาสตร์เพื่อการพัฒนา, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (มกราคม ๒๕๕๖): ๑๔๙.

และการแก้ปัญหาที่มากที่สุด สำหรับการพัฒนารูปแบบการส่งเสริมการเรียนรู้และการจัดการเรียนการสอนที่มุ่งตอบสนองทักษะการเรียนรู้ของนักศึกษาในศตวรรษที่ ๒๑ พบว่า ควรเป็นกลยุทธ์ตามแต่ละทักษะการเรียนรู้ กล่าวคือ ทักษะด้านการสร้างสรรค์และนวัตกรรม และทักษะด้านความเข้าใจต่างวัฒนธรรมต่างกระบวนทัศน์ มุ่งใช้กลยุทธ์เสริมจุดแข็งของสมรรถนะผู้เรียน ส่วนทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณและทักษะในการแก้ปัญหา มุ่งใช้กลยุทธ์เพิ่มขยายจุดเน้น รวมทั้งทักษะด้านการร่วมมือ/การทำงานเป็นทีมและภาวะผู้นำ มุ่งใช้กลยุทธ์เสริมการวางแผนการเรียน แต่สำหรับทักษะด้านคอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ทักษะอาชีพและทักษะการเรียนรู้ และทักษะด้านการสื่อสาร สารสนเทศและรู้เท่าทันสื่อต่างมุ่งใช้กลยุทธ์แก้ไขจุดอ่อน^{๒๗}

ณรงค์ ปัดแก้ว ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบและกระบวนการจัดการโรงเรียนผู้สูงอายุในจังหวัดลำปาง” ผลการวิจัยพบว่า

๑. กระบวนการจัดการโรงเรียนผู้สูงอายุในจังหวัดลำปาง มีขั้นตอนการวางแผนรายละเอียดกิจกรรม และจัดทำโครงการพร้อมรายละเอียดต่าง ๆ ประชุมผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อวางแผนในการดำเนินงาน ด้านเจ้าหน้าที่ บุคลากร ที่รับผิดชอบภาระหน้าที่การดำเนินงานของโรงเรียนผู้สูงอายุ มีเจ้าหน้าที่ของเทศบาลคอยดูแล และวางแผนในการเรียนของผู้สูงอายุ มีการเตรียมบุคลากรผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้มีประสบการณ์ในการสอนแต่ละวิชา กำหนดไว้ในตารางสอน มีการจัดเตรียมอุปกรณ์ด้านความพร้อมในการปฏิบัติงาน ด้านความรู้ความเข้าใจในหลักเกณฑ์ ขั้นตอน ระเบียบข้อบังคับของโรงเรียน การดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุ สามารถแก้ไขปัญหาภาวะซึมเศร้าของผู้สูงอายุที่เข้ารับการอบรมได้และผู้สูงอายุมีภาวะสุขภาพจิตดีขึ้น จนออกมาร่วมกิจกรรมในโรงเรียนหรือในหมู่บ้านได้ ด้านการจัดกิจกรรมของโรงเรียนผู้สูงอายุ มีกิจกรรมอบรมให้ความรู้แก่ผู้สูงอายุ ด้านพระพุทธศาสนา กิจกรรมการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น และกิจกรรมนันทนาการ

๒. การพัฒนารูปแบบและกระบวนการจัดการโรงเรียนผู้สูงอายุในจังหวัดลำปาง ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ มีความต้องการให้มีการเปิดโรงเรียนผู้สูงอายุ ต้องการให้มีการส่งเสริมคุณภาพชีวิต และเชิญชวนบุคคล/หน่วยงานภายนอกมาสนับสนุนในการเปิดโรงเรียนผู้สูงอายุ ส่วนใหญ่เห็นว่าโรงเรียนผู้สูงอายุสามารถถ่ายทอดความรู้ด้านสุขภาพแก่ผู้สูงอายุได้ถูกวิธี เกิดการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุ และพัฒนาทักษะความรู้ ด้านต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

^{๒๗} ศิริลักษณ์ คัมภีรานนท์ และคณะ, “การพัฒนารูปแบบการส่งเสริมการเรียนรู้ และการจัดการเรียนการสอนในหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์ที่มุ่งตอบสนองทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑: กรณีศึกษา หมวดรายวิชาเฉพาะ หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์”, รายงานการวิจัย, (คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์: มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา, ๒๕๕๙), จำนวน ๑๘๓.

๓. รูปแบบและกระบวนการจัดการโรงเรียนผู้สูงอายุจังหวัดลำปาง

๑) มีการวางแผนจัดทำโครงการพร้อมรายละเอียดต่าง ๆ ประชาสัมพันธ์รับสมัครผู้สูงอายุเข้าร่วมกิจกรรม และวางแผนรับสมัครผู้สูงอายุเข้าร่วมกิจกรรม มีการประชุมวางแผนในการดำเนินงาน กับผู้สูงอายุที่เข้าร่วมโครงการและผู้ที่เกี่ยวข้อง

๒) มีกิจกรรมอบรมให้ความรู้แก่ผู้สูงอายุ ด้านพระพุทธศาสนา ด้านคุณธรรมและจริยธรรม ด้านสังคมและวัฒนธรรม กิจกรรมการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ การอบรมและศึกษาดูงาน การส่งเสริมด้านอาชีพ และการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น และกิจกรรมนันทนาการ

๓) มีการดำเนินการประสานขอความร่วมมือและสนับสนุน จากหน่วยงานราชการอื่น และภาคเอกชน หรือชุมชน ตลอดถึงการติดต่อประสานงานกับวิทยากร ภาศึหรือข่ายทั้งในและนอกพื้นที่ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการเปิดโรงเรียน ทั้งในด้านอุปกรณ์การเรียน การมาเป็นวิทยากร และการให้ข้อเสนอแนะ^{๖๘}

มงคลกิตต์ โวหารเสาวภาคย์ และเสาวนีย์ ไชยกุล ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “โรงเรียนผู้สูงอายุ: หลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน” ผลการวิจัยพบว่า

๑. หลักสูตรโรงเรียนผู้สูงอายุในการจัดการสุขภาวะและสวัสดิการผู้สูงอายุ มีองค์ประกอบหลักสูตร (๑) มีการกำหนดเป้าหมายและนโยบายการจัดการศึกษาที่ชัดเจนเป็นไปตามความต้องการของประชาคมของตำบลนั้น ๆ (๒) กำหนดกรอบความคิดในการออกแบบหลักสูตร

๒. การจัดการเรียนการสอนโรงเรียนผู้สูงอายุในการจัดการสุขภาวะและสวัสดิการผู้สูงอายุ (๑) หลักการจัดการเรียนการสอน มีหลักการจัดการเรียนโดยเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (๒) ทฤษฎีการจัดการเรียนการสอน รายวิชามีความยืดหยุ่นโดยเน้นการมีส่วนร่วมซึ่งตรงกับหลักทฤษฎีการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม (๓) การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง (๔) อาจารย์ผู้สอนมีความสามารถอธิบายรายวิชาที่รับผิดชอบด้วยสื่อและภาษาที่เข้าใจง่าย และ (๕) การประเมินการจัดการเรียนการสอน ประเมินจากความสนใจ พฤติกรรมที่นักเรียนแสดงออก การค้นคว้า และการทำบททดสอบ

๓. รูปแบบหลักสูตรโรงเรียนผู้สูงอายุในการจัดการสุขภาวะและสวัสดิการผู้สูงอายุ (๑) ภาวิตภาวะบุคคล : ด้านสุขภาวะทางกาย เน้นการดูแลสุขภาพ เพื่อสร้างเสริมร่างกายให้มีสุขภาพ

^{๖๘} ณรงค์ ปัดแก้ว, “รูปแบบและกระบวนการจัดการโรงเรียนผู้สูงอายุในจังหวัดลำปาง”, บทความวิจัย, วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง, ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๖๓): ๔๓.

(๒) ภาวิตจิตบุคคล : ด้านสุขภาวะทางจิตใจ เน้นการดูแลผู้สูงอายุ เพื่อสร้างเสริมจิตใจให้มีสุข
 (๓) ภาวิตศีลบุคคล : ด้านสุขภาวะทางสังคม เน้นการดูแลผู้สูงอายุ เพื่อสร้างเสริมสังคมให้มีสุขภาวะ
 และ (๔) ภาวิตปัญญาบุคคล : ด้านสุขภาวะทางปัญญา เน้นการดูแลผู้สูงอายุ เพื่อสร้างเสริมปัญญาให้มี
 สุขภาวะ^{๖๙}

พระครูใบฎีกาอภิชาติ ธมมสุทฺโธ และสังยุญา สดประเสริฐ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง
 “กระบวนการพัฒนาคุณภาพของผู้สูงอายุด้วยการใช้ชุดกิจกรรมภาวนา ๔” ผลการวิจัยพบว่า
 กระบวนการพัฒนาคุณภาพของผู้สูงอายุมี ๔ กระบวนการ คือ ๑) พิจารณาความหลากหลายของ
 กลุ่มผู้สูงอายุ (Diversity) ๒) เพิ่มศักยภาพให้ผู้สูงอายุ (Increase Potential) ๓) กำหนดเป้าหมาย(Goal
 Setting) และ ๔) สร้างกิจกรรมให้กับผู้สูงอายุ (Create Aging Activity) เรียกกระบวนการนี้ว่า
 DPSC – AA Module และสร้างกระบวนการพัฒนาคุณภาพของผู้สูงอายุ คือ : PHSEW Model
 ประกอบด้วย ๑) การมีส่วนร่วม ๒) สุขภาพ ๓) ความปลอดภัย ๔) อารมณ์ และ ๕) ความฉลาด
 จากนั้นนำเสนอกระบวนการพัฒนาคุณภาพของผู้สูงอายุด้วยการใช้ชุดกิจกรรมภาวนา ๔ เป็น
 Module ได้เป็น PMEW-A- Module ประกอบด้วย

- ๑) กายภาวนา (Physical Development)
- ๒) ศีลภาวนา (Moral Development)
- ๓) จิตภาวนา (Emotion Development)
- ๔) ปัญญาภาวนา (Wisdom/Intellectual Development)^{๗๐}

เกรียงศักดิ์ นิลทะการ และปานจิตร สุกุมารย์ ได้ศึกษาเรื่อง “หลักภาวนา ๔ กับการ
 ดูแลของผู้ป่วยโรคเบาหวาน” ผลการศึกษาพบว่า หลักภาวนา ๔ เป็นหลักธรรมที่ประยุกต์ใช้ในการ
 สร้างความสุขในการดำเนินชีวิตของผู้ป่วยเบาหวาน คือ ๑) กายภาวนา เป็นการดำเนินชีวิตประจำวัน
 ตามแนวพระพุทธศาสนา ควรมีการรักษาสุขภาพอย่างสม่ำเสมอ ๒) ศีลภาวนา ผู้ป่วยเบาหวานควร
 อยู่อย่างพอเพียงไม่วิตกกังวลในการใช้ชีวิต หมั่นทำกิจกรรมร่วมกับคนอื่น ๓) จิตภาวนา เป็นด้าน
 พฤติกรรมในการดำเนินชีวิตควรมีการสวดมนต์ไหว้พระ นั่งสมาธิก่อนนอนเป็นประจำทุกวัน และ

^{๖๙} มงคลกิตติ์ ไหวหารเสาวภาคย์ และเสาวนีย์ ไชยกุล, “โรงเรียนผู้สูงอายุ: หลักสูตรและการจัดการเรียน
 การสอน”, บทความวิจัย, วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๓): ๔๒๒.

^{๗๐} พระครูใบฎีกาอภิชาติ ธมมสุทฺโธ และสังยุญา สดประเสริฐ, “กระบวนการพัฒนาคุณภาพของผู้
 สูงอายุด้วยการใช้ชุดกิจกรรมภาวนา ๔”, บทความวิจัย, วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑๐
 (ธันวาคม ๒๕๖๒): ๕๖๑๒-๕๖๑๓.

๔) ปัญญาภาวนา ผู้ป่วยเบาหวานต้องมีการพัฒนาปัญญาของตนเองตามแนวพุทธศาสนา เมื่อผู้ป่วยเบาหวานสามารถพึ่งตนเองได้บวกกับการผสมผสานกับการดูแลรักษาร่วมกับแพทย์ปัจจุบันจะทำให้ผู้ป่วยเบาหวานเข้าใจชีวิตประพฤตินิปฏิบัติ บังเกิดผลทำให้จิตใจสงบ เยือกเย็น สามารถควบคุมอาการของโรคได้ด้วยดี และใช้ชีวิตอย่างปกติ^{๗๑}

นวินดา นิลวรรณ และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักภาวนา ๔ ตามแนวพระพุทธศาสนาสู่สังคมผู้สูงอายุ” ผลการวิจัยพบว่า ๑

๑. สภาพปัญหาของสังคมผู้สูงอายุ ปัจจุบันประเทศไทย และต่างประเทศกำลังก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการแพทย์ซึ่งทำให้คนมีอายุที่ยืนยาวขึ้น เป็นต้น การดูแลเอาใจใส่ผู้สูงอายุซึ่งมีเพิ่มมากขึ้นในสังคมปัจจุบันจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งเพื่อให้ผู้สูงอายุมีความสามารถ มีความพร้อมและรับมือกับความเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านร่างกาย พฤติกรรม จิตใจ และการพัฒนาปัญญาเพื่อให้มีศักยภาพที่จะดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข อีกทั้งเป็นการป้องกันปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นตามมาจากการก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุในอนาคตอีกด้วย

๒. หลักภาวนา ๔ ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท หลักภาวนา ๔ หมายถึง การเจริญ การทำให้เป็น ให้มีขึ้นการฝึกอบรมการพัฒนา ได้แก่ ๑) กายภาวนา หมายถึง การเจริญกาย ๒) สីลภาวนา หมายถึง การเจริญศีล ๓) จิตภาวนา หมายถึง การเจริญจิต ๔) ปัญญาภาวนา หมายถึง การเจริญปัญญา

๓. ประยุกต์ใช้หลักภาวนา ๔ ตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาทสู่สังคมผู้สูงอายุ แนวทางในการพัฒนา ตามหลักภาวนา ๔ ในพระพุทธศาสนา สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อแก้ปัญหาให้กับผู้สูงอายุในสังคมได้อย่างครบถ้วนทุกมิติ ไม่ว่าจะเป็น ด้านความต้องการทางร่างกาย โดยใช้หลักกายภาวนา ด้านพฤติกรรมในการอยู่ร่วมกันในสังคม โดยใช้หลัก สีลภาวนา ด้านจิตใจโดยใช้หลักจิตตภาวนา และด้านการพัฒนาปัญญา โดยใช้หลักปัญญาภาวนา^{๗๒}

^{๗๑} เกรียงศักดิ์ นิลทะเลการ และปานจิตร สุขุมารักษ์, “หลักภาวนา ๔ กับการดูแลของผู้ป่วยโรคเบาหวาน”, บทความวิชาการ, วารสาร มจร อุบลราชธานี, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๓): ๘๔๓-๘๕๒.

^{๗๒} นวินดา นิลวรรณ และคณะ, “การประยุกต์ใช้หลักภาวนา ๔ ตามแนวพระพุทธศาสนาสู่สังคมผู้สูงอายุ”, บทความวิจัย, วารสารมหาจุฬานาคราชธานี, ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๓ (มีนาคม ๒๕๖๓): ๓๘-๓๙.

บทที่ ๓

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการจัดการเรียนการสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่” เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งคณะผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามขั้นตอนของระเบียบวิธีวิจัย ดังนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

๓.๒ พื้นที่การวิจัย และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๓.๓ เครื่องมือการวิจัย

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการศึกษาจากเอกสาร (Documentary Research) และการศึกษาภาคสนาม (Field Study) เพื่อประมวลความคิดเห็นจากพระสงฆ์ ผู้บริหาร คุณครู นักเรียนผู้สูงอายุ เพื่อนำมาเป็นรูปแบบการจัดการเรียนการสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ มีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

๑) เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการจัดการเรียนการสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่แล้วนำไปกำหนดกรอบในการวิจัย

๒) การสัมภาษณ์เชิงลึก เป็นการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย ได้แก่ พระสงฆ์ ผู้บริหาร คุณครู และนักเรียนผู้สูงอายุ เพื่อให้ได้ข้อมูล และความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบการจัดการเรียนการสอนตามหลักพระพุทธศาสนาในด้านต่าง ๆ จำนวน ๑๐ รูป/คน โดยผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นการสัมภาษณ์เป็นแนวคำถาม (Guideline) ที่ใช้ในการสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นแบบสัมภาษณ์ที่ใช้เป็น

แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview Form)^๑ มีหัวข้อคำถามที่ครอบคลุมรายละเอียดที่
ต้องการศึกษาเป็นไปตามวัตถุประสงค์ และกรอบแนวคิดที่กำหนดไว้

๓.๒ พื้นที่การวิจัย และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

คณะผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่การวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ โรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์
อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ และได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งมีคุณสมบัติสอดคล้องกับประเด็น
สาระสำคัญของการวิจัยครั้งนี้ จำนวน ๑๐ รูป/คน โดยการใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ
(Qualitative Research) ครั้งนี้ได้กำหนดประชากร และผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ใช้ในการวิจัยจากผู้บริหาร
คุณครู นักเรียน คัดเลือกเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยใช้วิธีการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Selection)^๒
อันเป็นการเลือกตัวอย่างที่ผู้วิจัยได้ดำเนินการพิจารณาเลือกตัวอย่างด้วยตนเอง เพื่อที่จะได้นำข้อมูลที่
ได้รับจากกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพดังกล่าวมาดำเนินการประมวลผลข้อมูลอันนำไปสู่ข้อค้นพบ
ต่อไป

ในส่วนของการกำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญสำหรับกระบวนการวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพครั้งนี้
ได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญ สำหรับการสัมภาษณ์เจาะจง^๓ จากบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการ
เรียนการสอนของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ อันมี
หลักเกณฑ์ประการสำคัญในการพิจารณาคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๑๐ รูป/คน

(๑) พระครูวิมลขันติพลากร เจ้าคณะตำบลวังหงส์-ท่าข้าม อำเภอเมืองแพร่ จังหวัด
แพร่

(๒) นายดำรงศักดิ์ คำมัน ผู้อำนวยการโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอ
เมืองแพร่ จังหวัดแพร่

(๓) นางยลกานต์ สุขภัทรสิริ รองผู้อำนวยการโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์
อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

^๑ พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปัญญา, *ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์*, (เชียงใหม่: บริษัท
ประชากรธุรกิจ, ๒๕๕๘), หน้า ๑๙๕.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๖.

^๓ สุวิมล ติรกานันท์, *ระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๑๗๐.

(๔) นายพิเชษฐ์ หงษ์สินสี คุณครูโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมือง
แพร่ จังหวัดแพร่

(๕) นางสมคิด ดวงตา คำ คุณครูโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมือง
แพร่ จังหวัดแพร่

(๖) นายมนู อนุวงศ์ นักเรียนโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่
จังหวัดแพร่

(๗) นายปิ่น โปรงเส็ง นักเรียนโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่
จังหวัดแพร่

(๘) นางประทุม เทสะ นักเรียนโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมือง
แพร่ จังหวัดแพร่

(๙) นางทองหน่วย ม้ายอง นักเรียนโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมือง
แพร่ จังหวัดแพร่

(๑๐) นางพิณ พงษ์พนาพร นักเรียนโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอ
เมืองแพร่ จังหวัดแพร่

โดยผู้วิจัยได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการพิจารณาคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญสำหรับนำมาใช้ใน
กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยวิธีการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-Depth Interview)^๔ อันมีหลักเกณฑ์
ประการสำคัญในการพิจารณาคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยเป็นบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเรียน
การสอนของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

๓.๓ เครื่องมือการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการจัดการเรียนการสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียน
ผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่” คณะผู้วิจัยได้กำหนดเครื่องมือที่ใช้ใน
การวิจัยเป็นชุดของแบบสัมภาษณ์ เป็นการเก็บข้อมูลที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญตอบคำถามเกี่ยวกับประเด็น
ต่าง ๆ ที่คณะผู้วิจัยต้องการทราบ เพื่อนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล โดยใช้การศึกษาเชิงเอกสาร
และการศึกษาภาคสนามเป็นหลัก ดังนั้นเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ

๓.๓.๑ ชุดสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

^๔ พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปัญญา, ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์, หน้า ๑๙๖.

ตามแนวคำถามที่คณะผู้วิจัยออกแบบและได้รับการตรวจสอบความแม่นยำตรงของเนื้อหาจากผู้ทรงคุณวุฒิ ประกอบด้วย

- ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์
- ตอนที่ ๒ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับรูปแบบการจัดการเรียนการสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

๓.๓.๒ การสร้างเครื่องมือ

มีขั้นตอนของการสร้างและตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ ดังต่อไปนี้

๑) การศึกษาแนวคิด ทฤษฎี หลักการ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ได้แนวทางในการกำหนดกรอบการสร้างเครื่องมือ

๒) กำหนดกรอบในการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลในภาคสนามโดยยึดกรอบของการสร้างแนวทางการสัมภาษณ์ ตามคำถามวิจัยที่ต้องการค้นหาคำตอบ

๓) ลักษณะของเครื่องมือการวิจัยของแบบสัมภาษณ์ เป็นแบบสัมภาษณ์ไม่มีโครงสร้างคำถามปลายเปิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ร่วมกับผลที่ได้จากการวิเคราะห์เอกสารข้อมูลที่เกี่ยวข้อง แบบสัมภาษณ์นี้จะเป็นชนิดปลายเปิด เพื่อให้ได้ข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะ เป็นต้น

๔) นำเสนอร่างเครื่องมือการวิจัยของแบบสัมภาษณ์ ต่อคณะผู้เชี่ยวชาญเพื่อรับการตรวจสอบ และนำมาดำเนินการปรับปรุงแก้ไข เพื่อนำไปใช้จริงกับกลุ่มเป้าหมายต่อไป

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในส่วนของการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการจัดการเรียนการสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่” เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งใช้วิธีการสัมภาษณ์นั้นคณะผู้วิจัยจะสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) และทำการบันทึกข้อมูลโดยการจดบันทึก มีการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

๑. รวบรวมเอกสารจากเอกสาร ตำรา หนังสือ บทความงานวิจัย เอกสารสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการจัดการเรียนการสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

๒. คณะผู้วิจัยสร้างแบบสัมภาษณ์ เพื่อใช้ในการเก็บข้อมูลโดยทำการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยใช้วิธีการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Selection) ได้แก่ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับรูปแบบการจัดการเรียนการสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ จำนวน ๑๐ รูป/คน ซึ่งในการสัมภาษณ์คณะผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ด้วยตนเอง และเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตัวเอง โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) และทำการบันทึกข้อมูลโดยการจดบันทึก

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเรื่อง “รูปแบบการจัดการเรียนการสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่” มีขั้นตอนการวิเคราะห์ ดังนี้

(๑) วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารตำราบทความ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย แล้วนำเสนอผลการวิจัยเป็นเชิงพรรณนา

(๒) เก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกมาจัดผู้ให้ข้อมูลสำคัญตามสาระสำคัญของประเด็นการสัมภาษณ์

(๓) ทำการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์โดยวิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis Technique) พร้อมทั้งนำเสนอโดยวิธีการพรรณนาอ้างอิงคำพูดของบุคคล

สำหรับกระบวนการในการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-Depth Interview) นั้น คณะผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-Depth Interview) มาใช้ในกระบวนการวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูล โดยดำเนินการร่วมกับกระบวนการรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) โดยวิธีการวิเคราะห์อันจะได้ดำเนินการกระบวนการตามแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ อันได้แก่ การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการพิจารณาประเด็นหลัก (Major themes) หรือแบบแผนหลัก (Major pattern) ที่พบในข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์ทั้งหมด จากนั้นจึงนำประเด็นหลัก (Major themes) มาพิจารณาแบ่งแยกออกเป็นประเด็นย่อย (Sub – themes) และหัวข้อย่อย (Categories) อันเป็นกระบวนการวิเคราะห์ โดยการเริ่มต้นจากการวิเคราะห์ภาพรวมไปสู่การวิเคราะห์ประเด็นย่อยของกระบวนการวิเคราะห์ตามแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ จนไปถึงการเขียนข้อเสนอแนะเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยครั้งต่อไป

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการจัดการเรียนสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่” คณะผู้วิจัยได้นำแบบสัมภาษณ์ที่ได้รวบรวมมาจากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง และเพื่อเป็นการยืนยันความเห็นที่ตรงกัน โดยผู้วิจัยได้ทำการหาข้อมูลภาคสนาม (Primary Data) เพิ่มเติมโดยทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่มีคุณสมบัติสอดคล้องกับประเด็นสาระสำคัญของการวิจัย จำนวน ๑๐ รูป/คน ทำให้ทราบผลการวิจัยดังนี้

๔.๑ ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑

๔.๑.๑ การจัดการเรียนสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

จากการศึกษาการจัดการเรียนสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ คณะผู้วิจัยได้กำหนดการจัดการเรียนการสอนใน ๓ ด้าน คือ ๑) ด้านหลักการจัดการเรียนการสอน ๒) ด้านทฤษฎีการจัดการเรียนการสอน ๓) ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ๔) ด้านอาจารย์ผู้สอน ๕) ด้านการประเมินผลการเรียนการสอน

๑. หลักการจัดการเรียนการสอน

๑.๑ แบบเน้นตัวผู้เรียน การจัดการเรียนการสอนโรงเรียนผู้สูงอายุแต่ละแห่งพบว่า มีรูปแบบการจัดการเรียนการสอนตามเอกัตภาพ (individualist instruction) คือ การจัดแบบมุ่งสนองความต้องการของนักเรียนผู้สูงอายุ^๑ โดยนักเรียนผู้สูงอายุแต่ละคนมีภูมิหลัง ความรู้ความสามารถ และความถนัดต่างกัน การเรียนรู้ของนักเรียนผู้สูงอายุจึงเป็นรูปแบบเน้นผู้เรียนเป็น

^๑ สัมภาษณ์นายดำรงศักดิ์ คำมัน ผู้อำนวยการโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่, ๒๖ ธันวาคม ๒๕๖๔.

ศูนย์กลาง^๒ ทำให้ผู้เรียนสูงอายุเกิดแรงจูงใจภายใน สามารถพึ่งตนเอง นำตนเองสู่การเรียนรู้จนสามารถพัฒนาตนเองได้

๑.๒ แบบเน้นความรู้ความสามารถ เป็นการจัดการเรียนการสอนแบบจริงจัง จากการศึกษา พบว่า โรงเรียนผู้สูงอายุแต่ละแห่งมีการจัดการเรียนการสอนบางรายวิชาต้องลงมือปฏิบัติด้วย เช่น การนำไหว้พระสวดมนต์ การนั่งสมาธิ การดูแลสุขภาพ การทำลูกประคบ ทำให้นักเรียนผู้สูงอายุมีความรู้ความสามารถ มีศักยภาพในการเรียนรู้และประสบความสำเร็จตามเป้าหมายของรายวิชา^๓

๑.๓ แบบเน้นประสบการณ์ (experiential learning) การเรียนการสอนโดยมุ่งให้ผู้เรียนผ่านประสบการณ์ การนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ พบว่า นักเรียนโรงเรียนผู้สูงอายุแต่ละแห่งสามารถนำความรู้ที่ผ่านจากประสบการณ์ในห้องเรียนไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้จริง ในส่วนของการนำความรู้ไปปรับใช้สังคมได้จะมีเพียงส่วนน้อย เพราะจุดมุ่งหมายหรือเป้าหมายของรายวิชามีความยืดหยุ่นตามอาจารย์และวิทยากรผู้บรรยาย

๑.๔ แบบเน้นทักษะกระบวนการ การเรียนการสอนแบบสืบสวนกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ การฝึกคิด การศึกษาแบบกลุ่ม กระบวนการวิจัย (research based instruction) และการศึกษาด้วยตนเอง (instruction for self-directed learning) พบว่า โรงเรียนผู้สูงอายุแต่ละแห่งยังไม่มีจัดการเรียนการสอนแบบเน้นทักษะกระบวนการ จากข้อค้นพบการเรียนการสอนโรงเรียนผู้สูงอายุขึ้นอยู่กับอาจารย์ประจำวิชาและวิทยากรผู้บรรยาย การสืบค้น การแบ่งกลุ่มศึกษา การวิจัยยังไม่ปรากฏในบทสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม ปรากฏเพียงการฝึกคิด และการศึกษาด้วยตนเองเท่านั้น

๑.๕ แบบเน้นการบูรณาการ การนำความรู้ไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน การใช้ความรู้หลายๆ ด้านในการแก้ไขปัญหา การเปิดโลกทัศน์ พบว่า โรงเรียนผู้สูงอายุทั้งสองแห่ง มี

^๒ สัมภาษณ์นางยลกานต์ สุขภัทรสิริ รองผู้อำนวยการโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่, ๒๖ ธันวาคม ๒๕๖๔.

^๓ สัมภาษณ์นายพิเชษฐ์ หงษ์สินสี คุณครูโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่, ๒๖ ธันวาคม ๒๕๖๔.

การบูรณาการการจัดการเรียนการสอนตามบริบทของชุมชน^๔ การนำความรู้จากการเรียนการสอนไปใช้ในการชีวิตประจำวัน เช่น การดูแลสุขภาพตนเอง^๕ การปรับตนเองเข้ากับสังคม^๖ และการนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการชีวิตประจำวัน^๗ นอกจากนี้ คณะวิจัยพบว่า การเปิดโอกาสให้นักเรียนผู้สูงอายุแก้ปัญหา หรือการแสดงทักษะเจตคติ ยังไม่มีปรากฏชัดเจน ส่วนด้านการเปิดโลกทัศน์ของผู้สอนและผู้เรียน พบว่า ในแต่ละภาคการศึกษา จะมีการจัดทัศนศึกษาในพื้นที่หรือสถานที่สำคัญต่างๆ^๘

๑.๖ แบบไม่มีครู การใช้เทคโนโลยีทางการศึกษา อาทิ โปรแกรมสำเร็จรูปช่วยสอน การใช้คอมพิวเตอร์ช่วยสอน การเรียนการสอนทางไกลผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต พบว่า การจัดการเรียนการสอนแบบไม่มีครู ทางโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ไม่ปรากฏรูปแบบนี้^๙ เพราะการใช้เทคโนโลยีของนักเรียนผู้สูงอายุยังไม่ชำนาญ และวัสดุอุปกรณ์การเรียนการสอนยังไม่พร้อมทั้งรูปแบบการเรียนการสอนแบบไม่มีครู

๒. ทฤษฎีการจัดการเรียนการสอน

๒.๑ กระบวนการแบบกลุ่ม (Group process) โรงเรียนผู้สูงอายุแต่ละแห่งมีกระบวนการเรียนรู้แบบกลุ่ม เพื่อให้มีการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างนักเรียนผู้สูงอายุ การทำกิจกรรมร่วมกัน สังกัดได้จากรายวิชาการดูแลสุขภาพ มีการแบ่งกลุ่มผู้สูงอายุ แยกกันศึกษาตามฐานต่างๆ

^๔ สัมภาษณ์นางสมคิด ดวงตาตา คุณครูโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่, ๒๖ ธันวาคม ๒๕๖๔.

^๕ สัมภาษณ์นางประทุม เทสสะ นักเรียนโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่, ๒๖ ธันวาคม ๒๕๖๔.

^๖ สัมภาษณ์นางยลกานต์ สุขภัทรสิริ รองผู้อำนวยการโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่, ๒๖ ธันวาคม ๒๕๖๔.

^๗ สัมภาษณ์นายพิเชษฐ์ หงษ์สินสี คุณครูโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่, ๒๖ ธันวาคม ๒๕๖๔.

^๘ สัมภาษณ์นางทองหน่วย ม้ายอง นักเรียนโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่, ๒๖ ธันวาคม ๒๕๖๔.

^๙ สัมภาษณ์นายดำรงศักดิ์ คำมั่น ผู้อำนวยการโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่, ๒๖ ธันวาคม ๒๕๖๔.

เพื่อฝึกทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ นอกจากนี้ ภาคบ่าย ยังจัดให้มีการรวมกลุ่มแบบชมรมต่างๆ เพื่อให้
นักเรียนผู้สูงอายุได้สร้างสรรค์หรือค้นพบความรู้ด้วยตนเอง เป็นกระบวนการเรียนรู้แบบกลุ่ม^{๑๐}

๒.๒ การเรียนรู้แบบร่วมแรงร่วมใจ (Cooperative learning) เป็นการเรียนรู้โดย
จัดสภาพแวดล้อมทางการเรียนรู้ให้นักเรียนผู้สูงอายุได้เรียนรู้ร่วมกันแบบกลุ่มอีกวิธีหนึ่ง จาก
การศึกษา พบว่า การรวมกลุ่มทำกิจกรรมหรือกลุ่มชมรมในภาคบ่าย อาทิ ชมรมหัตถกรรมบายศรี
ชมรมหัตถกรรมพื้นบ้าน ชมรมดนตรีพื้นบ้าน เป็นการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม มีการแลกเปลี่ยน
ความคิด แบ่งปันความรู้ร่วมกัน เพราะนักเรียนผู้สูงอายุมีความรู้ ความสามารถ ความสนใจ แตกต่าง
กัน ทางโรงเรียนผู้สูงอายุจึงเปิดโอกาสให้นักเรียนผู้สูงอายุแต่ละคนมีปฏิสัมพันธ์เชิงบวก มีการร่วม
แรงร่วมใจกัน ก่อให้เกิดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในรูปแบบของชมรมต่างๆ^{๑๑}

๒.๓ การเรียนรู้แบบสรรค์สร้างความรู้ (Constructivism) วิธีการเรียนรู้ที่ผู้เรียน
ต้องแสวงหาความรู้ความเข้าใจด้วยตนเอง ผู้เรียนต้องสร้างจุดมุ่งหมายแรงจูงใจในการเรียน การทำ
ความเข้าใจในบทเรียน การจัดการแนวคิดหรือสร้างแนวคิดใหม่แล้วประมวลความคิดนำไปใช้ใน
สถานการณ์ต่างๆ จากการศึกษาพบว่า การเรียนรู้แบบสรรค์สร้างความรู้ของนักเรียนผู้สูงอายุ ผู้เรียน
ไม่ได้สร้างจุดมุ่งหมายในการเรียนเอง ทางโรงเรียนผู้สูงอายุแต่ละแห่งต้องสร้างแรงจูงใจและ
จุดมุ่งหมายให้ผู้เรียน สังเกตได้จากการที่มีหลักสูตรการเรียนการสอน แบบยืดหยุ่น มุ่งให้ผู้เรียนมี
ความสุขกับการเรียนรู้ ส่วนด้านการทำความเข้าใจในบทเรียน การจัดการความรู้ใหม่ ยังไม่ปรากฏใน
การศึกษา^{๑๒} แต่ด้านการนำความรู้ไปใช้ พบว่า นักเรียนผู้สูงอายุสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ใน
ชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม

๓. การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

^{๑๐} สัมภาษณ์นางยลกานต์ สุขภัทรสิริ รองผู้อำนวยการโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอ
เมืองแพร่ จังหวัดแพร่, ๒๖ ธันวาคม ๒๕๖๔.

^{๑๑} สัมภาษณ์นายดำรงศักดิ์ คำมั่น ผู้อำนวยการโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมือง
แพร่ จังหวัดแพร่, ๒๖ ธันวาคม ๒๕๖๔.

^{๑๒} สัมภาษณ์นายพิเชษฐ์ หงษ์สินสี คุณครูโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่
จังหวัดแพร่, ๒๖ ธันวาคม ๒๕๖๔.

๓.๑ การจัดกิจกรรม เนื้อหาสาระการเรียนการสอนของโรงเรียนผู้สูงอายุแต่ละแห่ง สอดคล้องกับความต้องการของนักเรียนผู้สูงอายุ ในด้านการดูแลสุขภาพ ด้านสังคมวัฒนธรรม และด้านพระพุทธศาสนา^{๑๓}

๓.๒ ฝึกทักษะ กระบวนการจัดการเรียนการสอน เป็นการประยุกต์ความรู้ของอาจารย์และวิทยากรผู้บรรยาย เพื่อตอบโจทย์และความต้องการของนักเรียนผู้สูงอายุ ในการฝึกทักษะการแก้ไขปัญหาด้านสุขภาพ ด้านสังคม และการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้^{๑๔}

๓.๓ จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ในบางวิชานักเรียนผู้สูงอายุต้องมีการฝึกปฏิบัติ เช่น การปฏิบัติธรรม การดูแลรักษาสุขภาพตนเอง การทำลูกประคบ เป็นการฝึกให้นักเรียนสูงอายุได้คิดเป็น ทำเป็น และนำไปใช้ ทำให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง^{๑๕}

๓.๔ ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศการเรียนการสอนได้ดี มีการส่งเสริมสนับสนุนให้ครูหรือวิทยากรใช้สื่อการเรียน และอำนวยความสะดวกด้านอุปกรณ์ในการเรียนรู้จากองค์ประกอบส่วนท้องถิ่นในพื้นที่

๓.๕ การจัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ทุกสถานที่ โรงเรียนผู้สูงอายุแต่ละแห่ง มีการประสานความร่วมมือของแต่ละฝ่ายในชุมชน ทำให้กิจกรรมการเรียนการสอนมีความหลากหลาย ครูผู้สอนและวิทยากรบรรยาย มีความรู้ความสามารถเฉพาะตามที่ตนถนัด เช่น วิชาการดูแลสุขภาพ มีนักวิชาการสาธารณสุขหรือพยาบาลวิชาชีพจากโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบลเป็นครูประจำวิชา วิชาพระพุทธศาสนาก็มีพระเป็นครูประจำวิชา ประกอบกับโรงเรียนผู้สูงอายุตั้งอยู่ภายในวัด ซึ่งมีศูนย์การเรียนรู้ประจำชุมชน จึงทำให้การจัดการเรียนการสอนเกิดการเรียนรู้ได้ตลอดเวลา^{๑๖}

^{๑๓} สัมภาษณ์นางสมคิด ดวงตาต้า คุณครูโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่, ๒๖ ธันวาคม ๒๕๖๔.

^{๑๔} สัมภาษณ์นางพิณ พงษ์พนาร นักเรียนโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่, ๒๖ ธันวาคม ๒๕๖๔.

^{๑๕} สัมภาษณ์นายพิเชษฐ์ หงษ์สินสี คุณครูโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่, ๒๖ ธันวาคม ๒๕๖๔.

^{๑๖} สัมภาษณ์นายดำรงศักดิ์ คำมั่น ผู้อำนวยการโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่, ๒๖ ธันวาคม ๒๕๖๔.

๔. อาจารย์ผู้สอน

๔.๑ อาจารย์ผู้สอนมีความสามารถอธิบายรายวิชาที่รับผิดชอบด้วยสื่อและภาษาที่เข้าใจง่าย ใช้กิริยาวาจาที่เหมาะสม มีการยกตัวอย่างประกอบการเรียน อีกทั้งผู้สอนมีความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาที่สอนเป็นอย่างดี สามารถถ่ายทอดเนื้อหาได้ดี

๔.๒ อาจารย์ผู้สอนใช้เทคนิคด้วยการตั้งคำถาม เพื่อกระตุ้นให้นักเรียนได้คิด มีการโต้ตอบกันในชั้นเรียนระหว่างผู้สอนและผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนเกิดความสนใจที่จะเรียนรู้ ไม่เกิดความเบื่อหน่ายและความตึงเครียดวิตกกังวลแต่อย่างใด

๔.๓ อาจารย์ผู้สอนได้จัดให้มีสื่อการเรียนการสอนประกอบด้วย มีการใช้คอมพิวเตอร์ช่วยสอน ทำให้นักเรียนผู้สูงอายุมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ที่ดีขึ้น และมีความพอใจต่อการใช้อุปกรณ์การสอน นอกจากนี้ ผู้สอนใช้สื่อการเรียนประกอบการบรรยาย ช่วยทำให้การเรียนรู้เข้าใจง่าย ผู้สอนใช้เทคนิคด้านสื่อได้ตรงกับเนื้อหา

๔.๕ นอกจากนั้น อาจารย์ผู้สอนยังได้นำสื่อและอุปกรณ์การสอนที่หลากหลายรูปแบบ เช่น สื่อธรรมชาติ สื่อสิ่งพิมพ์ มาใช้ในการเรียนการสอน โดยการเลือกสื่อที่ใช้ในการเรียนการสอนได้คำนึงถึงความต้องการของผู้เรียนเป็นหลัก เช่น การใช้วัสดุภูมิปัญญาในท้องถิ่น มาออกกำลังกายเพื่อความแข็งแรงของร่างกาย โดยการนำไม้มาใช้เป็นไม้พลอง การใช้ไม้กวาด การนำสมุนไพรที่มีอยู่ตามท้องถิ่นมาผลิตเป็นยาสมุนไพรไฉ่ชุน และการทำลูกประคบ เป็นต้น^{๑๗}

๕. การประเมินการจัดการเรียนการสอน

๕.๑ ประเมินจากความสนใจ ได้แก่ ความสนใจของผู้เรียน ความสนใจในเรื่องวิธีการเรียนรู้ แรงจูงใจ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การเข้าใจอย่างมีความหมายของผู้เรียน

๕.๒ ประเมินจากพฤติกรรมที่นักเรียนแสดงออก เช่น ความกระตือรือร้นของผู้เรียน การให้ความเคารพต่อผู้สอน ต่อผู้เรียนด้วยกัน และต่อตนเอง การเข้าชั้นเรียนตรงเวลารวมทั้งการไป การลา การขาด

๕.๓ ประเมินจากการให้นักเรียนไปค้นคว้า การให้งานไปศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมก่อนเรียน ระหว่างเรียน และหลังการเรียน

^{๑๗} สัมภาษณ์นางพิน พงษ์พานพร นักเรียนโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่, ๒๖ ธันวาคม ๒๕๖๔.

๕.๔ ประเมินจากการให้นักเรียนทำบททดสอบ การเข้าห้องสอบตรงเวลา ทำแบบทดสอบได้ดีทั้งก่อนเรียน หลังเรียน

๔.๒ ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒

๔.๒.๑ รูปแบบการจัดการเรียนสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

จากการวิเคราะห์รูปแบบการจัดการเรียนสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ โดยคณะผู้วิจัยได้ใช้หลักทฤษฎี ๔ มากำหนดรูปแบบการจัดการเรียนสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ มีรายละเอียดการวิเคราะห์ ดังนี้

๑. ภาวิตกายบุคคล : ด้านสุขภาวะทางกาย หลักสูตรโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ มีรูปแบบของหลักสูตรที่เน้นการดูแลผู้สูงอายุ เพื่อสร้างเสริมร่างกายให้มีสุขภาวะ เรียกเป็นคำเฉพาะว่า “กายภาวนา” โดยยึดหลักการว่า ถ้าบุคคลได้รับการดูแลและพัฒนาจนมีร่างกายที่ดี มีสุขภาวะที่สมบูรณ์มั่นคงแล้ว บุคคลเช่นนี้เรียกว่า “ภาวิตกายบุคคล” คือ บุคคลที่มีกายที่เจริญแล้ว กล่าวคือการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพในทางที่เกื้อกูลและได้ผลดี^{๑๘} เช่น น้ำ อากาศ ป่าไม้ ที่อยู่อาศัย ขยะมูลฝอย อาหาร รู้จักอยู่ดีมีสุขอย่างเกื้อกูลกับธรรมชาติ และปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายอย่างมีสติ มิให้เกิดโทษ แต่ให้เกื้อกูล เป็นคุณ^{๑๙} ต่อสุขภาพของผู้สูงอายุ

การจัดการเรียนการสอนผู้สูงอายุในมิติทางกายนี้ จึงมีการดูแล ๒ ประการ กล่าวคือ ประการที่ ๑ การดูแลร่างกายด้านที่เป็นก่อนเนื้อทั้งหมดด้วยปัจจัยที่จำเป็นต่อชีวิต ตามความเหมาะสมแก่สภาพร่างกายของผู้สูงอายุ ได้แก่ (๑) การสร้างเสริมสุขภาพ ดูแล ป้องกันร่างกายจาก

^{๑๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์.พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๗๐-๗๑.

^{๑๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๒.

สภาพสิ่งแวดล้อมด้วยการสวมใส่เสื้อผ้าอาภรณ์ที่ดี มีความสะอาดปราศจากเชื้อโรค เพื่อให้ความอบอุ่นต่อร่างกาย ป้องกันความหนาว ร้อน ลม แดด และสัตว์ต่างๆ มีขุม เป็นต้น (๒) การสร้างเสริมสุขภาพ ดูแลให้ร่างกายสามารถดำรงอยู่ได้ ด้วยการปรนเปรอด้วยอาหาร ซึ่งต้องใช้ปัญญาไตร่ตรองว่าอาหารชนิดใดเป็นโทษและไม่เป็นโทษต่อร่างกายของผู้สูงอายุ (๓) การสร้างเสริมสุขภาพ ดูแลป้องกันร่างกายด้วยการสร้างอาคารที่พักอาศัยสำหรับใช้เป็นที่หลบฝน ร้อน หนาว และสัตว์ร้าย โดยเฉพาะผู้สูงอายุ ป้องกันภาวะเสี่ยงจากการเกิดอุบัติเหตุ ลื่น หกล้ม ทำให้ยากต่อการรักษาหรือเกิดทุพพลภาพตามมาในภายหลัง (๔) การดูแลรักษาสุขภาพ ด้วยยารักษาโรคต่างๆ ตามความจำเป็นต่อผู้สูงอายุยามเจ็บป่วย^{๒๐} และ ประการที่ ๒ การดูแลร่างกายด้านการใช้สอยอายุตนเองภายในมี ๒ วิธี ได้แก่ (๑) ใช้ปัญญาพิจารณาและทำการเพื่อการคุ้มครองป้องกันการเสื่อมหรือเสียหาย หรือการเกิดอันตรายอันจะเกิดขึ้นแก่ตา หู จมูก ลิ้น และกาย ความหมายในข้อนี้ก็คือ ใช้ตา หู จมูก ลิ้น และกายอย่างระมัดระวัง และ (๒) หมั่นฝึกฝนพัฒนาการใช้อินทรีย์ทั้ง ๕ ในทางที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตคือ ใช้อินทรีย์ทั้ง ๕ อย่างเป็นกุศลกรรม หลักในข้อนี้อาจเรียกสั้นๆ ว่า “การกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น” ตา ดู ฟัง อย่างมีสติ ดูเป็น ฟังเป็น ให้ได้ปัญญา และกินใช้ด้วยปัญญา เสพบริโภคปัจจัย ๔ และสิ่งของเครื่องใช้ ตลอดจนเทคโนโลยีอย่างฉลาด ให้พอดี ที่จะได้ผลตรงเต็มตามคุณค่าที่แท้จริง ไม่ลุ่มหลงมัวเมาไม่ประมาทขาดสติ^{๒๑}

๒. ภาวจิตบุคคล : ด้านสุขภาวะทางจิตใจ หลักสูตรโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ มีรูปแบบของหลักสูตรที่เน้นการดูแลผู้สูงอายุ เพื่อสร้างเสริมจิตใจให้มีสุขภาวะ เรียกเป็นคำเฉพาะว่า “จิตตาวานา” โดยยึดหลักการว่า ถ้าบุคคลได้รับการดูแลและพัฒนาจนมีจิตใจที่ดี มีสุขภาวะที่สมบูรณ์มั่นคงแล้ว เรียกบุคคลเช่นนี้ว่า “ภาวจิตบุคคล” คือ บุคคลผู้มีจิตที่เจริญแล้ว การดูแลจิตใจของผู้สูงอายุให้มีสุขภาวะหรือมีภาวะที่เป็นสุขเป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญมากประการหนึ่ง

^{๒๐} ปรับแนวคิดจากปัจจัย ๔ ที่จำเป็นพื้นฐานสำหรับพระสงฆ์ ได้แก่ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และเภสัช มาเป็น “ปัจจัยที่จำเป็นพื้นฐานสำหรับผู้สูงอายุ” ได้แก่ เสื้อผ้าอาภรณ์ อาหาร ที่พักอาศัย และยารักษาโรค; คุรยละเอียดเพิ่มเติมใน ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๘๒/๑๔๐-๑๔๑.

^{๒๑} คุรยละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), การศึกษาเริ่มต้น เมื่อกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓).

การจัดการสุขภาวะผู้สูงอายุในมิติทางจิตใจนี้ จึงต้องเป็นการดูแลที่มุ่งสร้างเสริมจิตใจให้ เกิดสภาวะจิต ๓ ลักษณะ คือ (๑) จิตมีคุณภาพ คือองกามด้วยคุณธรรม เช่น มีน้ำใจ เมตตากรุณา เผื่อแผ่ เอื้ออาทร มีมุทิตา มีศรัทธา มีความเคารพ อ่อนโยน ซื่อสัตย์ กตัญญู เป็นต้น (๒) จิตมี สมรรถภาพ คือ มีจิตใจเข้มแข็ง มั่นคง หมั่นขยัน เพียรพยายาม กล้าหาญ อดทน รับผิดชอบ มีสติ มี สมานธิ เป็นต้น (๓) จิตมีสุขภาพดี คือ มีจิตใจร่าเริง เบิกบาน สดชื่น เอิบอím โปรงโล่ง ผ่องใส และสงบ เป็นสุข^{๒๒} โดยทั่วไปมนุษย์ปุถุชนจะดูแลใจของตนด้วยการอาศัยอามิสคือหาเหยื่อล่อใจให้เพลิดเพลิน (สามิสสุข) แต่สำหรับผู้เจริญรอยตามพระอรหันต์แล้ว จะเรียนรู้การภาวนาเพื่อให้มีสุขภาวะ โดยวิธีที่ ไม่ต้องอาศัยอามิส (นิรามิสสุข)^{๒๓} โดยเฉพาะผู้สูงอายุระยะท้ายนั้น หากจิตใจยังติดยึดอยู่กับอามิส หรือวัตถุสิ่งของแล้ว ย่อมไม่สามารถตายอย่างสงบและเป็นสุขได้ เพราะความตายคือการพลัดพราก จากวัตถุหรือบุคคลอันเป็นที่รักตลอดกาล ผู้สูงอายุที่มีจิตใจยึดติดกับสิ่งเหล่านี้จึงรู้สึกกลัวตาย กลัว การพลัดพราก มีจิตใจวิตก กังวล เครียด คิดมาก เมื่อนั้นใจย่อมไม่สามารถสงบสุขได้ ส่วนบุคคลที่ สามารถปล่อยวางวัตถุหรือบุคคลอันเป็นที่รักได้ มีความสุขจากความสงบ เห็น รู้เท่าทันความจริงที่ เกิด มีความสุขภายในจากความดีที่ตนได้เคยกระทำ เมื่อนั้นจิตใจของเขาย่อมสงบสุข สามารถยอมรับ การพลัดพรากได้ ไม่รู้สึกกลัวตาย เขาย่อมตายอย่างสงบ

๓. ภาวิตศีลบุคคล : ด้านสุขภาวะทางสังคม หลักสูตรโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบล วังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่มีรูปแบบของหลักสูตรที่เน้นการดูแลผู้สูงอายุ เพื่อสร้างเสริม สังคมให้มีสุขภาวะ เรียกเป็นคำเฉพาะว่า “ศีลภาวนา” โดยยึดหลักการว่า ถ้าบุคคลได้รับการดูแลและ พัฒนาจนมีระบบศีลหรือสังคมที่ดี มีสุขภาวะที่สมบูรณ์มั่นคงแล้ว เรียกบุคคลเช่นนี้ว่า “ภาวิตศีล บุคคล” คือ บุคคลผู้มีศีลที่เจริญแล้ว กล่าวคือ มีความสัมพันธ์ที่ดี เกื้อกูล เห็นอกเห็นใจ เข้าใจต่อกัน ระหว่างผู้สูงอายุกับครอบครัว บุคคลอื่นและสังคม ตลอดจนแพทย์หรือพยาบาลที่เป็นผู้รับผิดชอบ ดูแลผู้สูงอายุยามเจ็บป่วย ความสัมพันธ์ที่ดีเหล่านี้ย่อมส่งผลต่อสุขภาวะของผู้สูงอายุให้มีกำลังใจต่อสู้ กับโรคร้ายไข้เจ็บได้อย่างไม่หวาดหวั่น ถึงแม้จะไม่สามารถรักษาโรคหรืออาการเจ็บปวดทรมานได้ แต่ ผู้สูงอายุก็ได้มีโอกาสในระยะสุดท้ายของชีวิตกับบุคคลอันเป็นที่รักและญาติๆ เพื่อนบ้านในสังคมอย่าง มีความสุข

^{๒๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ, หน้า ๑๑๓.

^{๒๓} อัง.ทก. (ไทย) ๒๐/๖๙/๑๐๓.

การจัดการสุขภาวะผู้สูงอายุในมิติทางสังคมนี้ จึงมีการดูแลผู้สูงอายุระยะท้ายในมิติทางศีลหรือสังคม กล่าวคือ มิติแห่งปฏิสัมพันธ์ต่อบุคคลในครอบครัว ญาติสนิทมิตรสหาย การปฏิสัมพันธ์ตามหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อกันตามปกติในสังคม และปฏิสัมพันธ์ต่อการปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวนี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในยามที่บุคคลในครอบครัวและในสังคมมีอาการเจ็บป่วยในระยะสุดท้ายได้อีกด้วยความสัมพันธ์ระหว่างกันใน ๒ ทิศทางดังกล่าว เป็นการแสดงให้เห็นทั้งสิทธิที่แต่ละคนในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของสังคมจะพึงได้ ในขณะที่เดียวกันก็ต้องทำหน้าที่ของตนเองเพื่อให้คนอื่นได้สิทธิด้วย

๔. ภาวิตปัญญาบุคคล : ด้านสุขภาวะทางปัญญา หลักสูตรโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ มีรูปแบบของหลักสูตรที่เน้นการดูแลผู้สูงอายุ เพื่อสร้างเสริมปัญญาให้มีสุขภาวะ เรียกเป็นคำเฉพาะในทางพระพุทธศาสนาว่า “ปัญญาภาวนา” โดยยึดหลักการว่า ถ้าบุคคลได้รับการดูแลและพัฒนาจนมีปัญญาที่ดี มีสุขภาวะที่สมบูรณ์มั่นคงแล้ว เรียกบุคคลเช่นนี้ว่า “ภาวิตปัญญาบุคคล” คือ บุคคลผู้มีปัญญาที่เจริญแล้ว

การจัดการสุขภาวะผู้สูงอายุในมิติทางปัญญานี้ จึงมีการดูแลหรือทำให้ผู้สูงอายุมีความรู้ ความคิด ความเข้าใจ ให้รู้จักคิด รู้จักพิจารณา รู้จักวินิจฉัย รู้จักแก้ปัญหา รู้จักจัดทำดำเนินการต่างๆ ด้วยปัญญาบริสุทธิ์ ซึ่งมองดูรู้ เข้าใจเหตุปัจจัย มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง หรือตามที่มันเป็น ปราศจากอคติและแรงจูงใจแอบแฝง เป็นผู้ที่ไม่เลศรอบงำบัญชาไม่ได้ ให้ปัญญาเจริญ พัฒนาจนรู้จักหยั่งเห็นความจริง เป็นอยู่ด้วยปัญญา รู้เท่าทัน เห็นแจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะ ลุถึงความบริสุทธิ์ ปลอดพ้นจากกิเลสสิ้นเชิง มีจิตใจเป็นอิสระ สุขเกษม ไร้ทุกข์^{๒๔} การดูแลด้วยความเมตตากรุณาในมิติทางปัญญาของผู้สูงอายุนี้ตามหลักพระพุทธศาสนาเรียกว่า “วิปัสสนา” คือ ปัญญาที่กำหนดรู้สังขารว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา^{๒๕} เรียกอีกอย่างว่า “วิปัสสนาภาวนา” หรือ “วิปัสสนากรรมฐาน” ดังที่ อรรถกถาอากังขยสูตร กล่าวว่า “ควรบำเพ็ญอิทธิปัญญาสิกขาด้วยวิปัสสนากัมมฐาน”^{๒๖} วิธีการปฏิบัติเพื่อสร้างปัญญาจะต้องประกอบด้วยขั้นตอนหรือกระบวนการที่สำคัญ ๓ ประการ ดังนี้ (๑) สุตมยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการฟัง หรือการศึกษาเกี่ยวกับโรคและชีวิตตนเองให้เข้าใจอย่างแท้จริงและตามความเป็นจริง (๒) จินตามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการคิด นำสิ่งที่ได้ฟัง ได้

^{๒๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), สุขภาวะองค์กรรวมแนวพุทธ, หน้า ๑๑๓-๑๑๔.

^{๒๕} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๗๓/๑๒๗.

^{๒๖} ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๖๔/๑๖๙-๑๗๐, อัง.ทสก.อ.(บาลี) ๓/๗๑/๓๕๗.

ศึกษามานี้มาคิดพิจารณา วิเคราะห์ทบทวนจนเข้าใจอย่างชัดเจน (โยนิโสมนสิการ) มีพลังและกำลังใจในการดูแลตนเองอย่างมุ่งมั่น และ (๓) ภาวนามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการอบรม ปฏิบัติบำเพ็ญ^{๒๗} จะเห็นว่า สภาวะธรรมที่นำมาพิจารณาหรือฝึกอบรมให้เกิดปัญญานั้นมีจำนวนมาก เช่น ชั้นที่ ๕ อายุตนะ ๑๒ เป็นต้น เมื่อพิจารณาโดยเนื้อหา ได้แก่ ชีวิตในส่วน ๒ ส่วนด้วยกัน คือ รูปหรือร่างกาย และนามหรือจิตใจนั่นเอง กล่าวโดยสรุป คือการพิจารณาสภาวะธรรมของร่างกายและจิตใจตามความเป็นจริง โดยยกขึ้นสู่สามัญลักษณะว่า เป็นอนิจจัง คือ ความไม่เที่ยง มีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา เป็นทุกข์ คือ เป็นสภาวะที่ทนได้ยาก บีบคั้นอยู่เป็นนิจ และเป็นอนัตตา คือ เป็นสภาพหาตัวตนมิได้ อย่างนี้จัดเป็น “วิปัสสนากัมมัฏฐาน”

นอกจากนี้ รูปแบบการจัดหลักสูตรโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ถึงแม้ว่าจะไม่ได้แยกออกเป็นชั้นๆ อย่างชัดเจน จัดการศึกษาตามความถนัดและความต้องการของผู้เรียนสูงอายุ แต่ก็ยังสอดคล้องกับรูปแบบการจัดหลักสูตรตามหลักไตรสิกขา ซึ่งมีหลักการสำคัญ ๓ ประการ ได้แก่

๑. ศีล การศึกษาด้านความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุและทางสังคม ซึ่งแยกย่อยไปอีก คือ การพัฒนาความสัมพันธ์กับวัตถุ และการพัฒนาความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์

๒. สมภาณี การพัฒนาด้านจิตใจ เช่น เรื่องของคุณธรรม ความดี เรื่องของสมรรถภาพจิตใจ ความเข้มแข็ง หมั่นเพียร อดทน ความมีสติ สมภาณี ความสุข ความสดชื่น เบิกบาน

๓. ปัญญา การพัฒนาด้านความรู้ ความเข้าใจ เน้นความรู้ตามความเป็นจริง หรือรู้ตามที่มีนเป็น

หลักสูตรโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ กำหนดการจัดหลักสูตรในลักษณะเป็น ๓ ชั้นปี คือ

ปีที่ ๑ (ศีลสิกขา) หลักสูตรขั้นต้น (BASIC) เน้นปรียัติ การเรียนการสอนในระดับพื้นฐาน เพื่อให้ผู้สูงอายุได้รับความรู้ด้านความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุและทางสังคม การพัฒนาความสัมพันธ์กับวัตถุ และการพัฒนาความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ เป็นการศึกษาให้รู้และเข้าใจ มุ่งสู่เป้าหมาย รู้จริง ซึ่งตรงกับ ศีลสิกขา

^{๒๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๙๖.

ปีที่ ๒ (สมาธิศึกษา) หลักสูตรชั้นกลาง (INTERMEDIATE) เน้นปฏิบัติ การ ศึกษาที่ให้ความรู้ในเรื่องที่ซับซ้อน การศึกษาเชิงลึก การพัฒนาการด้านจิตใจ เรื่องคุณธรรมความดี ประกอบการฝึกปฏิบัติ การลงมือกระทำ เป็นขบวนการเพื่อให้จิตมีการพัฒนาความสำนึกเพื่อความสมดุลทั้งจิตและกาย เป็นขบวนการเกื้อหนุนให้สิ่งที่รับเข้ามาในชีวิตดำเนินไปด้วยประสิทธิภาพสูงสุด มุ่งสู่เป้าหมาย รู้จริง ปฏิบัติได้ ตรงกับ สมาธิศึกษา

ปีที่ ๓ (ปัญญาศึกษา) หลักสูตรชั้นสูง (ADVANCE) เน้นปฏิเวธ เป็นการเรียนรู้เชิงวิเคราะห์ เพื่อให้รู้จักการประมวลความรู้ ขบวนการทางความรู้ เพื่อให้เกิดวิชาความรู้และปัญญา ซึ่งจะยังผลให้เกิดมีทัศนะ ความเชื่อ ค่านิยมที่ถูกต้อง ความดำริไตร่ตรองที่ชอบ และนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม มุ่งสู่เป้าหมาย รู้จริง ปฏิบัติได้ ถ้ายทอดเป็น ตรงกับ ปัญญาศึกษา

สรุปได้ว่า รูปแบบการจัดการเรียนสอนของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ตามหลักภาวนา ๔ สามารถสรุปได้ ดังนี้

๑. กายภาวนา : ด้านการพัฒนากาย คือ การพัฒนาร่างกายให้แข็งแรงมี สุขภาพดี หายโรคภัย นอกจากนี้พระพุทธศาสนายังกล่าวถึงการพัฒนาภายในความหมายว่า เป็นการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพอย่างถูกต้องดีงาม

การจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ผู้เรียนมีบทบาทหรือส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาทางกาย เรียกว่า กายภาวนา

๒. จิตภาวนา : ด้านการพัฒนาจิตใจ การพัฒนาจิต คือ การฝึกอบรมเสริม สร้างจิตใจให้สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติทั้ง ๓ คือ (๑) คุณภาพจิต การเสริมสร้างจิตใจให้ดีงาม (๒) สมรรถภาพจิตหรือความสามารถของจิต ความมีสติ ความเพียรพยายาม ความอดทน (๓) สุขภาพจิต มีจิตที่มีสุขภาพดี มีจิตใจเป็นสุขเบิกบาน

การจัดการเรียนการสอนให้ผู้เรียนเกิดแรงจูงใจสามารถนำตนเองสู่การเรียนรู้และพัฒนาตนเอง เสริมสร้างความรู้ความคิดความเข้าใจ รู้จริง เรียกว่า จิตภาวนา

๓. สីลภาวนา : ด้านการพัฒนาสังคม คือ การพัฒนาการอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยดีมีระเบียบวินัย อยู่ในกฎเกณฑ์กติกากา ชีวิตที่มีคุณภาพต่อสังคม

กระบวนการเรียนรู้แบบกลุ่มการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างนักเรียน การทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อพัฒนาทางสังคม เรียกว่า สีลภาวนา

๔. ปัญญาภาวนา : ด้านการพัฒนาปัญญา คือ พัฒนาปัญญาให้เป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจในศิลปวิทยาการ การรับรู้เรียนรู้อย่างถูกต้อง การคิดวินิจฉัยด้วยการใช้ปัญญา รู้วิธีแก้ไขปัญหา และสร้างสรรค์ความสำเร็จที่ทำให้พัฒนาตน พัฒนาชีวิตและสังคม ท้ายสุดปัญญาที่รู้เท่าทันธรรมดาของสังขาร ของโลกและชีวิต ทำให้คลายความยึดติดถือมั่น

การพัฒนาปัญญาเพื่อให้เกิดขึ้นกับตนเองได้หลายทาง ทั้งจากการคิด การเขียน การถาม การอ่าน การฟัง การดู และการลงมือปฏิบัติ โดยสามารถพัฒนาปัญญาความรู้ให้เกิดขึ้นกับตนเอง จากรายวิชาที่ต้องลงมือปฏิบัติ มีการบูรณาการจัดการเรียนการสอนตามบริบทของชุมชน เรียกว่า ปัญญาภาวนา

รูปแบบการจัดการเรียนการสอนโรงเรียนผู้สูงอายุดังกล่าวมานั้น สอดคล้องกับรูปแบบการจัดกิจกรรมตามแนววิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ กล่าวคือ การจัดการเรียนการสอนและกิจกรรมตามหลักไตรสิกขา ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้

๑. ขั้นศีล ได้แก่การให้ผู้เรียนเลือกการกระทำถูกหรือผิดในการตอบสนองสถานการณ์ที่ผู้สอนกำหนดให้ ในขั้นตอนนี้จะเกี่ยวข้องกับหลักปฏิบัติที่เรียกว่า ศีลสิกขา เป็นการควบคุมตนเองให้อยู่ในความถูกต้องทางกาย วาจา ดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุให้ความเห็นว่า ศีลมีขอบเขตตรงที่ปรากฏทางกาย วาจา เป็นการกระทำที่ทำให้ผู้ประพฤติสบายกาย ใจ และทำใจให้โลกมีสันติโดยการปฏิบัตินี้ เน้นการควบคุมตนเอง และศีลไม่ใช่พิธีรีตอง

๒. ขั้นการกำหนดสมาธิ เป็นการฝึกขั้นต้นในการควบคุมสติให้ระลึกอยู่กับลมหายใจ เพื่อความระลึกรู้แน่วแน่ที่จุดเดียว ในขั้นตอนนี้จะเกี่ยวข้องกับหลักปฏิบัติที่เรียกว่า จิตสิกขา คือ การปฏิบัติเพื่อดำรงสภาพจิตใจให้ปกติมั่นคงต่อความดี โดยทั่วไป บุคคลมีจิตสมาธิอยู่แล้วโดยธรรมชาติ และบุคคลควรฝึกให้เป็นสมาธิด้วย ดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวถึงจิตสิกขามีใจความว่า จิตสิกขาเป็นการฝึกเพื่อบังคับความคิดให้เป็นไปตามที่เราต้องการ ให้มีความสามารถในการข่มใจ มีความอดทนในการต่อสู้กับกิเลส เพราะมีกำลังใจในการพิจารณาสภาวธรรมเพื่อสร้างปัญญาตามต้องการ จิตสิกขา มีหลักในการปฏิบัติโดยย่อ ๒ ขั้น ดังนี้ (๑) เลือกที่สังัดไม่พลุกพล่าน แล้วเลือกอารมณ์ในการเพ่งที่สะดวกที่สุด เช่น การเพ่งลมหายใจ (๒) ปรับปรุงอารมณ์ให้แปรไปตามที่ต้องการ เช่น การกำหนดเป็นดวงแก้ว อารมณ์ที่ปรุงแต่งนี้ไม่ใช่ของจริง เพียงแต่เป็นการฝึกบังคับจิต ซึ่งจะเกิดความชำนาญในการบังคับจิต ดังที่ พระราชวรมุนี กล่าวว่า การนั่งนิ่งๆ ไม่ใช่ตัวสมาธิ สมาธินั้นต้องมีองค์ประกอบเป็นความแน่วแน่ มั่นคง หนักแน่นของจิต ที่จะนำไปใช้ในการทำกิจกรรมต่างๆ อย่าง วิธีฝึกจิตในขั้นสมาธิมีหลายอย่าง เช่น ฝึกให้คนอยู่กับกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่มีโอกาสยุ่งกับความชั่ว วิธีเอาความดี

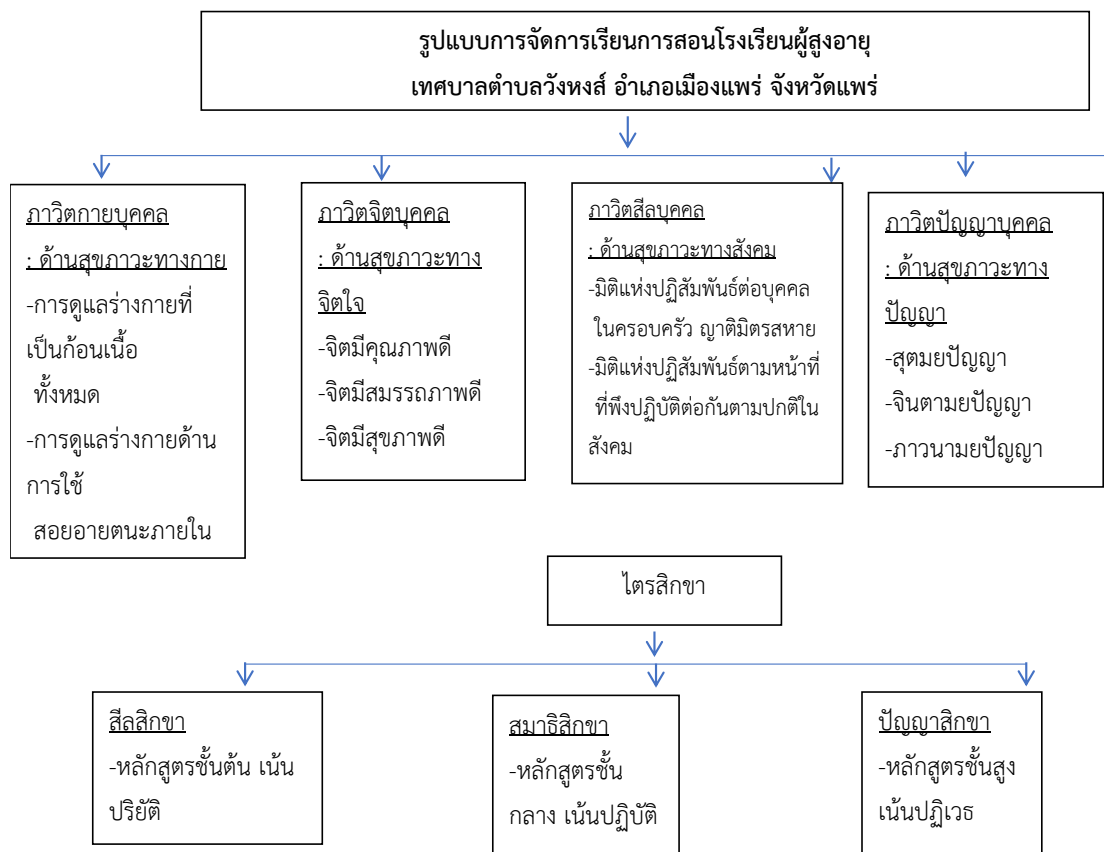
เข้าชม หรือผูกมัดจิตใจไว้กับสิ่งใดบางอย่าง แบบที่เรียกว่า อุดมคติ ฝึกสมาธิที่เรียกว่า วิปัสสนา คือ ขั้นที่เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงจนเปลี่ยนค่านิยม มีโลกทัศน์และชีวทัศน์อย่างใหม่ได้ โดยเฉพาะการมีจิตจดจ่ออยู่กับกิจกรรมที่ทำนั้น นับว่าเป็นการฝึกสมาธิได้เป็นอย่างดีสำหรับผู้สูงอายุนี้

๓. ขั้นพิจารณาด้วยปัญญา เป็นขั้นตอนสุดท้ายหลังจากการฝึกสมาธิระยะหนึ่ง จนสามารถระลึกภูมิตั้งใจที่จุดเดียวจึงทำให้พิจารณาว่าสถานการณ์ที่เลือกกระทำครั้งแรกนั้นเหมาะสมหรือไม่ อะไรผิด อะไรถูก จนสามารถเลือกปฏิบัติได้ถูกต้องเหมาะสมอย่างสมเหตุสมผล ในขั้นตอนนี้จะเกี่ยวกับหลักปฏิบัติที่ว่า ปัญญาศึกษา เป็นการกำหนดความเข้าใจสิ่งต่างๆ ตามสภาพที่เป็นจริง โดยเน้นการมองเห็นอย่างนั้นจริง ไม่ใช่การคาดเดาคำนวณเอาเองแล้วกำหนดหลักความประพฤติของตน ให้ดำรงความดีไม่เป็นภัยต่อตนเองและผู้อื่น ดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวว่า ปัญญาศึกษา คือ การพิจารณาเห็นอริยสัจไตรลักษณ์ จนละความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งที่ไม่มีการสละตัวตนแท้จริงลงได้ การฝึกในขั้นพิจารณาด้วยปัญญานี้ ผู้สอนอาจให้ผู้เรียนพิจารณาความคิดความรู้สึกของตนเองจนเข้าใจดีตามสภาพความจริง หรือสามารถแก้ไขสถานการณ์ที่กำหนดให้ได้อย่างสมเหตุสมผล ขั้นตอนการจัดการเรียนรู้แบบไตรสิกขา ปัญญาที่เกิดจากการมีจิตจดจ่อต่อกรรมจนสามารถเข้าใจและเรียนรู้ได้ ตลอดถึงสามารถนำไปปฏิบัติใช้จริงในชีวิตประจำวันได้ เมื่ออารมณ์ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อความสุขกายสบายใจเกิดขึ้น

ดังนั้น รูปแบบการจัดการเรียนสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ดังกล่าวมาทั้งหมดนี้ นับได้ว่าเป็นจุดแข็งของโรงเรียนผู้สูงอายุ เพราะเป็นวิถีวัฒนธรรมที่เคยเสพคุ้นมาแล้ว และเป็นกระบวนการที่ฝังอยู่ในความรู้สึกของผู้เข้าศึกษา ทำให้การบริหารหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนโรงเรียนผู้สูงอายุเพื่อการเสริมสร้างสภาวะและสวัสดิการผู้สูงอายุมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

๔.๓ องค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัย

องค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัย เรื่อง รูปแบบการจัดการเรียนการสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ปรากฏตามแผนที่ความคิด (Mind Mapping) และคำอธิบาย ดังต่อไปนี้

จากแผนที่ความคิด ๔.๓ รูปแบบการจัดการเรียนการสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ๔ ประการอธิบายได้ดังนี้

๑. ภาวิตกายบุคคล : ด้านสุขภาวะทางกาย ๑) การดูแลร่างกายด้านที่เป็นก้อนเนื้อทั้งหมดด้วยปัจจัยที่จำเป็นต่อชีวิต ได้แก่ (๑) ดูแล ป้องกันร่างกายจากสภาพสิ่งแวดล้อม (๒) ดูแลให้ร่างกายสามารถดำรงอยู่ได้ ด้วยการปรนเปรอด้วยอาหาร (๓) ดูแลป้องกันร่างกายด้วยการสร้างอาคารที่พักอาศัย และ ๒) การดูแลร่างกายด้านการใช้สอยอายุตนเองภายใน ได้แก่ (๑) ใช้ปัญญาพิจารณาและทำการเพื่อการคุ้มครองป้องกันการเสื่อมหรือเสียหาย และ (๒) หมั่นฝึกฝนพัฒนาการใช้อินทรีย์ทั้ง ๕ ในทางที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต

๒. ภาวิตจิตบุคคล : ด้านสุขภาวะทางจิตใจ ๑) จิตมีคุณภาพ คือองกวมด้วยคุณธรรม เช่น มีน้ำใจ เมตตากรุณา เผื่อแผ่ เอื้ออารี มีมุทิตา มีศรัทธา มีความเคารพ อ่อนโยน ซื่อสัตย์ กตัญญู เป็นต้น ๒) จิตมีสมรรถภาพ คือ มีจิตใจเข้มแข็ง มั่นคง หมั่นขยัน เพียรพยายาม กล้าหาญ อดทน

รับผิดชอบ มีสติ มีสมาธิ เป็นต้น และ ๓) จิตมีสุขภาพดี คือ มีจิตใจร่าเริง เบิกบาน สดชื่น เอิบอ้อม โปร่งโล่ง ผ่องใส และสงบเป็นสุข

๓. ภาวิตสี่ลบุคคล : ด้านสุขภาวะทางสังคม ๑) มิติแห่งปฏิสัมพันธ์ต่อบุคคลในครอบครัว ญาติสนิทมิตรสหาย และ ๒) การปฏิสัมพันธ์ตามหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อกันตามปกติ

๔. ภาวิตปัญญาบุคคล : ด้านสุขภาวะทางปัญญา ๑) สุตมยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการฟัง หรือการศึกษาเกี่ยวกับโรคและชีวิตตนเองให้เข้าใจอย่างแท้จริงและตามความเป็นจริง ๒) จินตามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการคิด นำสิ่งที่ได้ฟัง ได้ศึกษามานั้นมาคิดพิจารณา วิเคราะห์ ทบทวนจนเข้าใจอย่างชัดเจน (โยนิโสมนสิการ) มีพลังและกำลังใจในการดูแลตนเองอย่างมุ่งมั่น และ ๓) ภาวนามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการอบรม ปฏิบัติบำเพ็ญ

กำหนดการจัดหลักสูตรในลักษณะเป็น ๓ ชั้นปี ตามแบบไตรสิกขา (การศึกษา ๓ อย่าง) คือ

ปีที่ ๑ สीलสิกขา หลักสูตรขั้นต้น (BASIC) เน้นปรียติ การเรียนการสอนในระดับพื้นฐาน เพื่อให้ผู้สูงอายุได้รับความรู้ด้านความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุและทางสังคม

ปีที่ ๒ สมာธิสสิกขา หลักสูตรชั้นกลาง (INTERMEDIATE) เน้นปฏิบัติ การศึกษาที่ให้ความรู้ในเรื่องที่ซับซ้อน การศึกษาเชิงลึก การพัฒนาการด้านจิตใจ

ปีที่ ๓ ปัญญาสิกขา หลักสูตรขั้นสูง (ADVANCE) เน้นปฏิเวธ เป็นการเรียนรู้เชิงวิเคราะห์ เพื่อให้รู้จักการประมวลความรู้ ขบวนการทางความรู้ เพื่อให้เกิดวิชาความรู้และปัญญา

บทที่ ๕

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการจัดการเรียนสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่” มีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษาการจัดการเรียนสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ และ ๒) เพื่อเสนอรูปแบบการจัดการเรียนสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) คณะผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) พระสงฆ์ ผู้บริหาร คุณครู และนักเรียนผู้สูงอายุ จำนวน ๑๐ คน สรุปผลการศึกษาวิจัย ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑.๑ การจัดการเรียนสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

จากการศึกษาวิจัยพบว่า การจัดการเรียนสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ มี ๔ ด้านที่สำคัญ ประกอบไปด้วย

๑. หลักการจัดการเรียนการสอน

๑) แบบเน้นตัวผู้เรียน การจัดแบบมุ่งสนองความต้องการของนักเรียนผู้สูงอายุ ๒) แบบเน้นความรู้ความสามารถ เป็นการจัดการเรียนการสอนแบบรู้จริงและลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง ๓) แบบเน้นประสบการณ์ การเรียนการสอนโดยมุ่งให้ผู้เรียนผ่านประสบการณ์ การนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ ๔) แบบเน้นทักษะกระบวนการ เน้นการสืบค้น การแบ่งกลุ่มศึกษา ๕) แบบเน้นการบูรณาการ มีการบูรณาการการจัดการเรียนการสอนตามบริบทของชุมชน การนำความรู้จากการเรียนการสอนไปใช้ในการชีวิตประจำวัน เช่น การดูแลสุขภาพตนเอง การปรับตนเองเข้ากับสังคม และการนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการชีวิตประจำวัน

๒. ทฤษฎีการจัดการเรียนการสอน

๑) กระบวนการแบบกลุ่ม เพื่อให้มีการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างนักเรียนผู้สูงอายุ การทำกิจกรรมร่วมกัน ๒) การเรียนรู้แบบร่วมแรงร่วมใจ เป็นการเรียนรู้โดยจัดสภาพแวดล้อมทางการ

เรียนรู้ให้นักเรียนผู้สูงอายุได้เรียนรู้ร่วมกันแบบกลุ่มอีกวิธีหนึ่ง เช่น ชมรมหัตถกรรมบายศรี ชมรมหัตถกรรมพื้นบ้าน ชมรมดนตรีพื้นบ้าน ๓) การเรียนรู้แบบสรรค์สร้างความรู้ เป็นวิธีการเรียนรู้ที่ผู้เรียนต้องแสวงหาความรู้ความเข้าใจด้วยตนเอง

๓. การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

๑) การจัดกิจกรรม เนื้อหาสาระการเรียนการสอนของโรงเรียนผู้สูงอายุ สอดคล้องกับความต้องการของนักเรียนผู้สูงอายุ ในด้านการดูแลสุขภาพ ด้านสังคมวัฒนธรรม และด้านพระพุทธศาสนา ๒) ฝึกทักษะ กระบวนการจัดการเรียนการสอน เป็นการประยุกต์ความรู้ของอาจารย์และวิทยากรผู้บรรยาย เพื่อตอบโจทย์และความต้องการของนักเรียนผู้สูงอายุ ในการฝึกทักษะการแก้ไขปัญหาด้านสุขภาพ ด้านสังคม และการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ ๓) จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ๔) ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศการเรียนการสอนได้ดี มีการส่งเสริมสนับสนุนให้ครูหรือวิทยากรใช้สื่อการเรียน และอำนวยความสะดวกด้านอุปกรณ์ในการเรียนรู้จากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ ๕) การจัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ทุกสถานที่

๔. อาจารย์ผู้สอน

๑) อาจารย์ผู้สอนมีความสามารถอธิบายรายวิชาที่รับผิดชอบด้วยสื่อและภาษาที่เข้าใจง่าย ใช้กิริยาวาจาที่เหมาะสม มีการยกตัวอย่างประกอบการเรียน อีกทั้งผู้สอนมีความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาที่สอนเป็นอย่างดี สามารถถ่ายทอดเนื้อหาได้ดี ๒) อาจารย์ผู้สอนใช้เทคนิคด้วยการตั้งคำถาม เพื่อกระตุ้นให้นักเรียนได้คิด มีการโต้ตอบกันในชั้นเรียนระหว่างผู้สอนและผู้เรียน ๓) อาจารย์ผู้สอนได้จัดให้มีสื่อการเรียนการสอนประกอบด้วย มีการใช้คอมพิวเตอร์ช่วยสอน ทำให้นักเรียนผู้สูงอายุมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ที่ดี ๔) อาจารย์ผู้สอนมีการนำสื่อและอุปกรณ์การสอนที่หลากหลายรูปแบบ เช่น สื่อธรรมชาติ สื่อสิ่งพิมพ์ มาใช้ในการเรียนการสอน

๕. การประเมินการจัดการเรียนการสอน

๑) ประเมินจากความสนใจ ได้แก่ ความสนใจของผู้เรียน ความสนใจในเรื่องวิธีการเรียนรู้ แรงจูงใจ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การเข้าใจอย่างมีความหมายของผู้เรียน ๒) ประเมินจากพฤติกรรมที่นักเรียนแสดงออก เช่น ความกระตือรือร้นของผู้เรียน การให้ความเคารพต่อผู้สอนต่อผู้เรียนด้วยกัน และต่อตนเอง การเข้าชั้นเรียนตรงเวลา รวมทั้งการไป การลา การขาด ๓) ประเมินจากการให้นักเรียนไปค้นคว้า การให้งานไปศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม ก่อนเรียน ระหว่างเรียน และหลังการเรียน และ ๔) ประเมินจากการให้นักเรียนทำบททดสอบ การเข้าห้องสอบตรงเวลา ทำแบบทดสอบได้ดีทั้งก่อนเรียน หลังเรียน

๕.๑.๒ รูปแบบการจัดการเรียนสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุ เทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

จากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบการจัดการเรียนสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ สรุปได้ว่า

๑. ภาวิตกายบุคคล : ด้านสุขภาวะทางกาย หลักสูตรโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ มีรูปแบบของหลักสูตรที่เน้นการดูแลผู้สูงอายุ เพื่อสร้างเสริมร่างกายให้มีสุขภาพะ เรียกเป็นคำเฉพาะว่า “กายภาวนา” โดยยึดหลักการว่า ถ้าบุคคลได้รับการดูแลและพัฒนาจนมีร่างกายที่ดี มีสุขภาพะที่สมบูรณ์มั่นคงแล้ว บุคคลเช่นนี้เรียกว่า “ภาวิตกายบุคคล” คือ บุคคลที่มีกายที่เจริญแล้ว กล่าวคือการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพในทางที่เกื้อกูลและได้ผลดี^๑ เช่น น้ำ อากาศ ป่าไม้ ที่อยู่อาศัย ชะยะมูลฝอย อาหาร รู้จักอยู่ดีมีสุขอย่างเกื้อกูลกับธรรมชาติ และปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายอย่างมีสติ มิให้เกิดโทษ แต่ให้เกื้อกูล เป็นคุณต่อสุขภาพของผู้สูงอายุ

๒. ภาวิตจิตบุคคล : ด้านสุขภาวะทางจิตใจ หลักสูตรโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ มีรูปแบบของหลักสูตรที่เน้นการดูแลผู้สูงอายุ เพื่อสร้างเสริมจิตใจให้มีสุขภาพะ เรียกเป็นคำเฉพาะว่า “จิตตภาวนา” การจัดการสุขภาวะผู้สูงอายุในมิติทางจิตใจนี้ จึงต้องเป็นการดูแลที่มุ่งสร้างเสริมจิตใจให้เกิดสภาวะจิต ๓ ลักษณะ คือ (๑) จิตมีคุณภาพ คือ งามงามด้วยคุณธรรม เช่น มีน้ำใจ เมตตากรุณา เพื่อแม่ เอื้ออารี มีมุทิตา มีศรัทธา มีความเคารพอ่อนโยน ซื่อสัตย์ กตัญญู เป็นต้น (๒) จิตมีสมรรถภาพ คือ มีจิตใจเข้มแข็ง มั่นคง มั่นชยัน เพียรพยายาม กล้าหาญ อดทน รับผิดชอบ มีสติ มีสมาธิ เป็นต้น (๓) จิตมีสุขภาพดี คือ มีจิตใจร่าเริง เบิกบาน สดชื่น เอิบอิม โปร่งโล่ง ผ่องใส และสงบ

๓. ภาวิตศีลบุคคล : ด้านสุขภาวะทางสังคม หลักสูตรโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่มีรูปแบบของหลักสูตรที่เน้นการดูแลผู้สูงอายุ เพื่อสร้างเสริมสังคมให้มีสุขภาพะ เรียกเป็นคำเฉพาะว่า “ศีลภาวนา” โดยยึดหลักการว่า ถ้าบุคคลได้รับการดูแลและพัฒนาจนมีระบบศีลหรือสังคมที่ดี มีสุขภาพะที่สมบูรณ์มั่นคงแล้ว เรียกบุคคลเช่นนี้ว่า “ภาวิตศีลบุคคล” คือ บุคคลผู้มีศีลที่เจริญแล้ว กล่าวคือ มีความสัมพันธ์ที่ดี เกื้อกูล เห็นอกเห็นใจ เข้าใจต่อกันระหว่างผู้สูงอายุกับครอบครัว บุคคลอื่นและสังคม ตลอดจนแพทย์หรือพยาบาลที่เป็นผู้รับผิดชอบ

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พรีนติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๗๐-๗๑.

ดูแลผู้สูงอายุยามเจ็บป่วย ความสัมพันธ์ที่ดีเหล่านี้ย่อมส่งผลต่อสุขภาพของผู้สูงอายุให้มีกำลังใจต่อสู้กับโรคร้ายไข้เจ็บได้อย่างไม่หวาดหวั่น ถึงแม้จะไม่สามารถรักษาโรคหรืออาการเจ็บปวดทรมานได้ แต่ผู้สูงอายุก็ได้มีโอกาสในระยะสุดท้ายของชีวิตกับบุคคลอันเป็นที่รักและญาติๆ เพื่อนบ้านในสังคมอย่างมีความสุข การจัดการสุขภาพของผู้สูงอายุในมิติทางสังคมนี้ จึงมีการดูแลผู้สูงอายุระยะท้ายในมิติทางศีลหรือสังคม กล่าวคือ มิติแห่งปฏิสัมพันธ์ต่อบุคคลในครอบครัว ญาติสนิทมิตรสหาย การปฏิสัมพันธ์ตามหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อกันตามปกติในสังคม และปฏิสัมพันธ์ต่อการปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวนี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในยามที่บุคคลในครอบครัวและในสังคมมีอาการเจ็บป่วยในระยะสุดท้ายได้อีกด้วยความสัมพันธ์ระหว่างกันใน ๒ ทิศทางดังกล่าว เป็นการแสดงให้เห็นถึงสิทธิที่แต่ละคนในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของสังคมจะพึงได้ ในขณะเดียวกันก็ต้องทำหน้าที่ของตนเองเพื่อให้คนอื่นได้สิทธิด้วย

๔. ภาวิตปัญญาบุคคล : ด้านสุขภาพทางปัญญา หลักสูตรโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ มีรูปแบบของหลักสูตรที่เน้นการดูแลผู้สูงอายุ เพื่อสร้างเสริมปัญญาให้มีสุขภาพะ เรียกเป็นคำเฉพาะในทางพระพุทธศาสนาว่า “ปัญญาภาวนา” โดยยึดหลักการว่า ถ้าบุคคลได้รับการดูแลและพัฒนาจนมีปัญญาที่ดี มีสุขภาพะที่สมบูรณ์มั่นคงแล้ว เรียกบุคคลเช่นนี้ว่า “ภาวิตปัญญาบุคคล” คือ บุคคลผู้มีปัญญาที่เจริญแล้ว การจัดการสุขภาพะของผู้สูงอายุในมิติทางปัญญา นี้ จึงมีการดูแลหรือทำให้ผู้สูงอายุมีความรู้ ความคิด ความเข้าใจ ให้รู้จักคิด รู้จักพิจารณา รู้จักวินิจฉัย รู้จักแก้ปัญหา รู้จักจัดทำดำเนินการต่างๆ ด้วยปัญญาบริสุทธิ์”

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัย เรื่อง “รูปแบบการจัดการเรียนสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่” คณะผู้วิจัยขอเสนอแนะ ดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. โรงเรียนผู้สูงอายุ กำหนดเป็นนโยบายให้นำหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนที่ได้ศึกษาไว้แล้วนี้ ไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม

๒. ส่วนราชการและองค์กรที่เกี่ยวข้อง ร่วมกำกับ ติดตาม และประเมินผล การใช้หลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนในการจัดการสุขภาพะและสวัสดิการผู้สูงอายุนี้

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

๑. ด้านหลักสูตร ควรมีการจัดทำคู่มือหลักสูตรโรงเรียนผู้สูงอายุในการจัดการสุขภาพะและสวัสดิการผู้สูงอายุ ครอบคลุมทั้ง ๔ ด้าน คือ ด้านสุขภาพะทางกาย ด้านสุขภาพะทางจิตใจ ด้านสุขภาพะทางสังคม และด้านสุขภาพะทางปัญญา ควรมีเนื้อหาวิชาไม่ยากเกินไป เข้าใจง่าย น่าสนใจ และมี

รูปแบบที่หลากหลาย จะช่วยให้การเรียนการสอนของนักเรียนสูงอายุ ฟังพอใจหรือเป็นไปได้ในทิศทางเดียวกัน ควรมีการจัดทำหลักสูตรให้สอดคล้องกับนโยบายผู้สูงอายุจากภาครัฐ และบริบทความต้องการของนักเรียนผู้สูงอายุแต่ละพื้นที่

๒. ด้านการจัดการเรียนการสอนและเทคนิคการสอน ควรมีการจัดทำคู่มือการจัดการเรียนการสอนโรงเรียนผู้สูงอายุในการจัดการสุขภาวะและสวัสดิการผู้สูงอายุ ตามแนวภาวนา ๔ ตามจุดมุ่งหมายของการพัฒนาผู้เรียนทั้ง ๔ ด้าน คือ กายภาวนา (การพัฒนากาย) จิตตภาวนา (การพัฒนาจิต) สीलภาวนา (การพัฒนาสังคม) และ ปัญญาภาวนา (การพัฒนาปัญญา) ควรมีงบประมาณสนับสนุนการผลิตสื่อการเรียนการสอน วัสดุอุปกรณ์ ให้มีความพร้อมต่อการจัดการเรียนการสอนสำหรับนักเรียนสูงอายุ

๕.๓.๓ ข้อเสนอเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรศึกษาองค์ประกอบ รูปแบบ การพัฒนาหลักสูตรและกิจกรรมเพื่อการเสริมสร้างสุขภาวะผู้สูงอายุ

๒. ควรศึกษาประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการใช้หลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนโรงเรียนผู้สูงอายุ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

๑.๑ ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

๑.๒ ข้อมูลทุติยภูมิ

๑.๑.๑ หนังสือ

กชกร สังขชาติ. **ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับผู้สูงอายุ**. ชลบุรี: ภาควิชาการศึกษาจากระบบ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๓๘.

กรมกิจการผู้สูงอายุ. **คู่มือโรงเรียนผู้สูงอายุ**. กรุงเทพมหานคร: กองส่งเสริมศักยภาพผู้สูงอายุ, ๒๕๕๙.

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. **คู่มือการจัดการสาระการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔**. กรุงเทพมหานคร: องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, ๒๕๔๕.

เกษม ต้นติผลาชีวะ และกุลยา ต้นติผลาชีวะ. **การรักษาสุขภาพในวัยผู้สูงอายุ**. กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๘.

คณะกรรมการดำเนินการจัดกิจกรรมปีสากลว่าด้วยผู้สูงอายุด้านวิชาการ. **ผู้วัยสูงอายุด้วยคุณภาพ: เอกสารประกอบการประชุมวิชาการแห่งชาติว่าด้วยผู้สูงอายุ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

จรัสวรรณ เทียนประภาส และพัชรี ต้นศิริ. **การพยาบาลผู้สูงอายุ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการพัฒนาตำราสาขาพยาบาลศาสตร์ คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๖.

ชูศักดิ์ เวชแพทย์. **สรีรวิทยาของผู้สูงอายุ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: ศุภานิชการพิมพ์, ๒๕๓๘.

ทิตนา แคมมณี. **ศาสตร์การสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

บรรลุ ศิริพานิช. **คู่มือผู้สูงอายุ ฉบับสมบูรณ์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๘.

_____. **ผู้สูงอายุไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๒.

- บุญชุม ศรีสะอาด. **การพัฒนาการสอน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: ชมรมเด็ก, ๒๕๔๑.
- ปรัชญา เวสารัชช์. **หลักการจัดการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักปฏิรูปการศึกษา, ๒๕๔๕.
- ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์. **การบริหารงานวิชาการ**. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ดี, ๒๕๔๒.
- _____ . **จิตวิทยาการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์สื่อเสริมกรุงเทพ, ๒๕๔๘.
- พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปัญโญ. **ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์**. เชียงใหม่: บริษัท
ประชากรธุรกิจ, ๒๕๕๘.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). **พุทธธรรมกับการพัฒนาชีวิต**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา,
๒๕๔๐.
- _____ . **รู้หลักก่อนแล้วศึกษาและสอนให้ได้ผล**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์สวยจำกัด,
๒๕๔๗.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๗.
กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.
- _____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.
- _____ . **พุทธธรรม ฉบับปรับขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๙. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๕๗.
- _____ . **วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: ศยาม, ๒๕๕๓.
- _____ . **หลักแม่บทของการพัฒนาตน**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- มานิช ตันชวณิชย์. **การศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์**. ขอนแก่น: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น,
๒๕๓๕), หน้า ๗๖.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๖**. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์,
๒๕๔๒.
- วัลลภา เทพหัสดิน ณ อยุธยา. **การพัฒนาการเรียนการสอนทางอุดมศึกษา**. กรุงเทพมหานคร:
ภาควิชาอุดมศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- วิชัย วงษ์ใหญ่. **การพัฒนาหลักสูตรแบบครบวงจร**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๔๓.
- ศรีเรื่อน แก้วกังวาน. **จิตวิทยาพัฒนาการชีวิตทุกช่วงวัย: วัยรุ่น-วัยสูงอายุ**. กรุงเทพมหานคร:
ภาควิชาจิตวิทยา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕.
- สงัด อุทรานันท์. **เทคนิคการจัดการเรียนการสอนอย่างเป็นระบบ**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร:
ภาควิชาการบริหารการศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒.
- สถิตี วงศ์สุวรรณค์. **จิตวิทยาการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บำรุงสาสน์, ๒๕๒๕.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. **สังคมวิทยาภาวะสูงอายุ: ความเป็นจริงและการคาดการณ์ในสังคมไทย.**

กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

สายหยุด จำปาทอง. **แนวคิดในการพัฒนางานทางวิชาการของวิทยาลัยครู.** กรุงเทพมหานคร:

กรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๑.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒.**

กรุงเทพมหานคร: พริกหวานกราฟฟิค, ๒๕๔๒.

สำนักงานปลัดทบวงมหาวิทยาลัย. **ประมวลเกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรของทบวงมหาวิทยาลัยและ**

หนังสือเวียนที่เกี่ยวข้อง. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

สุชา จันทน์เอม. **จิตวิทยาทั่วไป ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: บริษัทโรง

พิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๔๑.

สุมล อมรวิวัฒน์. **พระพุทธศาสนาของมนุษย์.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ การศาสนากรมการศาสนา,

๒๕๔๕.

สุมิตร คุณานุกร. **การบริหารโรงเรียนด้านวิชาการ.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๐.

สุวิทย์ หิรัณยภรณ์ และคณะ. **พจนานุกรมศัพท์การศึกษา.** กรุงเทพมหานคร: บริษัทไอ.คิว.บุ๊คเซ็น

เตอร์ จำกัด, ๒๕๔๐.

สุวิมล ติรกานันท์. **ระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

อาภรณ์ ใจเที่ยง. **หลักการสอน (ฉบับปรับปรุง).** กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๐.

อาภา ใจงาม. **การพยาบาลผู้ใหญ่และผู้สูงอายุ.** กรุงเทพมหานคร: สถาบันบรมราชชนก, ๒๕๓๘.

๑.๑.๒ บทความ

กิตติชัย สุธาสิโนบล. “การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการตามแนวพุทธเพื่อ

สะท้อนแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในบริบทแห่งสังคมไทยยุคปัจจุบัน”. บทความวิจัย. **วารสารพฤติกรรมศาสตร์เพื่อการพัฒนา.** ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (มกราคม ๒๕๕๖): ๑๔๙-๑๖๔.

ณรงค์ ปัดแก้ว. “รูปแบบและกระบวนการจัดการโรงเรียนผู้สูงอายุในจังหวัดลำปาง”. บทความวิจัย.

วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง. ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๖๓): ๔๓-๕๘.

มงคลกิตต์ ไหวหารเสาวภาคย์ และเสาวนีย์ ไชยกุล. “โรงเรียนผู้สูงอายุ: หลักสูตรและการจัดการเรียน

การสอน”. บทความวิจัย. **วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์.** ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๓): ๔๒๑-๔๓๔.

พระครูใบฎีกาอภิชาติ ธมฺมสุทฺโธ และสัญญา สดประเสริฐ. “กระบวนการพัฒนาพหุพลังของผู้สูงอายุด้วยการใช้ชุดกิจกรรมภาวนา ๔”. บทความวิจัย. วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์. ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑๐ (ธันวาคม ๒๕๖๒): ๕๖๑๒-๕๖๒๕.

เกรียงศักดิ์ นิลทะการ และปานจิตร สุกุลาลัย. “หลักภาวนา ๔ กับการดูแลของผู้ป่วยโรคเบาหวาน”. บทความวิชาการ. วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๓): ๘๔๓-๘๕๒.

นวินดา นิลวรรณ และคณะ. “การประยุกต์ใช้หลักภาวนา ๔ ตามแนวพระพุทธศาสนาสู่สังคมผู้สูงอายุ”. บทความวิจัย. วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์. ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๓ (มีนาคม ๒๕๖๓): ๓๘-๔๙.

วิจิต คะนิงสุขเกษม. “ผู้สูงอายุและการออกกำลังกาย”. วารสารใกล้หมอ. ปีที่ ๒๗ ฉบับที่ ๖ (กรกฎาคม ๒๕๕๖): ๔๖.

๑.๑.๓ รายงานการวิจัย

ศิริลักษณ์ คัมภีรานนท์ และคณะ. “การพัฒนารูปแบบการส่งเสริมการเรียนรู้ และการจัดการเรียนการสอนในหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์ที่มุ่งตอบสนองทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑: กรณีศึกษา หมวดรายวิชาเฉพาะ หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์”. รายงานการวิจัย. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์: มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา, ๒๕๕๙. จำนวน ๑๘๓.

๑.๑.๔ วิทยานิพนธ์

พระพรศักดิ์ ธมฺวโร (วรณวงศ์). “ความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา โรงเรียนวัดเวตวันธรรมาวาส เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

๑.๑.๕ สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ พระครูวิมลขันติพลากร. เจ้าคณะตำบลวังหงส์-ท่าข้าม อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่.

สัมภาษณ์ นายดำรงศักดิ์ คำมัน. ผู้อำนวยการโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่.

สัมภาษณ์ นางยลกานต์ สุขภัทรสิริ. รองผู้อำนวยการโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่.

สัมภาษณ์ นายพิเชษฐ์ หงส์สินสี. คุณครูโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่.

สัมภาษณ์ นางสมคิด ดวงตาดำ. คุณครูโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่.

สัมภาษณ์ นายมนู อนุวงศ์. นักเรียนโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่.

สัมภาษณ์ นายบัน โปรงเส็ง. นักเรียนโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่.

สัมภาษณ์ นางประทุม เทศะ. นักเรียนโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่.

สัมภาษณ์ นางทองหน่วย ม้ายอง. นักเรียนโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่.

สัมภาษณ์ นางพิณ พงษ์พนาพร. นักเรียนโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่.

๑.๑.๖ สื่อออนไลน์

กรมกิจการผู้สูงอายุ. **คู่มือโรงเรียนผู้สูงอายุ**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://www.dop.go.th/download/knowledge/th1605680859-197_0.pdf [๕ เมษายน ๒๕๖๔]

2. ภาษาอังกฤษ :

2.1 SECONDARY SOURCES:

2.1.1 Books

J. KaGan and E. Havemann. **Psychology : An Introduction.**, 2nd edition. United States of America: Harcourt Brace Jovanovich, Inc., 1972.

A. P. Sperlong. **Psychology Made Simple**. Great Britain: W. H. Allen & Company, inc., 1967.

E. R. Hilgard. **Introduction to Psychology**. United States of America: Harcourt Brace & World, inc., 1962.

M. L. Bigge, P. M. Hunt. **Psychology Foundations of Education**. New York: Haper & Row, Publishers, 1968.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.
รายชื่อกลุ่มตัวอย่าง

สัมภาษณ์ พระครูวิมลขันติพลากร. เจ้าคณะตำบลวังหงส์-ท่าข้าม อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่.

สัมภาษณ์ นายดำรงศักดิ์ คำมัน. ผู้อำนวยการโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่.

สัมภาษณ์ นางยลกานต์ สุขภัทรสิริ. รองผู้อำนวยการโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่.

สัมภาษณ์ นายพิเชษฐ์ หงส์สินสี. คุณครูโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่.

สัมภาษณ์ นางสมคิด ดวงตาดำ. คุณครูโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่.

สัมภาษณ์ นายมนู อนุวงศ์. นักเรียนโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่.

สัมภาษณ์ นายปิ่น โปรงเส็ง. นักเรียนโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่.

สัมภาษณ์ นางประทุม เทสะ. นักเรียนโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่.

สัมภาษณ์ นางทองหน่วย ม้ายอง. นักเรียนโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่.

สัมภาษณ์ นางพิณ พงษ์พนาพร. นักเรียนโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่.

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยสงฆ์แพร่ โทร. ๐-๕๔๖๔-๖๕๘๕ ต่อ ๑๐๔

ที่ อว ๘๐๔๓.๕.๑(๕)/ว๑๑ วันที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๖๔

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อทำวิจัย

เจริญพร นางพิน พงษ์พานพร นักเรียนโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

ด้วยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ ได้อนุมัติโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๔ เรื่อง รูปแบบการจัดการเรียนการสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ โดยมีพระวุฒิชัย ขนดีพโล เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย เพื่อดำเนินการวิจัยตามพันธกิจของมหาวิทยาลัยให้แล้วเสร็จภายในกรอบระยะเวลาที่กำหนด

ในการนี้ ทางผู้วิจัยได้พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและมৌลิกความรู้เกี่ยวกับเรื่องวิจัยดังกล่าว จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ขอสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูล ทางผู้จัดทำวิจัยและทางมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยหวังว่าจะได้รับความความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์

พระวุฒิชัย ขนดีพโล

(พระวุฒิชัย ขนดีพโล)
ผู้วิจัย

วิภาดา งามวิจิตร
อธิบดีฯ

วิภาดา งามวิจิตร

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยสงฆ์แพร่ โทร. ๐-๕๕๖๔-๖๕๘๕ ต่อ ๑๐๔

ที่ อว ๘๐๔๓.๕.๑(๔)/๖๐๑ วันที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๖๔

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อทำวิจัย

เจริญพร นายดำรงศักดิ์ คำมัน ผู้อำนวยการโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

ด้วยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ ได้อนุมัติโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๔ เรื่อง รูปแบบการจัดการเรียนการสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ โดยมีพระวุฒิชัย ขนดีพิโล เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย เพื่อดำเนินการวิจัยตามพันธกิจของมหาวิทยาลัยให้แล้วเสร็จภายในกรอบระยะเวลาที่กำหนด

ในการนี้ ทางผู้วิจัยได้พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและมืองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องวิจัยดังกล่าว จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ขอสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูล ทางผู้จัดทำวิจัยและทางมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยหวังว่าจะได้รับความความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี และขออโนโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์

วิรัตน์ ใจดี

(นางดำรงศักดิ์ คำมัน)

พระวุฒิชัย ขนดีพิโล

(พระวุฒิชัย ขนดีพิโล)
ผู้วิจัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยสงฆ์แพร่ โทร. ๐-๕๕๖๔-๖๕๘๕ ต่อ ๑๐๔

ที่ อว ๘๐๔๓.๕.๑(๔)/๖๐๑ วันที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๖๔

เรื่อง ขออนุญาตขอสงวนลิขสิทธิ์ข้อมูลเพื่อทำวิจัย

เจริญพร นางยลกานต์ สุขภัทรสิริ รองผู้อำนวยการโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์
อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

ด้วยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ ได้อนุมัติโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๔ เรื่อง รูปแบบการจัดการเรียนการสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ โดยมีพระวุฒิชัย ขนดีพโล เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย เพื่อดำเนินการวิจัยตามพันธกิจของมหาวิทยาลัยให้แล้วเสร็จภายในกรอบระยะเวลาที่กำหนด

ในการนี้ ทางผู้วิจัยได้พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและมั่งคั่งความรู้เกี่ยวกับเรื่องวิจัยดังกล่าว จึงใคร่ขออนุญาตสงวนลิขสิทธิ์ข้อมูลเพื่อเก็บข้อมูล ทางผู้จัดทำวิจัยและทางมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยหวังว่าจะได้รับความความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี และขออโนทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์

พระวุฒิชัย ขนดีพโล

(พระวุฒิชัย ขนดีพโล)
ผู้วิจัย

วิษณุ ไชยกุล

คณบดีวิทยาลัยสงฆ์แพร่

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยสงฆ์แพร่ โทร. ๐-๕๔๖๔-๖๕๘๕ ต่อ ๑๐๔

ที่ อว. ๘๐๔๓.๕.๑(๔)/๑๐๑ วันที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๖๔

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อทำวิจัย

เจริญพร นางสมคิด ดวงตาคำ คุณครูโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

ด้วยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ ได้อนุมัติโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๔ เรื่อง รูปแบบการจัดการเรียนการสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ โดยมีพระวุฒิชัย ขนดีพโล เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย เพื่อดำเนินการวิจัยตามพันธกิจของมหาวิทยาลัยให้แล้วเสร็จภายในกรอบระยะเวลาที่กำหนด

ในการนี้ ทางผู้วิจัยได้พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและมืองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องวิจัยดังกล่าว จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ขอสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูล ทางผู้จัดทำวิจัยและทางมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยหวังว่าจะได้รับความความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์

นวภา

(พระวุฒิชัย ขนดีพโล)

ผู้วิจัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยสงฆ์แพร่ โทร. ๐-๕๔๖๔-๖๕๘๕ ต่อ ๑๐๔

ที่ อว ๘๐๔๓.๕.๑(๔)/ว๑๑ วันที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๖๔

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อทำวิจัย

เจริญพร นายพิเชษฐ์ หงษ์สินสี คุณครูโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

ด้วยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ ได้อนุมัติโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๔ เรื่อง รูปแบบการจัดการเรียนการสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ โดยมีพระวุฒิชัย ขนดีพิโล เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย เพื่อดำเนินการวิจัยตามพันธกิจของมหาวิทยาลัยให้แล้วเสร็จภายในกรอบระยะเวลาที่กำหนด

ในการนี้ ทางผู้วิจัยได้พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและมৌลิกความรู้เกี่ยวกับเรื่องวิจัยดังกล่าว จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ขอสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูล ทางผู้จัดทำวิจัยและทางมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยหวังว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์

(พระวุฒิชัย ขนดีพิโล)
ผู้วิจัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยสงฆ์แพร่ โทร. ๐-๕๔๖๔-๖๕๘๕ ต่อ ๑๐๔

ที่ อว ๘๐๔๓.๕.๑(๔)/ว๑๑ วันที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๖๔

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อทำวิจัย

เจริญพร นายมนู อนุวงศ์ นักเรียนโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

ด้วยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ ได้อนุมัติโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๔ เรื่อง รูปแบบการจัดการเรียนการสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ โดยมีพระวุฒิชัย ขนดีพิโล เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย เพื่อดำเนินการวิจัยตามพันธกิจของมหาวิทยาลัยให้แล้วเสร็จภายในกรอบระยะเวลาที่กำหนด

ในการนี้ ทางผู้วิจัยได้พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและมีองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องวิจัยดังกล่าว จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ขอสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูล ทางผู้จัดทำวิจัยและทางมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยหวังว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์

พระวุฒิชัย ขนดีพิโล

(พระวุฒิชัย ขนดีพิโล)

ผู้วิจัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยสงฆ์แพร่ โทร. ๐-๕๔๖๔-๖๕๘๕ ต่อ ๑๐๔

ที่ อว.๘๐๕๓.๕.๑(๔)/๖๐๑ วันที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๖๔

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อทำวิจัย

เจริญพร นายบัน โปรงเส็ง นักเรียนโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

ด้วยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ ได้อนุมัติโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๔ เรื่อง รูปแบบการจัดการเรียนการสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ โดยมีพระวุฒิชัย ขนดีพโล เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย เพื่อดำเนินการวิจัยตามพันธกิจของมหาวิทยาลัยให้แล้วเสร็จภายในกรอบระยะเวลาที่กำหนด

ในการนี้ ทางผู้วิจัยได้พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและมืองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องวิจัยดังกล่าว จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ขอสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูล ทางผู้จัดทำวิจัยและทางมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยหวังว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี และขออโนทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์

(พระวุฒิชัย ขนดีพโล)
ผู้วิจัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยสงฆ์แพร่ โทร. ๐-๕๔๖๔-๖๕๘๕ ต่อ ๑๐๔

ที่ อว ๘๐๔๓.๕.๑(๔)/๖๐๑ วันที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๖๔

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อทำวิจัย

เจริญพร นางประทุม เทสะ นักเรียนโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

ด้วยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ ได้อนุมัติโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๔ เรื่อง รูปแบบการจัดการเรียนการสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ โดยมีพระวุฒิชัย ขนดีพโล เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย เพื่อดำเนินการวิจัยตามพันธกิจของมหาวิทยาลัยให้แล้วเสร็จภายในกรอบระยะเวลาที่กำหนด

ในการนี้ ทางผู้วิจัยได้พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและมืองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องวิจัยดังกล่าว จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ขอสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูล ทางผู้จัดทำวิจัยและทางมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยหวังว่าจะได้รับความความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี และขออโนไมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์

ยิ่งดีใจที่ได้ร่วมมือ

พระวุฒิชัย ขนดีพโล

พระวุฒิชัย

(พระวุฒิชัย ขนดีพโล)
ผู้วิจัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยสงฆ์แพร่ โทร. ๐-๕๔๖๔-๖๕๘๕ ต่อ ๑๐๔

ที่ อว. ๘๐๔๓.๕.๑(๔)/ว๑๑ วันที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๖๔

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อทำวิจัย

เจริญพร นางทองหน่วย ม้ายอง นักเรียนโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

ด้วยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ ได้อนุมัติโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๔ เรื่อง รูปแบบการจัดการเรียนการสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ โดยมีพระวุฒิชัย ขนดีพโล เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย เพื่อดำเนินการวิจัยตามพันธกิจของมหาวิทยาลัยให้แล้วเสร็จภายในกรอบระยะเวลาที่กำหนด

ในการนี้ ทางผู้วิจัยได้พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถและมืองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องวิจัยดังกล่าว จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ขอสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูล ทางผู้จัดทำวิจัยและทางมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยหวังว่าจะได้รับความความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์

(พระวุฒิชัย ขนดีพโล)

ผู้วิจัย

ณัฐวิภา
ผอ.บงกช ม้ายอง

ภาคผนวก ข.
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรื่อง : รูปแบบการพัฒนาศักยภาพด้านการเรียนการสอนแบบบูรณาการของอาจารย์ระดับ
บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

คำชี้แจง :

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัยฉบับนี้จัดทำขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์๑) เพื่อศึกษาการจัดการเรียนสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ๒) เพื่อเสนอรูปแบบการจัดการเรียนสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ซึ่งผลการวิจัยครั้งนี้จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับการพัฒนาศักยภาพของอาจารย์ระดับบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อมูลที่ได้มาจะสรุปผลการวิจัยในภาพรวม คณะผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลฉบับนี้ไว้เป็นความลับ และใช้ประโยชน์เฉพาะการวิจัยเท่านั้น ไม่มีผลกระทบใด ๆ ต่อท่านหรือบุคคลอื่นแต่อย่างใด

แบบสอบถามแบ่งออกเป็น ๒ ตอน

ตอนที่ ๑ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลทั่วไป

ตอนที่ ๒ การจัดการเรียนสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

ตอนที่ ๓ รูปแบบการจัดการเรียนสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

คณะผู้วิจัย

ตอนที่ ๑ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลทั่วไป

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

ตำแหน่ง

สถานที่ทำงาน

วันที่สัมภาษณ์

ชื่อผู้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ การจัดการเรียนสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบลวังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

๑. หลักการจัดการเรียนการสอน

.....

.....

.....

๒. ทฤษฎีการจัดการเรียนการสอน

.....

.....

.....

๓. การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

.....

.....

.....

๔. อาจารย์ผู้สอน

.....

๕. การประเมินการจัดการเรียนการสอน

ตอนที่ ๓ รูปแบบการจัดการเรียนสอนตามหลักพระพุทธศาสนาของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลตำบล
วังหงส์ อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่

๑. การจัดการเรียนการสอนตามหลักกายภาวณา

๒. การจัดการเรียนการสอนตามหลักสีลภาวณา

๓. การจัดการเรียนการสอนตามหลักจิตภาวณา

๔. การจัดการเรียนการสอนตามหลักปรัชญาภาวนา

.....

.....

.....

ขอขอบคุณทุกท่าน
ที่ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัยครั้งนี้

ภาคผนวก ค.
รูปภาพประกอบการวิจัย

สัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายในพื้นที่

สัมภาษณ์นักเรียนผู้สูงอายุใน

สัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายในพื้นที่

